

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

**В. Ф. Петрова,
Є. В. Гавриличенко**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з курсу
“СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ”**

(для студентів 3 курсу заочної форми навчання
за напрямом підготовки 6.030509 (0501) спеціальності «Облік і аудит»
факультету післядипломної освіти і заочного навчання)

Петрова В.Ф. Конспект лекцій з курсу “Система національних рахунків”
(для студентів 3 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки
6.030509 (0501) спеціальності «Облік і аудит» факультету післядипломної
освіти і заочного навчання)./ В. Ф. Петрова, Є. В. Гавриличенко; Харк. нац.
акад. міськ. госп-ва; – Х.: ХНАМГ, 2010. - 131 с.

Автори: к. е. н., доц. В. Ф. Петрова,
Є. В. Гавриличенко

Рецензент: д.е.н., проф. кафедри економіки підприємств міського
господарства факультету післядипломної освіти і заочного
навчання **А. Є. Ачкасов**

Рекомендовано кафедрою економіки підприємств міського господарства,
протокол № 1 від 02.02.09р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1 ПРОГРАМА КУРСУ.....	6
2 КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ.....	7
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РАХІВНИЦТВА.....	7
ТЕМА 2. ІСНУЮЧІ СИСТЕМИ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РАХІВНИЦТВА, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.....	15
ТЕМА 3. СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ, ЇЇ СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	31
ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ КОНСОЛІДОВАНИХ РАХУНКІВ ...	45
ТЕМА 5. АГРЕГАТИ СНР, МЕТОДОЛОГІЯ ЇХ ОБЧИСЛЕННЯ.....	72
ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ СНР В УКРАЇНІ	97
ГЛОСАРІЙ.....	105
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	129

ВСТУП

У сучасній ринковій економіці здійснюється велика кількість різних економічних операцій: підприємства купують сировину й матеріали, випускають найрізноманітнішу продукцію, виплачують заробітну плату робітникам й службовцям і податки уряду, беруть гроші в борг у банках, інвестують вільні й залучені ресурси в машини й устаткування і т. д. Крім підприємств в економічному процесі беруть участь інші господарюючі суб'єкти: фінансові установи. Вони також залучені в незліченну кількість різноманітних операцій з товарами і послугами, грошми, кредитами, акціями та іншими фінансовими інструментами. Всі ці господарюючі суб'єкти взаємодіють один з одним, обмінюються товарами, послугами й активами в процесі створення нової вартості. Для того щоб розібратися, що відбувається в економіці, і виявити найбільш важливі результати економічного процесу, необхідно якимось чином впорядкувати інформацію як про самих господарюючих суб'єктів, так і про різні операції, в які вони вступають, а також про їх активи й пасиви. Це впорядкування і здійснюється в системі національних рахунків (СНР) за допомогою особливих правил і процедур. Метою такого впорядкування є виявлення загальної картини стану і розвитку економіки на макрорівні, встановлення взаємозв'язків між найбільш важливими макроекономічними змінними, такими як валовий внутрішній продукт (ВВП), кінцеве споживання, інвестиції, заощадження, дохід та інші. Інформація, отримана на основі такого впорядкування, необхідна органам державного управління для прийняття рішень з питань макроекономічної політики.

СНР – це найважливіший розділ сучасної економічної статистики. Його роль визначається тим, що, по-перше, він містить ключові макроекономічні показники і, по-друге, є ефективним інструментом гармонізації та інтеграції усієї економічної статистики: визначення, класифікації та показники, які використовують в різних розділах економічної статистики, підлягають погодженню з відповідними

визначеннями, класифікаціями та показниками СНР.

Метою вивчення курсу є формування у слухачів знань в області міжнародної статистичної методології й надання їм інструментарію опису й аналізу макроекономічних процесів і явищ.

Завдання курсу:

- дати загальне подання про статистичну методологію, засновану на національному рахівництві й прийняту в міжнародній практиці;
- ознайомити студентів з теоретичними основами, поняттями й категоріями національного рахівництва;
- охарактеризувати систему національних рахунків (СНР);
- розкрити напрямки застосування національного рахівництва в аналітичних цілях і в прогнозуванні економічного розвитку.

Місце курсу серед обов'язкових дисциплін, включених у навчальний план підготовки фахівців у галузі економіки, обумовлене необхідністю використання в процесі його вивчення матеріалів таких дисциплін, як "Загальна економічна теорія", "Математична статистика", "Загальна теорія статистики".

У результаті освоєння курсу студент повинен:

- мати уявлення про теоретичні основи національного рахівництва;
- знати найважливіші поняття, категорії й класифікації системи національних рахунків;
- уміти самостійно будувати зведені, секторальні й основні рахунки економічних операцій;
- вільно володіти методами розрахування найважливіших макроекономічних показників;
- мати навички побудови зведених таблиць СНР (таблиці " Витрати-Випуск" і Інтегрованої таблиці національних рахунків) і методами аналізу й прогнозування на основі показників даних таблиць;
- вміти провести аналіз реальної економічної ситуації із застосуванням системи показників СНР і змістовно інтерпретувати отримані результати на базі своїх професійних знань і навичок.

1 ПРОГРАМА КУРСУ

ТЕМА 1. Теоретичні основи виникнення макроекономічного рахівництва

ТЕМА 2. Існуючі системи макроекономічного рахівництва, їх характеристика, історія розвитку

ТЕМА 3. Система національних рахунків, її структурна характеристика.

ТЕМА 4. Методологія побудови консолідованих рахунків

ТЕМА 5. Агрегати СНР, методологія їх обчислення

ТЕМА 6. Особливості впровадження і використання СНР в Україні

2 КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РАХІВНИЦТВА

План

1. Процес розширеного відтворення і системи макроекономічного рахівництва
2. Теоретичні засади макроекономічного рахівництва
3. Об'єкт і предмет систем національного рахівництва

1. Процес розширеного відтворення і системи макроекономічного рахівництва

Розширене відтворення — це процес розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, тобто процес виробництва, розподілу, обміну, обігу та споживання всієї сукупності матеріальних благ і послуг, створених суспільством за певний проміжок часу. Тому розширене відтворення є об'єктом макроекономічного аналізу, регулювання і прогнозування.

Відтворювальні пропорції характеризують співвідношення елементів, сторін, стадій процесу відтворення (виробництва, розподілу, обміну та споживання), тобто відображають відтворювальну структуру економіки. Пропорції в економіці різноманітні. Їх класифікація може бути здійснена за рядом критеріїв.

По-перше, необхідно виділяти найбільш загальну пропорцію між виробництвом і споживанням. Ця пропорція має в економіці різноманітні форми прояву. У складі суспільного продукту – це пропорція між засобами виробництва і споживчими благами і послугами, створеними протягом року. Така пропорція наявна і в складі ВВП – як стосовно тієї його частини, що йде на кінцеве споживання домашніх господарств, на витрати державних установ, призначені для придбання індивідуальних товарів і послуг, на споживання

некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, так і іншої частини – що спрямовується на цілі валового накопичення.

Важливою загальною відтворювальною пропорцією є пропорція між відшкодуванням і накопиченням, що характеризує співвідношення часток продукту, які направляються на цілі відшкодування спожитих основних фондів, домашнього майна, фондів накопичення в різних формах.

По-друге, це пропорції між сферами й секторами економіки. Виявом цієї пропорції у валовому продукті є пропорція між виробництвом товарів і виробництвом послуг. Важливою пропорцією є також співвідношення між соціальною сферою, що включає освіту, культуру, охорону здоров'я і житлово-комунальне господарство, та іншими сферами й галузями народного господарства, що не забезпечують соціальні умови життя громадян.

В економіці будь-якої країни величезне значення має виділення міжгалузевих секторів (комплексів). Тут можливі різні класифікації. Найбільш частим є виділення комплексів (секторів) з точки зору етапів участі галузей у створенні кінцевого продукту. Можна виділити паливно-енергетичний, аграрно-промисловий комплекси, інвестиційний комплекс, комплекс виробництва предметів споживання. Межі даних комплексів чітко не визначені, вони взаємно перетинаються. Проте їх аналіз являє великий інтерес для дослідження структури національної економіки.

По-третє, особлива група пропорцій – співвідношення між частинами суспільного продукту, що виконує відтворювальну роль в економіці. В якості таких пропорцій можна, наприклад, виділити співвідношення між різними елементами валового національного продукту.

Особлива група пропорцій – пропорції між галузями народного господарства, які складають базову структуру народного господарства, поєднуючи ті ланки економіки, які однотипні за видами продукції і, отже, технологічних умов, засобів і предметів праці.

2. Основоположні концепції систем макроекономічного рахівництва

Система національних рахунків являє собою систему взаємозв'язаних показників і класифікацій, що використовується в усьому світі для опису й аналізу стану і розвитку економіки на макрорівні.

СНР спирається на науково обґрунтовані концепції опису економічних процесів. Методологічну основу побудови системи макроекономічного рахівництва складають багато політекономічних теорій, концепцій та досліджень і розробок окремих вчених, зокрема теорія трудової вартості, закон вартості, концепція маржиналізму, дослідження убуючої ефективності та граничної корисності, попиту й пропозиції, простого й розширеного відтворення, концепція міжекономічного виробництва, теорія факторів виробництва, дослідження принципів обчислення національного доходу, оцінок неринкових послуг органів державного управління, концепція кінцевого та проміжного споживання, методи міжгалузевого балансу, концепція державного регулювання ринкової економіки та ін.

Термін «національне рахівництво» бу запропонований близько п'ятдесяти років тому голландським економістом В. Кліффом. В. Кліфф розумів національне рахівництво як систему таблиць, що нагадують за формою бухгалтерські рахунки і баланси, які повинні містити систематизований опис економіки на макрорівні. Великий внесок у розвиток СНР вніс Дж. Кейнс. Він розумів СНР як систему взаємозв'язаних змінних (дохід, споживання, заощадження) і вважав, що дані СНР повинні представляти інтерес для органів державного управління.

Розглянемо основні концепції, покладені в основу систем макроекономічного рахівництва.

Теорія трудової вартості — це наукова концепція, що визначає субстанцію і величину вартості товарів працею, яку витрачено на їх виробництво (В. Петті, А. Смітт, Д. Рікардо, К. Маркс).

Поряд з теорією трудової вартості великого значення у розвитку методології СНР набув так званий маржиналізм. Це один з методологічних

принципів, що його застосовують в системі макроекономічних розрахунків та обґрунтувань (А. Курно, Г. Гессен, К. Менгер, Ф. Визер, Є. Бем-Баверк, Г. Шульц, Ч. Кобб, П. Дуглас та ін.).

Теоретичною основою для побудови системи макроекономічного рахівництва є також визначення, зміст і практичне застосування так званої тріади фундаментальних економічних законів — убуваючої ефективності (Т. Мальтус), попиту і пропозиції (А. Маршалл) і убуваючої корисності (Ж.-Б. Сей).

Методологія систем макроекономічного рахівництва спирається на деякі науково обґрунтовані концепції політекономічного характеру, серед яких найбільше значення мають наступні.

По-перше, визначення меж економічного виробництва, тобто сфери, де відбувається виробництво валового внутрішнього продукту і створення національного доходу. Концепція економічного виробництва потерпіла в економічній науці значні зміни. На її формування свого часу чинили вплив роботи Ф. Кене, А. Сміта, К. Маркса, А. Маршалла та інших видатних вчених-економістів. У балансі народного господарства, що застосовувався в СРСР для аналізу макроекономіки, сфера економічного виробництва включала тільки матеріальне виробництво. В СНР застосовується більш широка концепція економічного виробництва, яка охоплює практично всі товари та послуги, за винятком послуг, що надаються в домашніх господарствах з приготування їжі, підтримання в чистоті жител, виховання дітей і т. д. Це єдиний виняток зроблено з міркувань практичного характеру труднощі з отриманням даних, що проблеми оцінки даних видів діяльності тощо д.

Таким чином, згідно з концепціям СНР економічне виробництво включає наступні види діяльності:

- виробництво товарів, включаючи товари для власного споживання (наприклад, виробництво фермерами сільськогосподарських продуктів для власного споживання);
- виробництво послуг для реалізації;

- діяльність фінансових посередників (банків, інвестиційних фондів, страхових компаній);
- виробництво неринкових послуг органами державного керування (включаються як колективні послуги в області загального управління, оборони і т. д., так і індивідуальні послуги в галузі освіти, освіти і т. д.);
- виробництво неринкових послуг неприбутковими організаціями, які обслуговують домашні господарства;
- надання послуг найманою прислугою (кухарі, садівники, шофери);
- надання житлових послуг власниками осель для власного споживання.

Не включаються у сферу виробництва ВВП зміни в навколишньому середовищі (наприклад, виснаження запасів вугілля, нафти та інших корисних копалин, забруднення повітря і води і т. д.), Проте діяльність, спрямована на захист навколишнього середовища, підлягає вимірюванню і включенню до ВВП.

По-друге, систему національних рахунків ґрунтується на визначенні економічного змісту доходу.

СНР виходить з концепції доходу, розробленої відомим англійським економістом Д. Хіксом. Відповідно до цієї концепції дохід являє собою максимальну суму грошей, яку можна витратити на придбання споживчих товарів і послуг, не роблячи при цьому себе біднішим, тобто не зменшуючи свого накопиченого багатства і не беручи на себе жодних фінансових зобов'язань. Таким чином, дохід у розумінні Д. Хікса – це не будь-яка сума грошей, а тільки та частина грошових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні тієї чи іншої особи, яку можна витратити на кінцеве споживання, не роблячи себе біднішим. Наприклад, з цієї точки зору не є доходом сума грошей, виручена від продажу власного будинку. Ця сума, звичайно, може бути витрачена на придбання споживчих товарів, однак їх покупець при цьому стає біднішим, тому що його активи скорочуються. Якщо продавець будинку поклав виручені гроші в банк, то і в цьому випадку виручка не є доходом, тому що в результаті цієї операції відбувається проста зміна форм

активів: матеріальні активи (будинки) трансформуються у фінансові активи (депозит).

По-третє, в СНР дається певне трактування різних факторів виробництва у створенні вартості. На відміну від марксистської теорії концепція факторів виробництва розглядає землю і капітал як фактори, що беруть участь у створенні вартості нарівні з працею. Слід зазначити, що в новій СНР 1993 немає прямих посилань на фактори виробництва та оцінку показників по факторній вартості. Поняття факторного доходу замінено в СНР 1993 поняттям первинного доходу, яке дуже близьке за змістом до категорії факторного доходу, але разом з тим має деякі відмінності.

По-четверте, СНР виходить з угруповання всіх господарюючих суб'єктів за інституційними секторами.

Важливий напрямок економічної науки, що вплинув на розвиток національного рахівництва, пов'язаний з ім'ям російського вченого В. Леонтьєва. Він розробив метод міжгалузевого балансу, за допомогою якого досліджуються зв'язки між галузями економіки, а також між такими змінними, як проміжне споживання, валовий випуск, кінцевий попит та ін.

3. Об'єкт і предмет систем національного рахівництва

У середині ХХ ст. більшість розвинутих країн прийшла до розуміння необхідності державного регулювання своєї економічної діяльності. Втручання держави в економічні процеси дозволяло, зокрема, пом'якшувати негативні наслідки кризових явищ, більш ефективно і раціонально використовувати наявні трудові, природні, матеріальні й фінансові ресурси.

Для кваліфікованого регулювання державою економіки необхідно мати достовірну економіко-статистичну інформацію, яка повинна об'єктивно відображати процес розширеного відтворення. З цією метою необхідно побудувати систему взаємозв'язаних узагальнюючих економічних показників,

що відображають кругообіг, тенденції та важливі пропорції у розвитку економіки.

Основою побудови такої системи показників є теорія відтворення та інші економічні теорії, що визначають такі важливі економічні категорії, як економічна діяльність, економічна потреба, вартість, ціна, попит і пропозиція, фактори виробництва та їхні витрати, ВВП і ВНД тощо.

Отже об'єктом даної дисципліни є процес розширеного відтворення з урахуванням не тільки елементів, умов та стадій цього процесу, але й зовнішніх факторів (демографічних, природних, екологічних та ін.), тобто вся економіка в цілому як сукупність галузей, секторів, регіонів і сфер економічної діяльності, які функціонують, діють за певних виробничих відносин і адекватних їм регулюючих механізмів.

Регулювання процесу відтворення здійснюється за вимогами об'єктивних економічних законів і на основі відповідного економічного механізму, який реалізується в господарській практиці через систему ринкових інститутів та органів державного управління економікою. Характер економічного механізму та інститутів, які його реалізують, залежить від характеру виробничих відносин і насамперед від форми власності на виробничі ресурси.

Предметом цього курсу є сутність та зміст різних систем макроекономічного рахівництва і адекватна їм методологія складання системи національних рахунків і методів обчислення основних макроекономічних показників та співвідношень на макрорівні.

Це означає, що дана дисципліна вивчає основні принципи й структурну характеристику різних систем макроекономічного рахівництва; методологію, зміст та методи побудови консолідованих рахунків економіки внутрішньої та «інших країн світу»; систему показників, їхній взаємозв'язок та методи їхнього обчислення; особливості побудови рахунків для секторів економіки та їхнє призначення; роль цієї системи і кожного рахунка у макроекономічному аналізі, регулюванні економіки, в характеристиці зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Метою побудови СНР є кількісна характеристика макроекономічних процесів та їхніх результатів, пов'язаних з виробництвом матеріальних благ і послуг, утворенням, розподілом, перерозподілом і використанням доходів, а також з міжнародною економічною діяльністю. Ця характеристика здійснюється шляхом збалансування ресурсів та їхнього використання на основі взаємозв'язаної системи показників, об'єднаних у балансові таблиці (рахунки).

Головні завдання даної дисципліни:

- розгляд теоретико-методологічної основи макроекономічного рахівництва;
- порівняльна характеристика існуючих систем макроекономічного рахівництва;
- ознайомлення з основними поняттями і категоріями, що є характерними для СНР;
- розгляд основних класифікацій і групувань, що застосовуються в СНР;
- вивчення системи макроекономічних показників та методів їх обчислення;
- висвітлення методології побудови консолідованих рахунків внутрішньої економіки та зовнішньоекономічної діяльності;
- розгляд методології побудови й особливостей рахунків для секторів економіки;
- вивчення методології і методів обчислення національного багатства в СНР;
- ознайомлення з методологією побудови міжгалузевого балансу в СНР;
- розгляд проблем побудови СНР України.

ТЕМА 2. ІСНУЮЧІ СИСТЕМИ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РАХІВНИЦТВА, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

План

1. Історія розвитку систем національного рахівництва
2. Сутність балансу народного господарства БНГ
3. Етапи розвитку Системи національних рахунків (СНР)
4. Системи макроекономічного обліку, їхня порівняльна характеристика

1. Історія розвитку систем національного рахівництва

Як стверджував колишній глава Центрального бюро статистики Голландії Д. Дерксен, автором термінів «національні рахунки», «національне рахівництво» (national book-keeping) є голландський статистик Ед Ван Кліфф, який 1941 року опублікував у голландському щомісячному журналі «De Economist» дві статті з побудованими ним таблицями національних рахунків для Голландії за 1938 рік. Проте Друга світова війна припинила практичні й наукові зв'язки європейських економістів. Тепер важко сказати, хто в дійсності є винахідником системи національних рахунків, бо ті самі ідеї і приблизно в той самий час виникали в багатьох країнах, але через зрозумілі причини не ставали надбанням широкого загалу.

Французські статистики, наприклад, впевнені, що перші національні рахунки були побудовані у Франції Р. Фроманом також 1938 року з використанням засадних принципів наукової праці економіста Венсена (1941), яка встановлювала зв'язок між рахунками підприємств і рахунками країни в цілому.

Відомо також, що 1941 року в Англії Джеймс Мід і Річард Стоун розробили власну систему національних рахунків як наслідок глибокого вивчення національного доходу Англії. Цю роботу обидва винахідники вели в міністерстві фінансів з самого початку війни з ініціативи і за консультації Кейнса.

Приблизно в той самий період (середина 30-х років) В.Леонтьєв почав роботу над своєю системою показників взаємозв'язку економіки, але у формі таблиць «витрати — випуск», в основу яких покладено ідею шахової таблиці з подвійним входом (double entry).

Не завадить нагадати, що 1926 року було опубліковано баланс народного господарства СРСР за 1923/24 рік — перший у економіко-статистичній літературі баланс країни в цілому. Окрім того, було побудовано баланси за 1928, 1929 і 1930 роки, щоправда їх не публікували у відкритій пресі.

Як бачимо, національні рахунки (у тій чи іншій формі) виникли майже одночасно і незалежно у багатьох країнах. Поширення кейнсіанства значно сприяло цьому. До того ж, Друга світова війна з її мобілізацією максимуму ресурсів, необхідністю глибокого осмислення галузевих взаємозв'язків в економіці втягнутих у війну країн примусила уряди не тільки скрупульозно обчислювати національний дохід, поглибити й поліпшити статистичну базу, а й зробити наступний крок — створити систему національних рахунків, що розкриває й деталізує всі внутрішні зв'язки національного господарства.

Отже історично і логічно національні рахунки були розвитком і поглибленням обчислення національного доходу, який вже на початку Другої світової війни робили у формі детальної таблиці, побудованої на солідній статистичній базі. Часто економісти, працюючи над проблемами національного доходу, самі відчували, що потрібно вийти за рамки обчислення цього одиничного показника і розкрити його зв'язки з іншими макроекономічними показниками, тобто національне рахівництво «народилося» з обчислення національного доходу.

Поряд з багатьма вченими, що розглядалися, велику роль у розвитку й удосконаленні національного рахівництва зіграли міжнародні організації, які мали спеціальні статистичні підрозділи. Значну роботу з уніфікації й стандартизації рахунків, проблем міжнародної порівнянності проводять статистичні органи ООН. Ця діяльність стимулюється необхідністю обчислити розмір внесків держав - членів ООН, обумовлений пропорційно обсягам

національного доходу різних країн. До 1994 р. була підготовлена третя версія системи національних рахунків ООН (СНР ООН).

СНР ООН - концентроване вираження й узагальнення теорії й практики національного рахівництва в розвинених країнах. Разом з тим це гіпотетична схема. У процесі реалізації гіпотетична модель СНР зазнала істотних змін. Перша версія СНР ООН (розроблена в 1952 р., офіційний документ опублікований в 1953 р.) - це взаємозв'язана система із шести рахунків (три зведених і три секторних рахунки із субрахунками), що характеризує результати й ряд основних процесів в економіці.

Подальший розвиток національного рахівництва був пов'язаний зі спробами інтеграції різних балансових побудов - міжгалузевого балансу й системи показників, що характеризують рух національного доходу, рахунків виробництва, споживання і капіталовкладень ("реальних рахунків") і рахунків доходів, витрат і фінансування капіталовкладень ("фінансових рахунків"). У "реальних рахунках" основна увага повинна приділятися галузям і продуктам; у фінансових рахунках важливе угруповання економічних одиниць по секторах, а також необхідні класифікації трансфертів і фінансових відносин, що виникають між секторами.

У 1968 р. була прийнята нова версія міжнародного стандарту за системою національних рахунки. Система побудована на принципах строго розмежування поточних рахунків і рахунків капіталу, кожний з яких розбивається на два класи. Поточні рахунки включають рахунки, що належать до виробництва товарів (перший клас), і рахунки, що відбивають використання доходів на придбання споживчих продуктів і послуг, на трансферти й запаси (нагромадження) продуктів (другий клас). У першому випадку об'єктами класифікації є товари й галузі, в яких вони виробляються, а в другому - види витрат і суб'єкти, які здійснюють їх. Аналогічне розмежування й усередині рахунків капіталу. Рахунку капіталу належать до валового капіталлоутворення в різних галузях національного господарства й інвестиційної діяльності уряду й

частини некомерційних організацій (для різних цілей), а рахунки фінансування капіталу будуються по інституціональних секторах.

У цілому й по окремих секторах у системі дається характеристика відтворених й невідтворених (земля, лісові ресурси, корисні копалини й т.д.) матеріально-речовинних ресурсів, а також фінансових активів і пасивів, пов'язаних з рухом потоків. Це дозволяє простежити фінансові потоки, визначити заощадження як джерело фінансування й тим самим показати, якою мірою активи кожного сектора формуються за рахунок власних коштів і якою мірою - за рахунок позикових, притягнутих із сторони.

З 1993 р. діє третя модифікація міжнародної стандартної системи національних рахунків, що ввібрала в себе останні досягнення в теорії і практиці національного рахівництва в окремих країнах. Відзначимо деякі з них.

Основні ідеї, закладені в міжнародних стандартах з національного рахівництва, у вітчизняній статистиці почали впроваджуватися з кінця 80-х років. Хоча перехід на систему національних рахунків є важким завданням вітчизняної статистики, роботи здійснюються далеко не на порожньому місці. Ще в 20-х роках державними статистичними органами СРСР був розроблений перший у світовій статистиці баланс народного господарства, що зробив вплив на розвиток системи макроекономічних показників. Деякі таблиці першого балансу народного господарства (БНГ) містили риси міжгалузевого балансу. У розробку методології його складання великий внесок пізніше вніс В.Леонт'єв. Багато ідей і підходи, реалізовані в БНГ як системі взаємно погоджених макроекономічних показників, були пізніше використані й розвинені в балансових побудовах, орієнтованих на ринкову економіку.

Починаючи з 70-х років все більш чітко відчувалася потреба в кардинальній перебудові системи макроекономічних показників - статистичної моделі відтворення типу БН і у формуванні нової системи обліку по країні в цілому (національного рахівництва).

Схема БНГ складалася в період, коли ринкові методи регулювання економіки не могли знайти широкого й послідовного застосування на практиці.

У теорії переважали концепції, відповідно до яких таким категоріям, як ціна, прибуток, відсоток, кредит приділялася підлегла роль у керуванні народним господарством. А багато атрибутів товарно-грошових відносин, що мають відношення до різноманітних форм розрахунків і руху капіталу між учасниками господарських операцій, були відсутні внаслідок панування централізованого планування й адміністративно-командних методів керування виробництвом і розподілом створених благ.

Сказане, звичайно, не означає, що ці категорії взагалі перебували за межами БНГ. Але схема фінансового балансу (точніше, балансу національного доходу за концепцією БНГ, або балансу чистого матеріального продукту), наприклад, явно спрощено інтерпретує рух доходу. Досить сказати, що в самій ідеології БНГ неможливо однозначно розмежувати поточні й одноразові доходи, а самі потоки доходів відокремити від потоків фінансових вимог. У результаті на основі так званого фінансового балансу практично неможливо простежити, у яких секторах економіки відбувається заощадження фінансових ресурсів і які сектори національного господарства використовують ці заощадження для фінансування капітальних вкладень.

У 80-і роки потреба в більш глибокому й комплексному аналізі макроекономіки стала відчуватися все більше. Ще колишнім Держкомстатом Союзу на додаток до БНГ у його традиційному вигляді була почата розробка нових таблиць, що містять дані про деякі аспекти соціально-економічного розвитку, не охоплених схемою БНГ. Наприклад, у 80-ті роки була розпочата розробка балансу нематеріальних послуг, витрат на їхнє надання й використання різними групами споживачів. Інший приклад у цій області - введення органами державної статистики в практику макроекономічних розрахунків показника загального обсягу споживання, що включав поряд зі споживанням матеріальних благ також вартість нематеріальних послуг, які надійшли населенню з усіх джерел (за рахунок особистих доходів, за рахунок суспільних фондів споживання й т.п.).

Таким чином, з 90х років в державах СНД впроваджується СНР. До початку XXI ст. тривав процес освоєння СНР у державній статистиці країн з перехідною економікою, зокрема в країнах СНД.

2. Сутність балансу народного господарства (БНГ)

Як відомо, основи сучасної вітчизняної макроекономічної статистики закладалися у 20-х — 30-х роках XX століття (щоправда, був цінний досвід дореволюційної російської статистики). Передусім треба назвати розроблення державними статистичними органами балансів народного господарства за 1923—1924 роки, а також за 1928—1930 роки, що характеризували найважливіші результати, умови та пропозиції виробництва суспільного продукту за відповідні проміжки часу.

Праці А. М. Петрова, В. А. Соболя, М. Р. Ейдельмана, І. А. Морозова П. М. Москвіна мали піонерний характер й справили великий вплив на розвиток системи макроекономічних показників (макростатистичних моделей виробництва) у всьому світі. Слід нагадати в цьому зв'язку, що певні таблиці першого БНГ уже мали ознаки міжгалузевого балансу, в розробку теорії якого неоціненний внесок зробив згодом В. Леонт'єв. Багато ідей та підходів, які були реалізовані у БНГ у вигляді системи взаємоузгоджених макроекономічних показників, котрі розкривають різницю і водночас взаємозв'язок різних аспектів економічного процесу, був пізніше розвинутий в балансових побудовах, орієнтованих на ринкову економіку.

Починаючи з 70-х років XX ст. в СРСР все більше відчувалася потреба в перебудові макроекономічної моделі виробництва типу БНГ й системи обліку. Невідповідність міжнародним рекомендаціям та стандартам, насамперед таким блокам показників, як результати соціально-економічного розвитку та зовнішньоекономічних зв'язків, платіжний баланс, фінансовий стан економіки й окремих структур, державний бюджет, — все це практично позбавило БНГ

функцій інструмента реалізації економічних методів управління народним господарством.

Як відомо, одна з найважливіших закономірностей розвитку світової економіки полягає в постійному зростанні ролі послуг, що знаходить відображення насамперед у збільшенні частки трудових ресурсів, які використовуються в цій сфері економіки. Ця закономірність, властива і колишньому СРСР, потребувала ширшого (ніж передбачають БНГ) погляду на розвиток економічної сфери, або сфери виробництва споживних вартостей, на визначення її ефективності, на роль окремих факторів виробництва, для забезпечення позитивних змін у рівні життя населення.

Схема БНГ складалася у період, коли ринкові методи регулювання економіки колишнього Союзу не мали широкого й послідовного застосування на практиці. У теорії переважали концепції, згідно з якими такі категорії, як ціни, прибуток, відсотки, кредит розглядалися як другорядні. Централізоване управління ф адміністративно-командні методи регулювання виробництва та розподілу суспільних благ заперечували більшість атрибутів товарно-грошових відносин. Це, звичайно, не означає, що ці категорії та атрибути було повністю усунути за межі БНГ. Але схема фінансового балансу (точніше, балансу народного доходу за концепцією БНГ, або балансу чистого матеріального продукту) явно спрощено інтерпретувала рух доходів. Досить сказати, що вже за самою ідеологією БНГ неможливо однозначно відокремити поточні й однократні доходи, або потоки доходів від потоків фінансових вимог. Отже, на основі колишнього фінансового балансу практично неможливо було простежити, в яких секторах економіки відбувається нагромадження фінансових ресурсів, а які сектори використовують ці нагромадження для фінансування капітальних вкладень.

У 80-ті роки потреба більш глибокого й комплексного аналізу макроекономіки стала нагальною. Органи державної статистики на доповнення до БНГ в його традиційному вигляді стали розробляти низку нових таблиць з даними про певні аспекти соціально-економічного розвитку, що їх не

охоплювала схема БНГ. Так, у ці роки було розпочато розробку балансу нематеріальних послуг, витрат на них, їх використання різними групами споживачів. Інший приклад — упровадження органами державної статистики в практику макроекономічних розрахунків показників загального обсягу споживання населення, які охоплювали на доповнення до вартості споживання матеріальних благ також вартість нематеріальних послуг, оплачуваних з усіх джерел (за рахунок особистих доходів населення, суспільних фондів споживання і т. п.).

Наступним важливим кроком удосконалення макроекономічної статистики в колишньому Союзі стало впровадження у 1988 р. в регулярну статистичну практику показника валового внутрішнього продукту (ВВП), досить поширеного в міжнародній практиці й заснованого на принципах СНР. Обчислення ВВП та його модифікації — валового національного продукту (ВНП) — не тільки уможливило міжнародні зіставлення рівнів і темпів економічного розвитку, структури народного господарства, а й дало змогу принципово поглибити економічний аналіз на макрорівні, чи не вперше розглянути економічний процес з погляду концепцій виробництва продукту (доходу), що є дуже важливим для вивчення більшості аспектів і факторів економічного зростання.

Дані щодо величини і динаміки ВНП та ВВП публікувалися офіційними статистичними органами, однак розрахунки цього показника здійснювались, на жаль, несистемно, на підставі чинної застарілої системи обліку. Звідси походить неінтегрованість інформації, невідповідність рівнів формування нових макропоказників, а отже обмежена можливість введення їх в аналітичний оборот для прийняття управлінських рішень.

Баланс народного господарства призначено для макроаналізу й управління централізовано керованою економікою. Структура БНГ є простішою, оскільки багато аспектів економічного аналізу, суттєвих для ринкової економіки, не мають такого значення для централізовано керованої економіки. Так, у БНГ основна увага приділяється аналізу потоків матеріальних

благ і водночас аналіз розподілу доходу і фінансових потоків є дуже спрощеним. Джерела фінансування капітальних витрат у БНГ не визначаються, а категорія заощадження (така важлива у СНР) майже не відображається. На відміну від СНР аналіз наявності активів у БНГ обмежений. У БНГ немає секторного аналізу наявності активів, порівнянню з тим, що ми маємо в СНР, а національне багатство практично обмежується тільки виробничими матеріальними активами. Хоч теоретично БНГ і передбачав включення землі та деяких інших невиробничих матеріальних активів у національне багатство, але на практиці їх звичайно обминали мовчанкою через складнощі, пов'язані з оцінкою цих активів.

Проте це зовсім не означає, що обидві системи національного рахівництва є абсолютними антагоністами. Навпаки, між ними є багато спільного, насамперед у способі впорядкування й класифікації даних для отримання основних макроекономічних агрегатів. Так, в обох системах чітко визначається різниця між потоками і запасами; потоками продуктів і потоками доходів; доходами від виробництва і доходами, що отримані в результаті розподілу, та ін. Порівняльний аналіз СНР і БНГ допомагає статистикам країн з перехідною економікою краще зрозуміти концепції СНР і чіткіше виділити певні елементи БНГ, які не втрачають свого значення навіть після впровадження СНР.

Це стосується передусім матеріального балансу БНГ (балансу виробництва, споживання і нагромадження сукупного суспільного продукту). Цей баланс дуже схожий на рахунок товарів і послуг СНР за винятком того, що він обмежується потоками матеріальних благ і ґрунтується на властивих БНГ визначеннях економічного виробництва. Перетворення матеріального балансу на рахунок товарів і послуг потребує додавання потоків нематеріальних послуг (які враховуються в другому розділі БНГ одночасно з перерозподілом доходів). Важливо те, що значну частину даних, необхідних для складання цього рахунка, можна отримати з БНГ. Детальна схема матеріального балансу дуже нагадує схему таблиці ресурсів і їх використання в СНР.

Другою важливою таблицею БНГ є фінансовий баланс (баланс виробництва, первинного розподілу, перерозподілу і використання національного доходу). Він містить багато даних, необхідних для складання рахунків розподілу доходів у СНР і частково — для рахунка операцій з капіталом і фінансового рахунка. Ці дані потребують, однак, певних перегрупувань, щоб привести їх у відповідність з визначеннями СНР.

Слід ще раз нагадати, що розрахунки національного багатства обмежені в БНГ практично тільки виробничими матеріальними активами.

Перед порівнянням показників балансу народного господарства і системи національних рахунків слід насамперед розглянути їхні найважливіші концептуальні відмінності. Головна (перша) така відмінність полягає в неоднаковому визначенні меж сфери виробництва суспільного продукту і національного доходу, що призводить до різних тлумачень таких категорій, як «споживання» і «перерозподіл».

Друга відмінність полягає в одиницях класифікації, що їх застосовують у рахунках виробництва, споживання та нагромадження СНР і в матеріальному балансі, а також різних (територіальних і національних) принципах реєстрації. У СНР у рахунках виробництва одиницею класифікації є установа (фабрика, завод), а в матеріальному балансі — підрозділ підприємства, однорідний з погляду складу продукції, технології та структури витрат (наприклад, промислова діяльність, будівництво, підсобне сільське господарство, галузі невиробничої сфери та ін.).

У БНГ існує територіальний принцип реєстрації, відповідно до якого у валовий продукт включають продукцію іноземних чи спільних підприємств, розміщених на території певної країни, але не включають продукцію вітчизняних підприємств, розміщених за кордоном. У СНР до національного продукту включають доходи від виробництва, одержані підприємствами і робочою силою цієї країни за кордоном, і виключають доходи від виробництва, які одержано іноземними одиницями на території цієї країни. Валовий продукт,

однак, включає всю продукцію, вироблену підприємствами, розміщеними на території цієї країни, без огляду на те, кому вони належать.

3. Етапи розвитку Системи національних рахунків (СНР)

Виділяють два етапи розвитку СНР. Перший етап (до Другої світової війни) характеризується посиленням зацікавленості державних органів управління статистикою національного доходу у зв'язку з боротьбою з невикористанням виробничих потужностей, безробіттям, інфляцією.

Здобутками цього етапу є:

- розробка загальних принципів обчислення національного доходу;
- вирішення низки теоретико-методологічних засад обчислення макроекономічних показників;
- обґрунтування необхідності включення у вартісну оцінку національного доходу умовних оцінок житлових послуг, що надаються домовласниками самим собі;
- доведення необхідності вилучення із національного доходу (НД) приросту вартості активів, зумовленого інфляцією;
- доведення доцільності оцінювання НД не за факторною вартістю, а за ринковими цінами тощо;
- розроблення методики оцінювання неринкових послуг органів державної влади;
- зроблено пропозицію розмежування НД на вироблений, розподілений та використаний і розроблено три методи його виміру (за доданою вартістю, розподільчий та кінцевого використання);
- здійснено розмежування між НД, визначеним за факторною вартістю і НД у ринкових цінах, що дало змогу виділити місце витрат на оборону в національному продукті.

Другий етап розпочався після Другої світової війни. У цей період перед урядами країн постали нові завдання – відбудова зруйнованої війною економіки, налагодження мирних зовнішньоекономічних зв'язків і т. ін.

Характерними рисами цього етапу є:

- інтеграція в єдину систему таких інформаційних блоків: національного багатства, фінансових ресурсів, зовнішньоекономічних зв'язків, міжгалузевого балансу тощо;

- зростання ролі міжнародних економічних організацій (ООН, МВФ, МБРР, ОЕСР та ін.) у розробці методології і методики та запровадження СНР.

Здобутки другого етапу розвитку СНР:

- розробка міжнародних стандартів у галузі національних рахунків;
- створення єдиної методологічної основи для збору, систематизації та зіставлення у міжнародному масштабі статистичних макроекономічних показників;

- широке застосування ЕОМ і математики в розробці СНР.

Цей етап має свої етапи:

1947 р. – оприлюднено доповідь ООН, в якій було сформульовано основні принципи національного рахівництва і запропоновано досить складну СНР.

1951 р. – запропоновано „Спрощену систему національних рахунків”, поява якої зумовлена складністю збору інформації, необхідної для реалізації СНР (1947 р., Р. Стоун).

1952 р. – запропоновано „Стандартну СНР”.

1953 р. – підготовлено ”Систему національних рахунків та допоміжних таблиць”, яка стала першим стандартом ООН в галузі національного рахівництва.

1968 р. – запроваджено другий стандарт ООН в галузі національного рахівництва.

СНР 1968 року окрім традиційних рахунків національного доходу і національного продукту включала нові:

- міжгалузевий баланс;
- баланс міжгалузевого багатства;
- систему показників руху фінансових ресурсів;
- рахунки для п'яти секторів економіки.

Вона вміщувала рекомендації для складання СНР країнам, що розвиваються.

1970 р. – розроблено європейський варіант СНР, адаптований до потреб найбільш розвинених європейських країн.

1993 р. – статистична комісія ООН ухвалила й запровадила нову СНР, робота над якою тривала близько 10 років.

СНР 1993 року вміщує в собі понад 500 стандартних рахунків та 26 допоміжних таблиць. Укладаються вони, як і в бухгалтерському обліку, за принципом подвійного запису.

Усі рахунки системи поділяють на три класи:

I клас – консолідовані рахунки, які характеризують основні макроекономічні пропорції:

- 1) рахунок валового внутрішнього продукту і витрат на нього;
- 2) рахунок національного доходу і його розподілу;
- 3) рахунок фінансування капітальних затрат;
- 4) рахунок зовнішніх операцій.

Рахунки другого класу створюються на основі першого класу стосовно виробництва, споживання та капіталоутворення окремих продуктів і послуг.

Сюди входять рахунки:

- 1) для ринкових продуктів та послуг;
- 2) інших (неринкових) продуктів та послуг;
- 3) галузей, що виробляють товари;
- 4) виробників послуг приватних некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства;
- 5) обслуговування одних домашніх господарств іншими.

Рахунки третього класу є рахунками доходів, витрат і фінансування капітальних вкладень. Вони включають:

- 1) для нефінансових корпоративних і напівкорпоративних підприємств;
- 2) фінікових установ;
- 3) органів державного управління;
- 4) приватних некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарство;
- 5) домогосподарств, а також приватних нефінансованих некорпоративних підприємств.

4. Системи макроекономічного обліку, їхня порівняльна характеристика

Система національних рахунків (СНР) - це сукупність взаємозв'язаних показників і класифікацій, яка віддзеркалює реальні явища і процеси економіки на макрорівні. Вона вміщує інформацію про всіх суб'єктів, які беруть участь в економічних процесах; відображає всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом і перерозподілом доходів, нагромадженням активів, кінцевим споживанням.

Баланси народного господарства - це система взаємозв'язаних макроекономічних показників, створена в 20-ті роки в СРСР, за допомогою якої описувалась і аналізувалась модель централізованої планової економіки. Вона ґрунтувалась на марксистській методології, тому БНГ мали обмежену сферу дослідження та інформаційного забезпечення - сферу матеріального виробництва. Центральною ланкою БНГ був матеріальний баланс, який описував виробництво, споживання та нагромадження суспільного продукту.

Матеріальний баланс відображав рух ресурсів і використання матеріальних благ. Сфера послуг розглядалась як система перерозподільчих відносин і не включалась у виробництво сукупного суспільного продукту.

Розподіл доходів та операцій з фінансовими активами в БНГ не знайшов належного відображення, оскільки в централізовано-розподільчій економіці вони не мали великого значення.

Порівнюючи дві системи національного рахівництва, варто зазначити, що обидві вони мали за мету опис існуючої економічної моделі.

Перед порівнянням показників балансу народного господарства і системи національних рахунків слід насамперед розглянути їхні найважливіші концептуальні відмінності.

Головна (перша) така відмінність полягає в неоднаковому визначенні меж сфери виробництва суспільного продукту і національного доходу, що призводить до різних тлумачень таких категорій, як «споживання» і «перерозподіл».

Друга відмінність полягає в одиницях класифікації, які застосовують у рахунках виробництва, споживання і нагромадження СНР і в матеріальному балансі, а також в різних (територіальних і національних) принципах реєстрації. У СНР у рахунках виробництва одиницею класифікації є установа (фабрика, завод), а в матеріальному балансі — підрозділ підприємства, однорідний з погляду складу продукції, технології та структури витрат (наприклад, промислова діяльність, будівництво, підсобне сільське господарство, галузі невиробничої сфери та ін.).

Розглянемо детальніше відмінності у змісті окремих найважливіших показників балансу народного господарства і системи національних рахунків (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Порівняльна характеристика БНГ і СНР

БНГ	СНР
1	2
1. Об'єкти дослідження (опису)	
Централізована панова економіка	Ринкова економіка

Продовження табл. 2.1

1	2
2. Методологічні засади побудови	
<p>- марксистська концепція звуженого трактування суспільного виробництва, згідно з якою у створенні сукупного суспільного продукту (ССП) та національного доходу бере участь тільки матеріальне виробництво;</p> <p>- первинними доходами, за марксистською концепцією, є доходи працівників сфери матеріального виробництва. Доходи працівників сфери послуг та доходи держави у вигляді податків - це вторинні доходи, отримані внаслідок перерозподілу;</p> <p>- результатом виробничої діяльності є не тільки кінцевий продукт, а і проміжне споживання сфери матеріального виробництва;</p>	<p>- концепція розширеного трактування суспільного виробництва, згідно з якою у виробництві суспільного річного продукту та національного доходу (ВВП та НД) беруть участь як галузі, що створюють матеріальний продукт, так і ті, що виробляють послуги;</p> <p>- первинні доходи трактуються значно ширше. Вони визначаються як такі, що отримуються внаслідок первинного розподілу ВВП і включають доходи підприємств і корпорацій, власників землі і капіталу, найманих працівників і органів державної влади;</p> <p>- результатом є тільки кінцевий продукт, але усіх сфер економіки;</p>
3. Підходи до класифікації доходів і витрат	
<p>- немає чіткого розмежування доходів і витрат на поточні та капітальні (одноразові);</p>	<p>- є чітке розмежування доходів на капітальні та поточні;</p>
4. Відмінності в обліку проміжного споживання	
<p>- витрати підприємства на спортивні, культурні та інші заходи для своїх працівників:</p>	
<p>* є кінцевим споживанням;</p>	<p>* є проміжним споживанням</p>
<p>- витрати підприємства на службові відрядження:</p>	
<p>* утворюють первинні доходи</p>	<p>* є проміжним споживанням</p>
<p>- витрати матеріальних оборотних засобів, пов'язаних зі стихійними лихами:</p>	
<p>* кінцеве використання національного доходу</p>	<p>* проміжне споживання</p>
<p>- витрати на спеодяг:</p>	
<p>* кінцеве особисте споживання</p>	<p>* проміжне споживання</p>
5. Методологічні розбіжності стосовно визначення критерію	
класифікації статей кінцевого споживання	
<p>- характер і функціональне призначення товарів, що підлягають реалізації</p>	<p>- тип господарюючого суб'єкта (державні чи приватні)</p>

Закінчення табл. 2.1

1	2
6. Методичні розбіжності щодо визначення змісту заощаджень	
- немає чіткого визначення заощаджень. До їх складу включають приріст готівки, приріст вкладів у банках тощо і розглядають їх як форми перерозподілу національного доходу	- заощадження є різницею між поточними доходами і витратами
- визначення нагромадження здійснюється:	
* на чистій основі, тобто за вирахуванням амортизації (спожитого основного капіталу)	* на валовій основі (до вирахування амортизації) та без урахування втрат, зумовлених стихійними лихами
- зміна обсягу незавершеного будівництва належить до:	
* приросту матеріальних оборотних запасів	* нагромадження основного капіталу у вигляді капіталовкладень
- витрати на військову техніку належать до:	
* нагромадження	* кінцевого споживання
7. Рафіновані золоті злитки та інше монетарне золото належать до:	
- нагромадження оборотних активів	- фінансових активів
8. Приріст основного капіталу запасів посольств, зарубіжних представництв та інших зарубіжних організацій включаються у:	
- кінцеве споживання країни, на території якої розташовані ці організації	- кінцеве використання вітчизняного продукту тієї країни, котру вони представляють
9. Фінансові потоки визначають:	
- як форми тимчасового перерозподілу національного доходу	- як вид інвестиційної діяльності

ТЕМА 3. СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ, ЇЇ СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

План

1. Система національних рахунків: визначення, користувачі й основні елементи інформації
2. Основні категорії і класифікації СНР
3. Взаємозв'язок між СНР і бухгалтерським обліком

1. Система національних рахунків: визначення, користувачі й основні елементи інформації

СНР як модель економічного обороту призначена для узагальненого відображення функціонування економіки. Якщо розглядати національне рахівництво більш конкретно, то СНР — це система взаємозв'язаних узагальнюючих економічних показників, які характеризують виробництво, розподіл та використання кінцевого продукту і національного доходу, а також формування національного багатства країни.

Однією з особливостей СНР є її всеосяжний, всеохоплюючий характер. Це означає, що СНР в узагальненому вигляді містить упорядковану інформацію про:

- всі господарюючі суб'єкти, які беруть участь в економічному процесі (юридичні і фізичні особи);
- всі економічні операції, пов'язані з виробництвом продуктів та послуг, розподілом і перерозподілом доходів, нагромадженням активів та іншими аспектами економічної діяльності;
- всі економічні активи і пасиви, які формують національне багатство (основні фонди, матеріальні оборотні фонди, монетарне золото та інші фінансові активи, вартість землі й корисних копалин та ін.).
- основними споживачами даних СНР є органи державного управління, які розробляють економічну політику держави, приймають рішення і здійснюють заходи щодо регулювання ринкової економіки. Рішення і заходи стосуються насамперед податкової та бюджетної політики, регулювання грошової маси в обігу, відсоткової ставки, антиінфляційної політики та політики зайнятості населення, розподілу доходів, стимулювання зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічних зв'язків та багатьох інших питань макроекономічної політики. Прийняття рішень з цих важливих питань має спиратися на відповідну інформацію, яку надає СНР.

Другими важливими споживачами даних СНР є підприємці, менеджери, керівники компаній, представники бізнесу. Вони мають знати, в якому

макроекономічному середовищі функціонує їхня компанія або підприємство, в якій фазі економічного циклу перебуває економіка в кожний даний момент. Така інформація їм потрібна для правильного прийняття рішень щодо інвестування, розширення виробництва, для оцінки поточної економічної кон'юктури та ін.

До третьої групи споживачів даних СНР входять НДІ, які розробляють теоретичні основи макроекономіки, досліджують зв'язки між важливими макроекономічними змінними величинами, розробляють економічні моделі, які можуть бути використані для прогнозування економічних процесів.

Четверту групу споживачів даних СНР складають вузи, зокрема економічні. Вони застосовують концепції та визначення СНР для навчання студентів, для розгляду змісту й складових сучасної макроекономіки, а також взаємозв'язків між її основними елементами.

Нарешті, п'ятим споживачем даних СНР є міжнародні економічні організації (ООН, МВФ, МБРР, ЄС, ЄБРР та ін.). Вони розробляють міжнародні стандарти в галузі СНР, щоб забезпечити співставність макроекономічних показників різних країн, використовують показники для цілей аналізу та прогнозування розвитку світової і регіональної економіки тощо.

Отже, сучасна СНР містить загальну інформацію про економічний розвиток і діяльність всіх економічних суб'єктів. Ця інформація є різною за змістом, типами та видами. Тому можна сказати, що СНР — це система взаємопов'язаних блоків інформації, кожний з яких характеризує той чи інший аспект економічного процесу, а всі разом забезпечують відображення загальної картини економічного процесу.

Основним блоком у СНР є блок інформації про важливі макроекономічні показники: ВВП, ВНД та інші. Історично цей блок виник першим у результаті інтеграції до єдиної системи розрахунків ВВП і ВНД, здійснюваних трьома методами: виробничим, розподільчим і методом кінцевого використання. Пізніше до центрального блоку СНР було додано інші блоки макроекономічної інформації, що характеризують різні аспекти економічного процесу:

- блок даних про активи і пасиви секторів економіки й національне багатство;
- блок даних про рух фінансових ресурсів, тобто про операції з фінансовими інструментами;
- блок даних про доходи й витрати органів державного управління, скоординованих із даними про державний бюджет;
- блок даних про зовнішньоекономічні зв'язки, скоординованих із показниками платіжного балансу;
- блок даних про міжгалузеві зв'язки, тобто баланс міжгалузевих зв'язків, що є елементом сучасної СНР.

2. Основні категорії і класифікації СНР

Для правильного розуміння й та вимог СНР треба чітко знати зміст деяких понять, термінів і визначень, що використовуються у національному рахівництві.

Інституційна одиниця - господарюючий суб'єкт, який самостійно приймає рішення, що стосуються його економічної діяльності, розпоряджається своїми матеріальними і фінансовими ресурсами і розробляє повний набір бухгалтерських рахунків. Існує два типи інституційних одиниць: юридичні особи (підприємства, корпорації, державні установи, банки і страхові компанії, громадські організації та ін.) і домашні господарства. Останні розглядаються як самостійні інституційні одиниці, оскільки вони є центрами прийняття рішень, що визначають їх поведінку.

Продукти — це результат праці, що має матеріально-уречевлену форму (включаючи електроенергію).

Послуги — результати діяльності, що задовольняють певні особисті й суспільні потреби, але не втілені у продуктах.

Товари — продукти й послуги, призначені для продажу на ринку за цінами, які відшкодовують витрати на їхнє виробництво.

Неринкові послуги — послуги державних установ і некомерційних громадських організацій, що відносяться до їхнього поточного споживання.

Трансферти — перерозподільчі потоки доходів у грошовій або натуральній формі, що мають безоплатний характер та односторонній (необоротний) рух.

Економічна територія певної країни — це територія, яка адміністративно управляється урядом і в межах якої люди, товари і гроші вільно пересуваються.

До економічної території даної країни також відносяться:

повітряний простір, територіальні води даної країни та континентальний шельф у міжнародних водах, відносно якого дана країна має виключне право щодо видобутку сировини, палива тощо;

так звані «територіальні анклав» за кордоном, тобто певні зони в інших країнах, які використовуються урядовими установами даної країни (на основі оренди або власності) для дипломатичних, військових, наукових та інших цілей (посольства, консульства та інші установи й організації).

Економічна територія даної країни не включає територіальні анклав інших країн або міжнародні організації, які перебувають на території даної країни.

Резиденти і нерезиденти. Резидентами даної країни є юридичні й фізичні особи, економічні інтереси яких пов'язані з економічною територією даної країни протягом відносно тривалого часу (рік або більше). Отже до складу резидентів входять:

— юридичні особи й суб'єкти підприємницької діяльності без статусу юридичної особи з місцезнаходженням на території України, включаючи спільні, змішані підприємства, філії зарубіжних фірм, корпорацій тощо;

— фізичні особи (члени домашніх господарств), якщо вони мають постійне місце проживання на території України;

— дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном.

До резидентів України відносяться також екіпажи літаків і суден, що перебувають за межами країни; будівельні бригади, що тимчасово виконують будівельні роботи в інших країнах; студенти, які навчаються за кордоном.

Юридичні й фізичні особи зарубіжних країн, які не відповідають цим ознакам, є нерезидентами.

Внутрішня економіка — це економічна діяльність на економічній території даної країни як резидентів, так і нерезидентів.

Національна економіка — це економічна діяльність лише резидентів даної країни, незалежно від їхнього місцезнаходження — на економічній території країни або за її межами.

Однією з головних ідей СНР є упорядкування інформації щодо різних аспектів економічного процесу таким чином, щоб забезпечити виявлення і характеристику загального стану і головних результатів економічної діяльності, а також структури економіки. Для цього в СНР застосовують різні типи класифікацій і групувань. Головні з них:

- інституційних одиниць за секторами економіки;
- галузей економіки;
- економічних операцій;
- активів і пасивів;
- товарів і послуг;
- витрат органів державного управління за призначенням витрат;
- податків і субсидій.

1. Класифікація інституційних одиниць за секторами економіки — одна з центральних у СНР.

Інституційні одиниці групуються у сектори економіки (інституційні сектори). Сектори — це групи інституційних одиниць, які є однорідними з точки зору функцій, які вони виконують в економічному процесі, та способу фінансування витрат. Відповідно до міжнародних стандартів у СНР інституційні одиниці групуються у п'ять секторів:

нефінансові корпорації, тобто підприємства, які виробляють продукти і надають нефінансові послуги;

фінансові корпорації;

органи загального державного управління;

некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства;

домашні господарства.

2. Класифікація галузей економіки — одна з важливих у СНР. Одиницею галузевої класифікації є заклад, тобто одиниця відносно однорідна щодо виробленої продукції, застосованої технології та структури витрат; одиниця, що перебуває в одному місці та про діяльність якої може бути отримана певна інформація. В якості закладу може виступати або підприємство (фірма), якщо воно є достатньо однорідним, або окремі підрозділи підприємства, якщо вони відповідають наведеному вище визначенню.

Галузева класифікація в СНР утворена відповідно до МСГК — Міжнародної стандартної класифікації всіх видів економічної діяльності за галузями народного господарства (третє видання, схвалене Статистичною комісією ООН у 1993 р.) та КВЕД України.

Звичайно, така класифікація галузевої структури за своїм змістом та назвою суттєво відрізняється від тої, що була у нас раніше. СНР також передбачає виділення у складі великих галузей економіки біля 100 підгалузей, які майже повністю відповідають вимогам МСГК та КВЕД.

Для галузей в СНР передбачено відповідні рахунки, в яких фіксуються операції, пов'язані з їхньою діяльністю.

3. Класифікація активів і пасивів.

Запаси — це наявність активів за станом на певну дату. У СНР передбачається така класифікація активів:

I. Нефінансові активи (1 + 2)

1. Вироблені активи (1.1 + 1.2)

1.1. Матеріальні активи (1.1.1 + 1.1.2 + 1.1.3)

1.1.1. Основні фонди.

1.1.2. Оборотні матеріальні засоби.

1.1.3. Цінності, що здатні на протязі тривалого часу зберігати вартість.

2.2. Нематеріальні активи (1.2.1)

2.2.1. Основні фонди (1.2.1.1 + 1.2.1.2 + 1.2.1.3)

2.2.1.1. Витрати на геологопошукові роботи.

2.2.1.2. Програмне забезпечення ЕОМ.

2.2.1.3. Оригінали художніх і літературних творів.

2. Невироблені активи (2.1 + 2.2)

2.1. Матеріальні активи (2.1.1 + 2.1.2)

2.1.1. Земля.

2.1.2. Природні копалини.

2.2. Нематеріальні активи (патенти, авторські права, торгові знаки, ліцензії та ін.).

II. Фінансові активи (1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7)

1. Монетарне золото і спеціальні права запозичення.

2. Депозити і готівка.

3. Цінні папери (крім акцій).

4. Акції та інші форми акціонерного капіталу.

5. Позики і кредити.

6. Технічні резерви страхових компаній.

7. Інша кредиторська (дебіторська) заборгованість.

Усі активи (I + II).

Активи фіксують в окремих рахунках СНР, які називають Балансом активів і пасивів. Активи оцінюють за ринковими відновлюваними цінами. Класифікації активів відповідає симетрична класифікація пасивів. Єдиним винятком є монетарне золото, що розглядається лише як актив, якому не протистоїть пасив.

4. Класифікація товарів та послуг.

Її здійснюють за основними групами товарів та послуг відповідно до вимог Міжнародної центральної класифікації продуктів, схваленої Статистичною комісією ООН в 1993 році.

5. Класифікація витрат органів державного управління.

Ця класифікація фіксує витрати органів державного управління за призначенням витрат. Вона передбачає такі рубрики, як загальне управління, оборона, освіта, охорона здоров'я, наука, культура, мистецтво та ін., що дозволяє розмежувати споживання органів державного управління на колективне та індивідуальне споживання.

6. Класифікація податків і субсидій.

У СНР здійснюється розрізнення між поточними і капітальними податками, між податками на виробництво й імпорт, з одного боку, і податками на доходи і власність — з іншого.

Схема класифікації податків.

I. Поточні податки (1 + 2).

Податки на виробництво та імпорт (1. 1 + 1. 2).

1.1. Податки на продукти (ПДВ, акцизи, мито, податки з продажу та інші).

1.2. Податки на виробництво (податки на землю, споруди, будівлі, фонд оплати праці, транспортні засоби та ін.).

Податки на дохід і власність (податки на прибуток, прибутковий податок з громадян, податки на власність, яка не використовується у виробництві).

II. Капітальні податки (податки на спадщину, податки на дарування власності та інші податки на операції з капіталом).

III. Усі податки (I + II).

Субсидії, тобто платежі з бюджету підприємствам, що мають на меті відшкодувати збитки, які виникають внаслідок цінової політики, а також здійснювані з метою впливу на рівень виробництва, є негативними податками на виробництво та імпорт, тобто від'ємними податками. Тому класифікація

субсидій на виробництво симетрична класифікації податків на виробництво та імпорт. Але в СНР розрізняються субсидії на продукти (які більш-менш пропорційні кількості або вартості вироблених або реалізованих товарів) та інші субсидії на виробництво (які є більш-менш пропорційними відносно субсидуючих факторів виробництва).

Субсидії на продукти, як зазначалося, включаються до валового внутрішнього доходу (ВДВ) в основних цінах, але не включаються до ВДВ у цінах виробника. Всі субсидії на виробництво додаються до так званої факторної вартості, яка виключає всі податки на виробництво.

Одним з базових понять у СНР є поняття економічної операції. Економічна операція — це групування певних елементарних потоків з їх змістом, тобто це добровільна взаємодія між не менш як двома господарюючими суб'єктами у зв'язку з виробництвом і використанням продуктів і послуг, розподілом і перерозподілом доходів, придбанням фінансових активів, прийняттям фінансових зобов'язань тощо.

На відміну від групувань економічних одиниць класифікація економічних операцій в СНР здійснюється на одній основі, тобто коли вони класифікуються і визначаються за секторами і галузями економіки однаково. У цих умовах підсумок за галузями дорівнює підсумку за секторами.

Усі економічні операції в СНР поділяються на такі групи:

- а) операції з товарами і послугами;
- б) розподільчі операції;
- в) операції з фінансовими інструментами;
- г) інші операції, що характеризують зміну активів внаслідок екстраординарних подій (пожежі, повені, катастрофи тощо).

Операції з товарами і послугами характеризують виробництво, обмін та використання продуктів і послуг у галузях і секторах економіки. Вони відображають їх походження (виробництво, імпорт) та використання (проміжне і кінцеве споживання, формування основного капіталу, експорт) на протязі року.

Розподільчі операції об'єднують операції, метою яких є розподіл і перерозподіл доходів, створених у виробництві, а також перерозподіл заощаджень.

Отже операції розподілу і перерозподілу доходів, включаючи чисті доходи, отримані від інших країн, показують процес формування валового національного наявного доходу, а операції перерозподілу заощаджень відображають рух капітальних трансфертів, що впливає на рівень інвестицій і багатства.

Операції з фінансовими інструментами характеризують зміни фінансових активів і пасивів (придбання фінансових активів, прийняття фінансових зобов'язань, наприклад, позики, кредити, приріст депозитів у банках тощо).

Остання група — інші операції — не стосується операцій, які передбачають добровільну взаємодію двох або більше партнерів, а характеризує операції, пов'язані зі зміною активів внаслідок непередбачуваних подій, стихійного лиха. Тому такі операції фіксують у «рахунках інших змін активів», передбачених у СНР для відображення такого роду змін в активах.

Отже СНР — це особлива форма упорядкування даних про економічні операції на господарюючі суб'єкти, які здійснюють ці операції.

3. Взаємозв'язок між СНР і бухгалтерським обліком

Національні рахунки будують за відомою схемою бухгалтерських рахунків. Кожен рахунок має дві сторони: справа записують одержані вартості як ресурси, зліва сплачені як використання цих ресурсів. Відповідно до бухгалтерської методології — права сторона позначається „ресурси”. ліва „використання”. Різниця між ресурсами і їх використанням утворюють балансуєчі статті, які відбивають результат певного економічного процесу або майнового стану. Стаття, що закриває черговий рахунок щодо використання .відкриває ресурсну сторону наступного рахунка системи. Завдяки цьому національні рахунки набувають ланцюгового зв'язку, а їх показники залежно

від завдань аналізу можуть бути агреговані чи дезагреговані. Деякі рахунки не мають балансуєчих статей, оскільки є балансами завдяки своєму змісту.

Технікою макроекономічного обліку в СНР є подвійний запис. Кожну економічну операцію на основі певних змістовних таблиць, балансових відомостей та розрахунків відображають двічі: у ресурсах і у використанні, що відповідає за бухгалтерською методологією записом за дебетом і кредитом. Таке проведення операції методом подвійного запису а СНР є основним.

Якщо в бухгалтерському обліку за прийнятою системою відображають господарські операції операційного циклу, то в Системі національних рахунків відображають операції економічного циклу кругообігу капіталу, коли сума значень всіх вихідних потоків, дорівнюватиме сумі значень усіх вхідних потоків, за такою схемою (рис. 3.1).

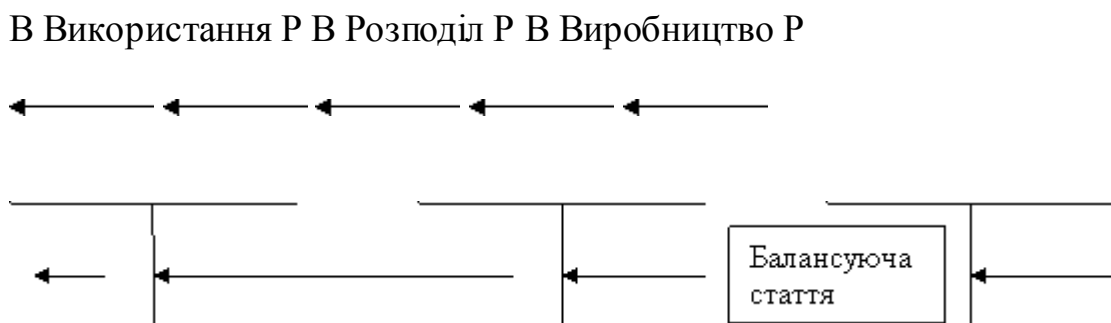

Рис. 3.1. – Відображення операцій економічного циклу кругообороту капіталу в СНР

Ця обставина й обумовлює використання системи рахунків. У СНР використовують дев'ять синтетичних рахунків, кожен з яких має свій шифр і назву:

- 0 – Зведений рахунок товарів і послуг;
- 1 – Рахунок виробництва;
- 2 – Рахунок утворення доходу;
- 3 – Рахунок розподілу первинного доходу;
- 4 – Рахунок вторинного розподілу доходу;
- 5 – Рахунок використання доходу;
- 6 – Рахунок операцій з капіталом;

7 – Рахунок фінансування;

8 – Рахунок інших країн (решти світу).

Рахунки 1-7 ведуть для кожного сектора економіки, рахунки 1-5 є „поточними рахунками”, де записи здійснюються регулярно, рахунки 6-7 відображають рух капіталу та капітальні витрати . рахунки 0 і 8 є консолідованими для економіки в цілому і їх також використовують для основних груп операцій. Задіяні в СНР рахунки, а їх більше 500, поділяють за обсягом інформації та рівнем її агрегування на три класи: рахунки першого класу характеризують економіку держави в цілому, пропорції між макровеличинами; рахунки другого класу деталізують рахунки першого класу щодо показників виробництва, споживання і нагромадження продукту і складання для окремих галузей, товарів; рахунки третього класу деталізують рахунки першого класу щодо показників доходів і видатків, капітальних вкладень, їх складають для окремих секторів економіки.

В Україні національні рахунки розробляє Державний комітет статистики за міжнародним стандартом – СНР ООН 1993 р. Зведені рахунки як для економіки в цілому, так і за її секторами, а також аналітичні таблиці ключового показника СНР – валового внутрішнього продукту (ВВП) публікують у статичному щорічнику України.

У застосуванні СНР в Україні є ще проблема методологічного і організаційного характеру зокрема адаптації офіційної статистики до умов ринкової економіки; розробки і застосування нових класифікацій і групувань за секторами, галузями, видами діяльності; завершення реформи бухгалтерського обліку в напрямі міжнародних стандартів обліку і фінансової звітності; удосконалення системи збирання й обробки економічної інформації, зокрема вибіркового обстежень, реєстрів, переписів тощо; підготовка сучасних кадрів.

Слід зазначити, що близько 80% інформації про економічний і соціальний розвиток держави статистика отримує через систему бухгалтерського обліку. Тому якість облікової інформації, а отже, достовірність і точність розрахованих за СНР макроекономічних показників залежить від системи бухгалтерського

обліку. Тому завданням удосконалення бухгалтерського обліку і фінансової звітності на сьогодні є дуже актуальним.

Як бачимо, між бухгалтерським обліком і Системою національних рахунків існує взаємозв'язок. Між цими двома системами обліку багато спільного щодо цілей, методів обліку, оцінки окремих статей прибутків і витрат тощо. Ця спільність впливає насамперед з того, що метою обох систем обліку є забезпечення інформації для прийняття рішень, пов'язаних з управлінням економікою і підвищення її ефективності. Проте в одному випадку йдеться про управління прийняттям рішень на макрорівні, тобто на підприємстві або, у крайньому випадку, на середньому рівні, тобто в галузі, а в іншому – інформація призначена для прийняття рішень на макрорівні, тобто економіки в цілому. У процесі свого розвитку МСБО і СНР справляли один на одного взаємний вплив. Досить зазначити, що СНР, яка з'явилася набагато пізніше бухгалтерського обліку, сприйняла багато його загальних принципів, наприклад, принцип подвійного запису кожної операції, чітке розмежування між активами і пасивами. Як уже згадувалося, один з засновників СНР – голландський економіст Е. ван Кліфф, якого вважають винахідником терміну „національне рахівництво”, у своїй роботі з проблем СНР, написаній наприкінці 30-х років, обґрунтував можливість застосування принципів бухгалтерського обліку для опису економіки в цілому. Проте між СНР і бухгалтерським обліком існує певне розходження. Питання про взаємозв'язок між двома системами обліку має два аспекти : теоретичний і практичний. Теоретичний аспект пов'язаний зі з'ясуванням взаємозв'язку між цими двома видами обліку в принципі, з визначенням можливих напрямків удосконалення і гармонізації СНР і бухгалтерського обліку. Практичний аспект передбачає використання даних бухгалтерського обліку для розробки національних рахунків у даний час і найближчій перспективі, з'ясовує, які корективи необхідно внести в дані й методологію бухгалтерського обліку для того, щоб вони відповідали вимогам СНР.

ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ КОНСОЛІДОВАНИХ РАХУНКІВ

План

1. Консолідовані рахунки СНР, їх взаємозв'язок, призначення
2. Методологія побудови поточних рахунків
3. Методологія побудови рахунків нагромадження
4. Рахунки «іншого світу»

1. Консолідовані рахунки СНР, їх взаємозв'язок, призначення

Рахунки є важливим елементом СНР. Вони використовуються для реєстрації економічних операцій, які здійснюються інституційними одиницями, закладами, які є резидентами країни, а також операцій, що здійснюються між резидентами і нерезидентами.

Рахунок є засобом фіксації (щодо конкретного аспекту економічного життя) або видів використання і ресурсів, або зміни активів та пасивів, або запасу активів та пасивів на певний час.

Рахунки можуть бути побудовані для інституційних одиниць та секторів, операцій, інших країн світу (зовнішні операції), активів і пасивів, закладів та галузей, продуктів, економіки країни в цілому.

Зазначимо, що записи в рахунках належать не до кожної окремої економічної операції, а до узагальнюючих груп економічних операцій (наприклад, виробництво, споживання, нагромадження, експорт тощо). Деякі записи у рахунках характеризують не економічні операції (як добровільну взаємодію двох або більше інституційних одиниць), а зміну активів внаслідок екстраординарних подій (стихійного лиха, пожежі, військових дій та ін.). Зрештою, деякі записи в рахунках відображають узагальнюючі показники, що характеризують різні аспекти процесу розширеного відтворення: виробництво, розподіл, перерозподіл, споживання, заощадження, інвестиції тощо. Найбільш важливі узагальнюючі показники (наприклад, ВДВ, ВВП, ВНД, національне

багатство тощо), які відображають розвиток економіки у цілому, в СНР називають агрегатами. Агреговані економічні рахунки надають інформацію щодо всієї економіки у цілому, включаючи й баланси активів і пасивів, таким чином, щоб показати ключові економічні потоки, основні економічні зв'язки, головні агреговані показники, загальну структуру СНР й зв'язки економіки з іншими країнами.

У СНР застосовують головним чином класичну форму рахунків у вигляді двосторонніх балансів, одна сторона яких характеризує ресурси, а інша — використання. Можуть застосовуватися ще інші форми подання інформації (наприклад, у вигляді діаграм з використанням прямокутників, в яких подаються розмір (обсяг) певних потоків і запасів). Всі рахунки балансуються за допомогою двох методів. Більша частина рахунків балансується за допомогою балансуючої статті, тобто балансовим методом. Інша частина рахунків — «за визначенням», тобто коли між записами, які належать до ресурсів і до використання, досягається рівновага. Таким рахунком, який балансується «за визначенням», є рахунок товарів і послуг. Він характеризує ресурси і використання товарів і послуг на різні цілі: кінцеве та проміжне споживання, нагромадження та ін. У цьому рахунку відсутня балансуєча стаття. Проте якщо всі статті, що включені до цього рахунка, визначені (обчислені) правильно, то рахунок буде автоматично балансуватися. Наявність незбалансованості показує, що при визначенні обсягів окремих статей допущені помилки. Зазначимо також, що в кожному рахунку сума записів, що відносяться до ресурсів, має дорівнювати сумі записів, що відносяться до використання.

Перш ніж розпочати детальний розгляд рахунків, розглянемо побудову центральної структури Системи.

Вона складається з такого:

1) консолідовані економічні рахунки, в яких подано повну сукупність рахунків інституційних секторів та інших країн світу разом з рахунками для

грошових та інших операцій нагромадження, а також з рахунками для активів і пасивів;

2) таблиця ресурсів та їх використання, в якій інтегровано рахунки галузей відповідно до виду економічної діяльності і рахунки операцій з товарами та послугами відповідно до виду продукту;

3) тривимірний аналіз фінансових операцій і запасів фінансових активів і пасивів, в яких безпосередньо відображено відносини між секторами («від кого — кому?»);

4) функціональний аналіз операцій інституційних секторів на відповідність цілям їхньої діяльності;

5) таблиці населення й зайнятості.

Ці різні блоки, які разом складають центральну структуру, взаємозв'язані й повністю узгоджуються між собою, оскільки в них використовується той самий набір понять, визначень, класифікацій та правил розрахунку.

Консолідовані економічні рахунки та їх компоненти. Інтегровані економічні рахунки дають загальну картину економіки країни. СНР передбачає складання семи консолідованих рахунків для внутрішньої економіки, 3 рахунків для зовнішньоекономічної діяльності, а також балансів активів і пасивів. Консолідовані економічні рахунки включають рахунки інституційних секторів (з обох боків виділяється, зрозуміло, колонка для кожного сектора, яку тут не показано). Ці рахунки розподілено на три підгрупи: 1) для поточних рахунків, 2) для рахунків нагромадження і 3) для балансів активів та пасивів.

У поточних рахунках фіксується виробництво, розподіл і перерозподіл доходу. Вони показують, як наявний капітал використовується для кінцевого споживання. Закінчуються вони нагромадженням.

У рахунках нагромадження фіксуються всі зміни в активах і пасивах, а отже, всі зміни в різниці між активами та пасивами (зміни у власному капіталі), що відбулись за даний період. У балансах фіксуються запаси активів і пасивів і різниця між ними, які існують на початку і в кінці облікового періоду. Виокремлюється також колонка для інших країн світу.

Центральна колонка включає операції, балансує статті, активи й пасиви, що їх розміщено відповідно до структури рахунків, про яку говорилося раніше. Існує єдиний баланс для всіх операцій з товарами та послугами, а не для кожної з них. Тому рахункам товарів та послуг відповідає спеціальна колонка. У цій колонці відображено кожен операцію з товарами та послугами (виробництво, кінцеве виробництво та ін.), що її зафіксовано в рахунках інституційних секторів.

Консолідовані економічні рахунки включають також колонку для суми інституційних секторів (резидентів), тобто для всієї економіки в цілому. У такий спосіб набувають наочності агреговані показники для всієї економіки.

Поточні рахунки стосуються виробництва, розподілу й використання доходу. Рахунки нагромадження охоплюють зміни в активах і пасивах та зміни у власному капіталі (для будь-якої інституційної одиниці або груп одиниць — різницю між її активами й зобов'язаннями). Баланси являють собою запаси активів і пасивів і власний капітал.

Наведемо повну послідовність рахунків для інституційних секторів:

Рахунки поточних операцій

I. Рахунок виробництва

I. Рахунок виробництва

II. Рахунки розподілу та використання доходу

II.1. Рахунки первинного розподілу доходу

II.1.1. Рахунок утворення доходу

II.1.2. Рахунок розподілу первинного доходу

II.1.2.1. Рахунок підприємницьких доходів

II.1.2.2. Рахунок розподілу інших первинних доходів

II.2. Рахунок вторинного розподілу доходу

II.3. Рахунок перерозподілу доходу в натуральній формі

II.4. Рахунок використання доходу

II.4.1. Рахунок використання наявного доходу

II.4.2. Рахунок використання скоригованого наявного доходу

Рахунки нагромадження

III. Рахунки нагромадження

III.1. Рахунок операцій з капіталом

III.2. Фінансовий рахунок

III.3. Рахунок інших змін в активах

III.3.1. Рахунок інших змін у обсязі активів

III.3.2. Рахунки переоцінки

III.3.2.1. Нейтральний холдинговий прибуток (збиток)

III.3.2.2. Реальний холдинговий прибуток (збиток)

Баланси активів та пасивів

IV. Баланси активів та пасивів

IV.1. Початковий баланс активів та пасивів

IV.2. Зміни в балансі активів та пасивів

IV.3. Завершальний (кінцевий) баланс активів та пасивів

Рахунки операцій

0. Рахунок товарів та послуг

0. Рахунок товарів та послуг

Рахунок «іншого світу» (рахунок зовнішніх операцій)

Рахунки поточних операцій

V. Рахунок «іншого світу»

V.I. Рахунок зовнішніх операцій з товарами та послугами

V.II. Рахунок зовнішніх первинних доходів та поточних трансфертів

Рахунки нагромадження

V.III. Рахунки нагромадження за зовнішніми операціями

V.III.1. Рахунок операцій з капіталом

V.III.2. Фінансовий рахунок

V.III.3. Рахунок інших змін в активах

V.III.3.1. Інші зміни в обсязі активів

V.III.3.2. Рахунки переоцінки

Баланси активів та пасивів

V.IV. Рахунок зовнішніх активів та пасивів

V.IV.1. Початковий баланс активів та пасивів

V.IV.2. Зміни в балансі активів та пасивів

V.IV.3. Кінцевий баланс активів та пасивів

2. Методологія побудови поточних рахунків

Поточні рахунки охоплюють рахунки виробництва, утворення доходів, розподілу первинного доходу, перерозподілу доходів у грошовій та натуральній формі, використання наявного доходу та скоригованого наявного доходу.

Рахунок виробництва. Стадія виробництва характеризується показниками валового випуску (ВВ), проміжного споживання (ПС), валової доданої вартості (ВДВ) і валового внутрішнього продукту (ВВП), що знаходиться відображення у рахунку виробництва.

Таблиця 4.1 – Рахунок виробництва

Використання	Ресурси
3. Проміжне споживання, в тому числі:	1. Валовий випуск продуктів і послуг, в тому числі:
— у сфері матеріального виробництва;	— продуктів і матеріальних послуг;
— у невиробничій сфері.	— нематеріальних послуг.
4. Валовий внутрішній продукт у ринкових цінах.	2. Чисті податки на продукти.
Всього	Всього

$$\text{ВВП (4)} = 1 + 2 - 3.$$

Валовий випуск (ВВ) — це сукупна ринкова вартість товарів і послуг, вироблених економічними одиницями-резидентами за рік.

Податки на продукти — це податки, що стягують пропорційно до кількості або вартості товарів і послуг, які виробляються, продаються або імпортуються суб'єктами підприємницької діяльності. До податків на продукти відносять:

ПДВ і податки типу ПДВ;

акцизний збір;

імпортне та експортне мито;

відрахування до фонду розвитку ПЕКУ;

рентна плата за нафту і природний газ, що видобуваються в Україні, та різниця в цінах на природний газ;

різниця в цінах на імпортований газ — між ціною його реалізації споживачам України та ціною закупівлі газу за імпортом;

плата за транзит нафти, газу та аміаку трубопровідним транспортом через територію України;

внески до Державного інноваційного фонду, фондів охорони праці та конверсії;

державне мито за операції, що здійснюються на товарних, сировинних та інших біржах, крім валютних;

готельний збір;

різниця у цінах на продовольчі товари, одержані у порядку гуманітарної допомоги;

податки на окремі види послуг (транспорту, зв'язку, страхування, рекламу, дозвілля, лотерею, спортивні заходи тощо);

Проміжне споживання — це вартість товарів і послуг, які використані інституційними одиницями для виробничих потреб, за виключенням основних фондів.

При обчисленні проміжного споживання витрати на продукти і послуги оцінюються за фактичними цінами їх придбання, тобто за цінами покупця, що діють на момент надходження товарів і послуг у процес виробництва і включають торговельно-транспортні націнки та податки на продукти. ПДВ не включається у тому випадку, коли він має бути виключений із суми, нарахованої на продукцію, що реалізується підприємством. Коли ж виробники продукції звільнені від сплати ПДВ, то їхні витрати на проміжне споживання оцінюються за цінами, що включають ПДВ.

Різниця між валовим випуском (ВВ) і проміжним споживанням (ПС) визначає валову додану вартість (ВДВ), що створена у процесі виробництва факторами виробництва:

$$\text{ВДВ} = \text{ВВ} - \text{ПС}, \quad (4.1)$$

де ВДВ — це важливий показник результатів економічної діяльності.

Якщо рахунок виробництва складають на рівні секторів або галузей економіки, то балансуючою статтею цього рахунка є валова додана вартість (ВДВ).

Якщо рахунок виробництва складають на рівні економіки у цілому (національної економіки), то балансуючою статтею є валовий внутрішній продукт (ВВП). У цьому випадку у ресурсах рахунка виробництва з'являється стаття «Чисті податки на продукти», тобто різниця між сумою продуктових податків і субсидіями на продукти.

Рахунок утворення доходу. Призначення рахунка утворення доходу полягає у тому, щоб показати розподіл ВВП і ВДВ на їхні складові елементи, тобто на первинні доходи, що утворюються учасниками виробництва і розподіляються між ними. Основні елементи ВВП наведено у використанні рахунка, а в ресурсній частині подано ВВП.

Таблиця 4.2 – Рахунок утворення доходу

Використання	Ресурси
2. Оплата праці найманих працівників	1. ВВП у ринкових цінах
3. Податки на виробництво та імпорт	
4. Субсидії на виробництво та імпорт (–)	
5. Валовий корпоративний прибуток, змішаний дохід	
Всього	
6. Споживання основного капіталу	Всього
7. Чистий корпоративний прибуток, змішаний дохід	

$$\text{ВКП, ЗД (5)} = 1 - 2 - 3 + 4$$

ВВП у ринкових цінах переноситься з рахунка виробництва.

Оплата праці охоплює виплати грошима і в натуральній формі всіх найманих працівників на економічній території країни як резидентів, так і

нерезидентів. Вона включає валову заробітну плату і відрахування до страхових фондів.

Податки на виробництво й імпорт — це обов'язкові платежі, що їх сплачують господарські одиниці-резиденти до державного бюджету в зв'язку з виробництвом та імпортом продуктів і послуг (продуктові податки), і платежі, пов'язані із використанням у виробничій діяльності окремих факторів виробництва (інші податки на виробництво).

Субсидії на виробництво та імпорт є антиподом податків і є некомпенсованими видами плати, яку держава надає підприємствам згідно з певною ціною політикою, виходячи з рівня їхньої виробничої діяльності, кількості або вартості товарів та послуг, що вони виробляють, реалізують чи імпортують.

Валовий корпоративний прибуток (ВКП) і змішаний доход (ЗД) — це балансує стаття консолідованого рахунка утворення доходу. Їх обчислюють за формулою:

$$\text{ВКП, ЗД} = \text{ВВП} - \text{ОП} - (\text{ПВ} - \text{С}), \quad (4.2)$$

де ОП — оплата праці найманих працівників; ПВ — валові податки на виробництво та імпорт; С — субсидії на виробництво; (ПВ – С) — чисті податки на виробництво та імпорт.

Чистий корпоративний прибуток (ЧКП) і змішаний доход (ЗД) обчислюють за формулою:

$$\text{ЧКП, ЗД} = \text{ВКП, ЗД} - \text{А}, \quad (4.3)$$

де А — споживання основного капіталу (амортизація).

Рахунки розподілу доходів. Процес розподілу та перерозподілу доходів на рівні економіки у цілому розглядається в СНР у двох рахунках: рахунка розподілу первинного доходу та рахунка вторинного розподілу доходу. Цей процес охоплює взаємовідносини з приводу розподілу і перерозподілу доходів не тільки між суб'єктами економічної діяльності внутрішньої економіки, але й їх відносин з іншими країнами.

У ресурсній частині рахунка розподілу первинного доходу показують усі види доходів від виробничої діяльності (валовий корпоративний прибуток, змішаний дохід, оплату праці найманих працівників, чисті податки на виробництво та імпорту), а також доходів, отриманих у результаті розподільчих операцій від інших країн (доходи від власності).

У використанні рахунка відображають доходи від власності, сплачені іншим країнам. Балансуючою статтею цього рахунка є валовий національний дохід (ВНД).

Таблиця 4.3 – Рахунок розподілу первинного доходу

Використання	Ресурси
5. Доходи від власності, сплачені іншим країнам 6. Валовий національний дохід (ВНД)	1. Валовий корпоративний прибуток, змішаний дохід 2. Оплата праці, одержана: від наймачів-резидентів; від інших країн 3. Чисті податки на виробництво та імпорту 4. Доходи від власності, отримані від інших країн

$$\text{ВНД (6)} = 1 + 2 + 3 + 4 - 5.$$

Валовий корпоративний прибуток (ВКП), змішаний дохід (ЗД) переносяться у цей рахунок із рахунка утворення доходу. Вони є первинними доходами корпорацій (нефінансових і фінансових), а також некорпорованих підприємств, фірм, що належать домашнім господарствам.

Оплата праці найманих працівників складається із двох частин:

оплати праці працюючих-резидентів, що отримана від наймачів-резидентів (переноситься у цей рахунок із рахунка утворення доходу);

оплати праці працюючих-резидентів, що отримана від інших країн, тобто від господарських одиниць-нерезидентів (переноситься в цей рахунок із рахунка поточних операцій із зовнішньоекономічної діяльності).

Оплата праці при цьому включає як безпосередньо заробітну плату, так і відрахування до страхових фондів.

Податки на виробництво та імпорту складаються із податків, що їх сплачено державі господарськими одиницями-резидентами (переноситься у цей рахунок із рахунка утворення доходу), і податків, сплачених державі господарськими одиницями-нерезидентами (переноситься у цей рахунок із рахунка поточних операцій із зовнішньоекономічної діяльності).

Податки на виробництво та імпорту — це первинні доходи держави, тобто органів державного управління. Зауважимо, зокрема, що податки на доходи і власність в СНР не розглядаються як первинні доходи, а трактуються як перерозподільчі платежі.

Субсидії на виробництво та імпорту у рахунок розподілу первинних доходів переносяться із рахунка утворення доходу та рахунка поточних операцій із зовнішньоекономічної діяльності.

У рахунку розподілу первинних доходів фіксують чисті податки на виробництво та імпорту, тобто як різниця між валовими податками і субсидіями на виробництво та імпорту.

Доходи від власності отримані — це зовнішні первинні доходи, що їх отримують власники фінансових активів, землі, нематеріальних (нефінансових) активів за надання права користування ними господарським одиницям.

Доходи від власності, сплачені іншими країнами, — це платежі господарських одиниць — резидентів власникам фінансових активів, землі, нематеріальних активів, які є нерезидентами, за право користування ними.

На рівні економіки в цілому у використанні рахунка розподілу первинного доходу відображаються тільки виплати доходів від власності іншим країнам. Вони включають відсотки, дивіденди, чисту ренту, плату за використання нематеріальних активів тощо.

Валовий національний дохід (ВНД) є балансуючою статтею рахунка розподілу первинного доходу. Він визначається як різниця між усіма

отриманими доходами (Всього ресурсів) і доходами, сплаченими іншим країнам.

Перерозподіл доходу на рівні економіки в цілому висвітлюється у рахунку вторинного розподілу доходу. У ресурсах цього рахунку показують ВНД та поточні трансферти, одержані від інших країн, а у використанні — соціальні допомоги та інші поточні трансферти, передані іншим країнам. Балансуюча стаття цього рахунку визначає обсяг валового національного наявного доходу (ВНДн).

Таблиця 4. 4 – Рахунок вторинного розподілу доходу

Використання	Ресурси
4. Соціальні допомоги, крім допомог у натурі, сплачені іншим країнам	1. Валовий національний дохід
5. Інші поточні трансферти, передані іншим країнам	2. Поточні податки на доходи, майно тощо, одержані від інших країн
6. Валовий національний наявний дохід (ВНДн)	3. Інші поточні трансферти, одержані від інших країн
Всього	Всього

$$\text{ВНДн (6)} = 1 + 2 + 3 - 4 - 5$$

Валовий національний дохід (ВНД) у цей рахунок переносять з рахунку розподілу первинного доходу.

Поточні трансферти — це економічні перерозподільчі операції, в результаті яких одні інституційні одиниці беззворотно і безкоштовно передають іншим інституційним одиницям доходи, товари, послуги, активи або права власності. Вони здійснюються за вилучення поточних доходів платників і додаються до поточних доходів отримувачів.

У рахунку вторинного розподілу доходів на рівні економіки в цілому у ресурсах відображають тільки поточні трансферти, отримані від інших країн, а при розрахунках за секторами внутрішньої економіки — поточні трансферти, отримані відповідними секторами від інших секторів.

Поточні трансферти, передані іншим країнам, — це платежі, виплати резидентів даної країни або держави нерезидентам.

Валовий національний наявний дохід (ВНДн) є балансуючою статтею рахунка вторинного розподілу доходу. Він визначається як різниця між усіма отриманими доходами (Всього ресурси) і доходами, що їх передано у формі поточних трансфертів іншим країнам (використання рахунка).

3. Методологія побудови рахунків нагромадження

Рахунки нагромадження включають: рахунок операцій із капіталом, фінансовий рахунок та рахунок інших змін у активах і пасивах.

Рахунок капіталу. Цей рахунок характеризує процес реального фінансового нагромадження основного капіталу, зміни запасів матеріальних оборотних коштів, включаючи перерозподіл (фінансових і нематеріальних) капітальних активів між секторами економіки та іншими країнами у вигляді капітальних трансфертів, а також джерел його фінансування.

У ресурсах рахунка подається:

чисте національне заощадження;

чисті капітальні трансферти, тобто капітальні трансферти, отримані від інших країн, за виключенням капітальних трансфертів, переданих іншим країнам.

До використання включені різні типи вкладень в активи:

валове нагромадження основного капіталу;

зміна запасів матеріальних оборотних коштів;

споживання основного капіталу;

чисті купівлі землі та інших нематеріальних активів;

чисте придбання цінностей;

чисті кредити (+) або чисті борги (-).

Чисте національне заощадження переноситься із рахунка використання національного наявного доходу ($ЧНЗ = ВНЗ - А$).

Чисті капітальні трансферти, отримані від інших країн, — це різниця між капітальними трансфертами, одержаними від інших країн і переданими іншим країнам.

Таблиця 4.5 – Рахунок капіталу

Використання (Зміни в активах)	Ресурси (Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві)
3. Валове нагромадження основного капіталу	1. Чисте національне заощадження
4. Зміни запасів матеріальних оборотних коштів	2. Чисті капітальні трансферти, одержані від інших країн за відрахуванням переданих іншим країнам
5. Споживання основного капіталу (-)	
6. Чисті купівлі землі та інших нематеріальних активів	
7. Чисте придбання цінностей	
8. Чисті кредити (+) або чисті борги (-)	
Всього	Всього

$$\text{ЧК або ЧБ (8)} = 1 + 2 - 3 - 4 + 5 - 6 - 7.$$

Капітальні трансферти здійснюються за рахунок капіталу або заощаджень тих, хто їх надає, для фінансування валового нагромадження або витрат довгострокового характеру, пов'язаних з придбанням фінансових і нематеріальних активів.

На рівні економіки в цілому у складі ресурсів рахунка капіталу відображається надходження капітальних трансфертів господарським одиницям — резидентам тільки від інших країн, наприклад, субсидій на будівництво споруд для міжнародних організацій та інших об'єктів, беззворотні й безкоштовні надходження податків на капітал, спадщину і пожертвування від нерезидентів та ін. І навпаки, враховується передача аналогічних трансфертів господарським суб'єктам інших країн.

У складі ресурсів рахунка капіталу за секторами економіки відображається отримання інституційними одиницями капітальних трансфертів від інших секторів, наприклад, отримання з держбюджету субсидій на капітальні вкладення, надходження до бюджету податків на капітал, отримання компенсацій за знищене або пошкоджене майно та ін.

Капітальні трансферти включають субсидії на капітальні вкладення (інвестиції), податки на капітал та інші капітальні трансферти.

Валове нагромадження основного капіталу — це збільшення коштів (інвестицій), що вкладаються господарськими одиницями — резидентами у продукти й об'єкти основного капіталу для створення нового доходу в майбутньому шляхом використання їх у виробництві.

Основний капітал — це активи, що є результатом виробництва, які протягом довгого часу (більше одного року) використовуються у процесі виробництва.

Зміна запасів матеріальних оборотних коштів включає зміну вартості виробничих запасів (сировини, матеріалів, напівфабрикатів, палива, готової продукції промисловості, сільгосппродукції із зібраного врожаю, вартості худоби на відгодівлі, молодняку худоби, кролів, птиці, бджіл, незавершеного виробництва, запасів державних матеріальних резервів, товарів для перепродажу).

Запаси матеріальних оборотних коштів не включають вартість запасів корисних копалин, лісу на корені, врожаю сільськогосподарських культур на корені.

Валове нагромадження основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних коштів і чисте придбання цінностей утворюють валове нагромадження.

Чисті купівлі землі та інших нематеріальних активів — це сальдо купівлі та продажу землі та нематеріальних активів.

Купівля та продаж землі мають місце тільки між резидентами.

Чисте придбання цінностей — це нова категорія у СНР 1993 р. Чисте придбання — це придбання з виключенням вибуття. Цінності — це предмети, що їх придбано не для виробничих або споживчих цілей, а для збереження вартості, тобто це предмети, цінність яких з часом збільшується, зростає.

Чисті кредити (+) або чисті борги (–) нації — це балансує стаття рахунка капіталу. Вона визначається як різниця між чистим національним заощадженням і чистими капітальними трансфертами, отриманими від інших

країн, з одного боку, і валовим нагромадженням та чистими купівлями землі та нематеріальних активів, з іншого.

Фінансовий рахунок. Він відображає операції з фінансовими інструментами, тобто з активами та зобов'язаннями, в результаті чого відбувається, з одного боку, збільшення фінансових активів за рахунок їх придбання (ліва частина рахунка), а з іншого — зміна фінансових зобов'язань (права частина рахунка).

Таблиця 4.6 – Фінансовий рахунок

Зміни в активах (Використання)	Зміни у зобов'язаннях (пасивах) і чистій вартості (Ресурси)
1. Золото і спец. права запозичення	1. Золото і спец. права запозичення
2. Готівка і депозити	2. Готівка і депозити
3. Цінні папери (крім акцій)	3. Цінні папери (крім акцій)
4. Позики і кредити	4. Позики і кредити
5. Акції	5. Акції
6. Технічні страхові резерви	6. Технічні страхові резерви
7. Інші види одержуваних рахунків	7. Інші види оплачуваних рахунків
	8. Чисті кредити (+) або чисті борги (–)

Зазначимо, що у фінансовому рахунку фіксуються не самі фінансові активи або фінансові зобов'язання, а їх зміна за певний період часу (за рік).

Балансуюча стаття цього рахунка — це чисті кредити (+) або чисті борги (–).

У формалізованому вигляді чисті кредити (ЧК) або чисті борги (ЧБ) подаються як перевищення величини створених фінансових активів (ФА) над усіма прийнятими фінансовими зобов'язаннями (ФЗ):

$$\text{ЧК(ЧБ)} = \text{ФА} - \text{ФЗ}, \quad (4.4)$$

Результати (наслідки) рахунка капіталу і фінансового рахунка дозволяють здійснити складання балансу активів і пасивів на початок (кінець) певного періоду (року). Він складається на початок і кінець періоду (року) і характеризує величину та структуру наявних ресурсів (активів), фінансові зобов'язання, а також вартість чистого власного капіталу.

Таблиця 4.7 – Баланс активів і пасивів на початок (кінець) періоду (року)

Ресурси	Використання
1. Нефінансові активи	3. Фінансові зобов'язання
2. Фінансові активи	4. Чиста вартість власного капіталу
Всього	Всього

$$\text{ЧВВК (4)} = 1 + 2 - 3.$$

Загальний обсяг нефінансових активів переноситься до балансу із рахунка капіталу, а фінансових активів і фінансових зобов'язань — з фінансового рахунка.

Чиста вартість власного капіталу — це балансує стаття балансу активів і пасивів. Якщо скласти чисту вартість власного капіталу всіх секторів економіки, то отримаємо ще один важливий показник СНР — національне багатство.

Складання балансу активів і пасивів на початок і кінець року дозволяє визначити збільшення (зменшення) національного багатства, а також зміни в структурі активів і пасивів, тобто зміни долі нефінансових або фінансових активів у загальному обсязі активів.

Зрозуміло, що фінансові активи одних секторів економіки є фінансовими зобов'язаннями інших секторів (крім монетарного золота), і, якщо не враховувати зв'язки з іншими країнами, то ці статті взаємно погашають одна другу на рівні економіки в цілому. Проте, дійсно, деякі фінансові активи можуть бути пасивами нерезидентів, і навпаки, деякі зобов'язання резидентів можуть бути фінансовими активами нерезидентів. Отже, національне багатство дорівнює сумі нефінансових активів плюс перевищення фінансових активів, які є зобов'язаннями інших країн, над фінансовими зобов'язаннями резидентів даної країни перед нерезидентами інших країн.

4. Рахунки «іншого світу»

Рахунки зовнішньоекономічної діяльності характеризують зв'язки економіки України з економікою інших країн.

Зовнішньоекономічна діяльність охоплює не тільки експорт та імпорт товарів і послуг, але й права інтелектуальної власності, міжнародну кооперацію, спільну підприємницьку діяльність господарських суб'єктів, транскордонний рух робочої сили, іноземних та українських інвестицій, міжнародний туризм, зовнішньоекономічні транспортні, страхові, розрахункові, фінансово-кредитні та інші господарські операції, а також інші економічні відносини, що виникають у сфері міжнародних зв'язків.

Результати зовнішньоекономічної діяльності відображаються у трьох рахунках:

- рахунку поточних операцій;
- рахунку операцій з капіталом;
- фінансовому рахунку.

Рахунок поточних операцій відображає рух доходів між Україною та іншими країнами у зв'язку з купівлею і продажем товарів і послуг, розрахунки за які здійснюються на умовах, що прийняті у міжнародній практиці для угод без відстрочки платежу, і не передбачають надання або залучення коштів у іноземній валюті у кредитній формі, а також у зв'язку з переказами коштів без товарного забезпечення, включаючи перекази відсотків, дивідендів, інших доходів від інвестицій, пенсій, заробітної плати, аліментів та ін.

Особливістю цього рахунка є те, що ресурси і використання подаються з точки зору інших країн світу.

У ресурсах подаються всі операції, результатом (підсумком) яких є отримання поточних доходів іншими країнами (нерезидентами) від імпорту товарів і послуг, кінцевого споживання товарів і послуг домашніми господарствами — резидентами за кордоном, оплати праці працюючих-нерезидентів наймачами-резидентами, податків на виробництво та імпорт, надходжень доходів від власності, підприємницьких доходів і поточних трансфертів.

У використанні відображаються операції, пов'язані із отриманням Україною від інших країн поточних доходів у зв'язку з експортом товарів і

послуг, кінцевим споживанням (купівлею) товарів і послуг домашніми господарствами — нерезидентами на економічній території України, оплатою праці працівників-резидентів наймачами-нерезидентами, надходженням від інших країн господарським одиницям — резидентам доходів від власності, підприємницьких доходів і поточних трансфертів.

Таблиця 4. 8 – Рахунок поточних операцій

Використання	Ресурси
8. Експорт товарів і послуг	1. Імпорт товарів і послуг
9. Кінцеве споживання домогосподарств-нерезидентів на економічній території України	2. Кінцеве споживання домогосподарств-резидентів за кордоном
10. Оплата праці працівників-резидентів наймачами-нерезидентами	3. Оплата праці працюючих-нерезидентів резидентами
11. Субсидії на виробництво та імпорт, отримані від інших країн	4. Податки на виробництво та імпорт, сплачені іншим країнам
12. Доходи від власності, отримані від інших країн	5. Доходи від власності, передані іншим країнам
13. Поточні трансферти, отримані від інших країн	6. Поточні трансферти, передані іншим країнам
	7. Сальдо поточних операцій з іншими країнами
Всього	Всього

$$\text{СПО (7)} = (8 + 9 + 10 + 11 + 12 + 13) - (1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6).$$

Імпорт товарів і послуг означає надходження до інших країн доходів, отриманих від реалізації продуктів і послуг в Україні. Для України це витрати в іноземній валюті, перераховані в національну валюту як за рахунок експортної виручки, так і за рахунок наданих і отриманих державних, комерційних банківських кредитів, а також за рахунок безповоротної, безкоштовної допомоги.

Імпорт товарів і послуг включає, насамперед, всю сукупність товарів, придбаних у результаті комерційних угод та поставлених в Україну в рахунок домовленостей прямого товарообміну та інших поставок. До імпорту товарів відносять також немонетарне золото і срібло, які не є платіжним засобом; товари, що поставлені як подарунки, безкоштовна допомога та ін.; товари, які

орендуються на строк один рік і більше; товари, що куплені на ярмарках, виставках, які проводяться на території країни і за кордоном; товари, які завезені до країни в рахунок уставного фонду спільних підприємств та ін. Спостереження за імпортом товарів в Україну проводиться на основі контрактів, договорів, транспортних і товарних документів, які надходять від іноземних постачальників, вантажних, митних декларацій, рахунків іноземних постачальників товарів.

Імпорт товарів не включає:

товари, які завезені до країни, а потім вивезені за кордон без переробки;

товари, які відносяться до тимчасового імпорту, тобто які після короткочасного користування на території України слід повернути іншим країнам;

товари, відправлені іншими країнами до своїх територіальних анклавів на економічній території України (посольств, консульств та ін.);

товари, що імпортуються в рахунок сплати відсотків або погашення кредитів за компенсаційними угодами (відноситься до доходів від власності);

товари, що куплені вітчизняними домогосподарствами за кордоном;

завезення золота та інших дорогоцінних (коштовних) металів у якості платіжного засобу;

особисте майно туристів.

Імпорт товарів враховується з моменту надходження відповідних розрахункових і комерційних документів, що оформлюють придбання товарів, до моменту їх сплати підприємствами.

Моментом обліку імпорту товарів є дата дозволу митниці на вантажній митній декларації на поставку вантажу для внутрішнього споживання або дата приймально-здавального акту, які складено на контрольному пункті пропуску товарів.

Оцінка імпорту товарів здійснюється за цінами «CIF», тобто за цінами франко-кордон країни-імпортера.

«СІF» — це умова продажу товару, відповідно до якої в ціну товару включається його фактурна вартість і витрати із страхування і транспортуванню товарів до кордону країни-імпортера.

Фактурна імпортна вартість — це вартість самого товару, тари й упаковки, що сплачується іноземному постачальнику за рахунком відповідно до контракту. Витрати, пов'язані із транспортуванням, збереженням та іншими додатковими витратами, пов'язаними з імпортом товарів і не зазначеними у контракті, у фактурну імпорту вартість товарів не включаються. Якщо імпортні товари закуплені на умовах «FОB», тобто франко-кордон країна-експортер, то облік таких товарів здійснюється за цінами, зазначеними у рахунках іноземних постачальників.

Крім імпорту товарів, які фіксуються і враховуються статистикою зовнішньоекономічної діяльності, імпорту товарів у СНР включає також товари, що надаються в порядку гуманітарної допомоги і у якості дарунків, товари неорганізованої торгівлі, посилки, майно мігрантів.

Імпорту послуг охоплює транспортні, туристичні, комунікаційні, будівельні, ком'ютерні, інформаційні, страхові, фінансові послуги, рекламу, бухгалтерський облік, управлінське консультування та ін., тобто різні матеріальні й нематеріальні послуги.

До імпорту матеріальних послуг відносять:

транспортні послуги;

послуги складського господарства;

послуги зв'язку;

ремонт і технічне обслуговування автомобілів і мотоциклів;

послуги обчислювальної техніки;

поліграфічні роботи;

монтаж і ремонт меблів, машин і устаткування та ін.

Імпорту нематеріальних послуг включає:

комерційні послуги (послуги з фінансового посередництва і страхування, з оренди споруд, машин, устаткування і транспортних засобів, послуги у галузі досліджень і розробок, реклами, юридичні послуги та ін.);

послуги в галузі освіти, охорони здоров'я та соціальної сфері;

туристичні, послуги з культурних і спортивних заходах і ліквідації відходів.

Кінцеве споживання домашніх господарств — резидентів за кордоном включає витрати на купівлю товарів і сплату послуг українських туристів, студентів, котрі навчаються за кордоном, осіб, які перебувають у закордонному відрядженні або працюють за контрактом строком до року.

Оплата праці працівників-нерезидентів наймачами-резидентами включає заробітну плату і відрахування на соціальне страхування іноземних громадян, що працюють в українських посольствах і консульствах за кордоном; іноземних артистів, що перебувають на гастролях в Україні; сезонних робітників; осіб, які працюють в Україні за контрактом строком до року та ін.

Податки на виробництво й імпорт включають податки на будівлі, транспортні засоби і землю, які українські посольства і консульства сплачують іншим країнам, податки на імпорт.

Доходи від власності, передані іншим країнам, включають:

сплату відсотків за кредити, отримані від інших країн;

експорт товарів у рахунок сплати відсотків;

дивіденди та інші доходи, сплачені нерезидентам за участь у акціонерному капіталі;

чисту ренту за користування землею в інших країнах;

плату за розробку запасів корисних копалин, лісових і риболовецьких угідь;

плату за використання авторських прав, патентів, торгових знаків та інших нематеріальних активів, які належать іншим країнам;

реінвестований дохід іноземних компаній, тобто прибуток, який передається основному підприємству-нерезиденту його підрозділами-резидентами, які діють на економічній території України.

Поточні трансферти, передані іншим країнам, включають:

платежі із страхування (від нещасних випадків, від збитків, що виникають у зв'язку з порушенням умов контрактів), сплачені іноземним страховим установам, а також сплату страхових відшкодувань нерезидентам;

сплату поточних податків на доходи і майно працівниками українських посольств місцевим податковим органам;

відрахування на соціальне страхування нерезидентів, які сплачують господарські одиниці — резиденти організаціям-нерезидентам, що стягують такі відрахування;

допомогу із соціального забезпечення, яка сплачується нерезидентам (пенсії, матеріальна допомога, витрати на навчання іноземних робітників, компенсації та ін.);

обов'язкові платежі та стягнення (збори), які сплачують домогосподарства-резиденти іншим країнам (туристи, особи, що перебувають у відрядженні за кордоном). Вони сплачують стягнення у аеропортах, гербові стягнення, місцеві податки та ін.;

штрафи, пені, що сплачують господарські одиниці резиденти нерезидентам за порушення умов договорів, контрактів та ін.;

добровільні внески, що їх Україна передає до міжнародних організацій і господарські одиниці — резиденти та окремі фізичні особи — резиденти до некомерційних організацій — нерезидентів, які обслуговують домашні господарства (благодійні фонди);

інші поточні трансферти нерезидентам (фінансова і матеріальна допомога, що надається іншим країнам, крім фінансування капітальних витрат; стипендії іноземним студентам; оплата поїздок і заохочень за участь в

конкурсах, що сплачуються нерезидентам; грошові перекази й подарунки домогосподарствам-нерезидентам).

Поточні зовнішньоекономічні операції у формі експорту — це витрати для інших країн і надходження до України доходів в іноземній валюті, перерахованих у національну валюту, за розрахунками з іноземними фірмами і організаціями, а також надання іншим країнам безповоротної, безкоштовної допомоги.

Експорт товарів і послуг включає експорт товарів, матеріальних і нематеріальних послуг.

Експорт товарів — це комерційні операції з товарами, що зменшують матеріальні ресурси країни. До категорії експортних товарів відносять товари, які реалізуються на основі комерційних угод, поставок у рахунок домовленостей, прямого товарообміну та ін. Експорт товарів включає також вивезення за кордон немонетарного золота і срібла та інших коштовних металів; товарів, що поставляються в рахунок внесків у фонд технічної допомоги ООН як безкоштовна допомога; вивезення електроенергії, води, нафти, газу; продаж для іноземних суден, літаків і вантажних автомобілів бункерного палива, продовольства і матеріалів; вивезення за кордон кіно- і телефільмів, цінних паперів, банкнотів і монет, що не знаходяться в обігу, та ін.

До експорту товарів не включається реекспорт і тимчасовий експорт товарів; товари, відправлені у територіальні анклав, які знаходяться за кордоном (наприклад в українські посольства); товари, що експортуються у рахунок сплати відсотків і що куплені на економічній території України іноземцями; особисте майно туристів, а також вивезення золота та інших коштовних металів у якості платіжного засобу.

Спостереження за експортом товарів в Україні здійснюється на основі контрактів, договорів, транспортних і товарних документів, що надходять від вітчизняних постачальників товарів, вантажних митних декларацій, рахунків вітчизняних постачальників товарів.

Моментом обліку експорту товарів, що перевозяться різними видами транспорту, є дата дозволу на випуск через кордон, яка проставлена на штампелі вантажної митної декларації прикордонною митницею, або дата приймально-здавального акту, складеного на прикордонному контрольному пункті.

Оцінка експорту товарів здійснюється за цінами «FOB», тобто за цінами франко-кордон країни-експортера.

«FOB» — це умова продажу товару, згідно з якою до ціни товару включається його вартість за розрахунковими контрактними цінами або за відпускними цінами без ПДВ із застосуванням надбавок, а також витрати, пов'язані із навантаженням товару на транспортні засоби і його доставкою (транспортуванням), торгова націнка і податки на експорт. Вартість товарів, що продаються за допомогою комісіонерів (брокерів), зменшується на суму брокерської комісії.

Експорт послуг охоплює послуги матеріального і нематеріального характеру, а їхній склад є таким, як і при імпорті послуг.

Кінцеве споживання домогосподарств-нерезидентів на економічній території України включає витрати на купівлю товарів і послуг іноземними туристами, студентами, котрі навчаються в Україні, особами, котрі знаходяться в Україні у відрядженні або працюють за контрактом на строк до року.

Оплата праці працівників-резидентів наймачами-нерезидентами включає заробітну плату і відрахування на соціальне страхування українських громадян, котрі працюють в іноземних посольствах і консульствах; артистів, котрі перебувають за кордоном на гастролях; осіб, які працюють за кордоном за контрактом строком до року та ін.

Субсидії на виробництво й імпорт, отримані від інших країн, включають кошти, пов'язані з виробництвом та імпортом продукції.

Доходи від власності й поточні трансферти, отримані від інших країн, за своїм змістом є такими, як і передані іншим країнам.

Сальдо поточних операцій з іншими країнами — це балансує стаття цього рахунка. Вона визначається як різниця між доходами, отриманими Україною від інших країн за поточними операціями (використання рахунка) і доходами, переданими іншим країнам за поточними операціями (ресурси рахунка).

Позитивне сальдо відображає перевищення доходів за поточними операціями над витратами (видатками). Від’ємне сальдо — перевищення витрат (видатків) над доходами.

Рахунок операцій з капіталом відображає зовнішньоекономічні операції, пов’язані зі зміною в активах і зобов’язаннях, а також власного капіталу як наслідку зовнішньоекономічної діяльності України з іншими країнами.

До ресурсної частини цього рахунка включаються капітальні трансферти, передані іншим країнам.

У використанні відображають:

сальдо поточних операцій з іншими країнами;

чисті купівлі землі й нематеріальних активів;

капітальні трансферти, отримані від інших країн.

Таблиця 4.9 – Рахунок операцій із капіталом

Використання	Ресурси
3. Сальдо поточних операцій з іншими країнами	1. Капітальні трансферти, передані іншим країнам
4. Чисті купівлі землі і нематеріальних активів	2. Чисті кредити (+) або чисті борги (–)
5. Капітальні трансферти, отримані від інших країн	
Всього	Всього

ЧК або ЧБ (2) = 1 – 3 – 4 – 5.

Капітальні трансферти, передані іншим країнам, включають:

субсидії на капітальні вкладення, надані іншим країнам на безкоштовній основі, наприклад на будівництво споруд для міжнародних організацій та інших об’єктів у інших країнах;

нерегулярні податки і мито на капітал і майно, податки на спадщину, які сплачують громадяни України закордонним податковим органам;

інші капітальні трансферти (безкоштовна передача основних фондів іншим країнам, сплата компенсацій за пошкодження основних фондів інших країн, списання боргів інших країн).

Сальдо поточних операцій з іншими країнами переноситься з рахунка поточних операцій із зовнішньоекономічних зв'язків.

Чисті купівлі землі та нематеріальних активів включають тільки сальдо купівлі іншими країнами нематеріальних активів. Вони являють собою різницю між купівлею в Україні та продажем Україні іншими країнами нематеріальних активів, наприклад, патентів, торгових знаків, авторських прав, прав на розробку корисних копалин, лісових і риболовецьких угідь та ін.

Купівля і продаж землі мають місце тільки між резидентами країни. Якщо в цих операціях беруть участь нерезиденти, то вони розглядаються як умовні резиденти. Тому операції з землею відображаються тільки у рахунку капіталу для внутрішньої економіки.

Капітальні трансферти, отримані від інших країн, включають субсидії на капітальні вкладення, нерегулярні податки і мито на капітал, майно, на спадщину від іноземних громадян, а також інші капітальні трансферти (безкоштовні надходження основних фондів, спадщини і пожертв від інших країн, відшкодувань за пошкодження основних фондів тощо).

Капітальні трансферти як отримані, так і передані не включають:

регулярні податки на доходи і майно (відноситься до поточних трансфертів у рахунку поточних операцій);

суми кредитів (позик), переданих іншим країнам або отриманих від інших країн на капітальні вкладення (відображається у фінансовому рахунку).

Балансуючою статтею цього рахунка є чисті кредити (+) або чисті борги (-). Вони утворюються як різниця між капітальними трансфертами, що передані іншим країнам і отримані від інших країн, за виключенням сальдо поточних операцій з іншими країнами і чисті купівлі нематеріальних активів.

Показник «чисті кредити» (+) відображає обсяг ресурсів, які Україна надає іншим країнам, а «чисті борги» (-) — обсяг ресурсів, наданих Україні іншими країнами.

Фінансовий рахунок зовнішньоекономічних зв'язків характеризує зміни фінансових активів і зобов'язань і власного капіталу.

Таблиця 4.10 – Фінансовий рахунок

Використання	Ресурси
1. Придбання фінансових активів	2. Прийняття фінансових зобов'язань
	3. Чисті кредити (+) або чисті борги (-)
Всього	Всього

$$\text{ЧК або ЧБ (3)} = 1 - 2$$

ТЕМА 5. АГРЕГАТИ СНР, МЕТОДОЛОГІЯ ЇХ ОБЧИСЛЕННЯ

План

1. Основні макроекономічні показники в СНР
2. Методи обчислення Валового внутрішнього продукту
3. Методологія визначення національного багатства в СНР

1. Основні макроекономічні показники в СНР

Система національних рахунків - це записана у формі бухгалтерських рахунків система показників, що відбивають різні сторони відтворювальних процесів в економіці країни. Найбільш важливими показниками в сучасній системі національних рахунків є:

- ВВП
- Чистий внутрішній продукт
- Національний дохід
- Особистий дохід
- Особистий розташовуваний дохід

Кожний з показників системи національних рахунків найбільш пристосований для вивчення певних сторін відтворення, а вся система в цілому описує основні зв'язки, що існують у макроекономіці.

Валовий внутрішній продукт (ВВП). ВВП є вихідним показником всієї системи національних рахунків. Інші показники виходять із ВВП розрахунковим образом: шляхом додатка до нього або вирахування з нього певних компонентів. Саме тому ВВП звичайно підраховується більш оперативно, ніж інші макроекономічні показники. Для економіста-практика ця обставина має величезне значення, оскільки для прийняття вірних рішень дуже важливо знати, що відбувається в економіці країни в цей момент, а будь-яка затримка надходження інформації загрожує помилкам.

Динаміка ВВП є найважливішим показником стану кон'юнктури в країні, циклічних коливань економічної активності, глибини структурних і інших криз і т.д. По суті, падіння або зростання ВВП служить основним критерієм переходу економіки від кризи до підйому й навпаки. Зокрема, практиками давно помічено, що про зміну тенденцій в економіці можна впевнено говорити, якщо обсяг ВВП три квартали підряд змінюється в тому самому напрямку (три квартали зростає або три квартали падає).

ВВП використовується для аналізу проблем грошового обігу й інфляції. Нормальне виконання функцій грошей як засобу обігу можливо тільки при наявності певних пропорцій між розмірами грошової маси й маси товарів і послуг в економіці. Із всіх показників системи національних рахунків, саме ВВП більше інших пристосований для оцінки маси товарів і послуг, зроблених у країні. Інші показники відрізняються більше високим ступенем очищення від подвійного рахунку, що дозволяє оцінити, на яку загальну суму в економіці відбуваються акти купівлі-продажу.

ВВП є найбільше часто вживаним мірилом рівня розвитку країни й рівня життя в ній. Для цього найчастіше використовують показник ВВП розраховуючи на душу населення. В останні роки Україна виглядає в рейтингах не кращим чином: вона виявляється нижче не тільки всіх розвинених,

але й багатьох країн, що розвиваються. Відразу обмовимося найбільш уживаний, не значить найкращий. Для названих цілей доречно використовувати показники розташовуваного доходу й національного багатства. Але вони підраховуються далеко не у всіх країнах і не так регулярно як ВВП, а тому менш зручні для поточних міжнародних зіставлень.

Валовий національний продукт (ВНП). Близьким, хоча й не тотожним ВВП показником є ВНП. Це немовби "двійник" ВВП, що трохи по-іншому враховує зовнішньоекономічні зв'язки. Справа в тому, що існує розходження тим часом, в якій країні створений і якій країні належить національний продукт. В останні роки, наприклад, в Україну приїжджає безліч робітників із країн СНД, де зарплата нижче, а життя важче, ніж в Україні. Частина створюваного ними національного продукту виплачується ним у вигляді зарплати й далі ділиться на дві частини: одна споживається в Україні на покупку товарів і послуг, а інша вивозиться на батьківщину. До складу національного продукту якої країни входять ці вивезені засоби?

Якщо судити по тому, де була зроблена дана продукція, то вона входить у національний продукт України. А якщо задатися питанням: "Якій країні належать ці блага й ким вони будуть спожиті?", то слід назвати країну, звідки прибув працівник. Схожа проблема виникає й при міжнародному русі капіталу. Частина прибутку, передана за борги "Газпрому" від українських нафтопереробних підприємств, після вивозу в Росію буде споживатися саме в цій країні, але створена вона в Україні.

Для того щоб ураховувати ці обидва однаково важливих підходи до національного продукту, використовують два різних показники. ВВП відповідає на запитання: "Де створений продукт?", а ВНП на питання: "Якій країні продукт належить?". Відповідно обидва показники виявляються взаємозалежними, а саме:

$$\text{ВВП} = \text{ВНП} - \text{Сальдо грошових переказів за кордон}, \quad (5.1)$$

Чистий внутрішній продукт (ЧВП). ЧВП виходить шляхом вирахування із ВВП амортизаційних відрахувань, тобто відрізняється від

останнього тем, що зменшено на величину споживання (зношування) основного капіталу. У силу цього ЧВП точніше, ніж ВВП показує, яка вартісна величина створених у країні в даному році благ. Адже частина вартості готової продукції, рівна величині амортизації, по суті лише компенсує збиток основного капіталу, створеного в минулі періоди. Її вилучення з обсягу ВВП очищає його від подвійного рахунку.

Національний дохід (НД). Наступна стадія очищення досягається за допомогою показника НД. Мова йде не про очищення від подвійного рахунку, а про звільнення від перекручування цін у результаті державного втручання.

$$\text{НД} = \text{ЧВП} - \text{непрямі податки}, \quad (5.2)$$

Дійсно, непрямі податки включають в ціни товарів і послуг. Однак ці доходи держави не пов'язані із внесенням яких-небудь ресурсів у виробничий процес, не свідчать про участь держави в створенні національного продукту. Іншими словами, непрямі податки через підвищення витрат збільшують ціни, але не створюють яких-небудь економічних благ. Показник НД очищений від такого впливу, що спотворює.

Можна визначити НД ще іншим способом. Нагадаємо, що ВВП у сфері розподілу складається з доходів власників факторів виробництва, амортизаційних відрахувань і непрямих податків. При підрахунку НД два останніх компоненти вилучаються з його вартості. Тому

НД дорівнює сумі первинних доходів власників факторів виробництва

Після завершення перерозподільних процесів фактичні доходи власників факторів виробництва можуть сильно відрізнятись від первісних, скажемо, у силу існування прибуткового податку, різноманітних виплат, субсидій та ін. Показник НД має глибокий економічний зміст. Структура НД є найважливішим показником розподілу доходів різних верств населення й соціальної стратифікації суспільства. Основними компонентами НД є:

винагорода за працю;

доходи дрібних підприємців (некорпорованого сектора);

доходи від власності.

У розвинених країнах винагорода за працю становить 70- 80% НД. Кілька відсотків приходить на доходи дрібних виробників, частина, що залишилася, - 15- 20% - на всі види доходів від власності (відсотки, прибуток, рента).

В Україні офіційна оплата праці найманих робітників становить 48% НД. При включенні в підрахунки широко розповсюджених доходів від неофіційної зайнятості частка фактора праці в НД підвищується до 60%. Ховаються від обліку й оподаткування також прибуток й рента. Якщо взяти до уваги й це, то частка оплати праці працівників повинна бути оцінена 50- 55%. Цей низький показник свідчить про недооцінку фактора праці особливо й про заниженість заробітків кваліфікованих фахівців.

Особистий дохід (ЛД). ЛД розраховується по формулі:

$$\text{ЛД} = \text{НД} + \text{Сальдо приватних і державних трансфертів}, \quad (5.3)$$

Серед усіх показників системи національних рахунків він краще інших описує рівень і структуру доходів фізичних осіб до сплати податків. Доходи домогосподарств не зводяться тільки до доходів від реалізації факторів виробництва. Значну роль відіграють субсидії й дотації, одержувані різними верствами населення від держави:

допомоги з безробіття;

допомоги з непрацевдатності, безкоштовні пільгові ліки й інші платежі системи соціального страхування;

стипендії, пенсії.

Одночасно населення платить державі суми неподаткового характеру. Наприклад, внески в Пенсійний фонд України не є податками, тому що вони вертаються платникові, але все-таки зменшують розмір доходу, різноманітні приватні трансферти (дарування, спонсорство, добродійність) збільшують доходи в одних осіб і зменшують в інших.

У сучасній економіці більшу роль відіграють трансферти, вироблені із громадянами інших країн.

Звичайно сальдо трансфертів є позитивним, тому ЛД за величиною більше НД.

Особистий розташовуваний дохід (ЛРД). ЛРД розраховується за наступною формулою:

$$\text{ЛРД} = \text{ЛД} - \text{прямі податки}, \quad (5.4)$$

ЛРД показує, якими сумами можуть реально розпоряджатися домогосподарства. Цей показник важливий для:

аналізу рівня життя у країні, вивчення ефективності виконання державою своїх функцій. Ступінь соціальної нерівності в країні визначається не первинними доходами різних груп населення, а структурою доходів, що складається після проведення державою всіх трансфертів і збору всіх податків, для аналізу структури купівельних можливостей по верствах населення (використовують у маркетингових цілях).

Для макроекономічного аналізу важливе використання ЛРД: розташовуваний дохід йде або на споживання, або на заощадження. Пропорції, у яких вони співвідносяться, визначають базу капіталовкладень в економіку.

2. Методи обчислення валового внутрішнього продукту

Центральне місце серед макроекономічних показників займає валовий внутрішній продукт (ВВП).

Валовий внутрішній продукт — це сукупна ринкова вартість кінцевої продукції та послуг, що вироблені резидентами країни за рік. Кінцева продукція — це та частка валового випуску, яка виходить із сфери виробництва і спрямовується на невиробниче споживання, інвестування (нагромадження) та експорт. Це означає, що при обчисленні ВВП не враховується проміжна продукція, тобто продукти та послуги, використані в процесі виробництва. Включення до складу ВВП проміжної продукції означало б повторний рахунок, тому що вартість проміжної продукції вже входить до складу кінцевої продукції та послуг.

Проміжне споживання включає:

1) витрати сировини, матеріалів, палива, енергії, насіння, кормів, продуктів харчування, медикаментів, спецодягу та ін.;

2) оплату робіт і послуг, що надаються іншими одиницями окремим одиницям або особам (ремонт, послуги транспорту, зв'язку, обчислювальних центрів, комунальні послуги, послуги реклами, юристів, страхування тощо);

3) витрати на відрядження у частині оплати проїзду і готелів та ін.

До складу проміжного споживання відносять також оплату послуг фінансових посередників (банків). Їх величина визначається у загальних рисах як різниця між відсотками, отриманими і сплаченими фінансовими посередниками, і відноситься до усіх їхніх клієнтів (підприємств, домашніх господарств, резидентів і нерезидентів). Згідно з діючою методикою загальна величина послуг фінансового посередництва відноситься до проміжного споживання окремої умовної одиниці, валовий випуск якої дорівнює нулю. А тому сума валової доданої вартості, створена галузями і секторами економіки, повинна бути зменшена на цю величину.

Особливість показника ВВП полягає в тому, що термін «валовий» означає включення до його складу споживання основного капіталу (амортизації). У принципі для точного вимірювання результатів економічної діяльності потрібно було б виключити з ВВ не тільки проміжну продукцію, а й споживання основного капіталу, яке з економічної точки зору є також проміжним споживанням. Але в економічній практиці важко розрахувати споживання основного капіталу так, як цього потребують принципи СНР, тобто за відновною вартістю. Це пов'язано з тим, що дані бухгалтерського обліку про споживання основного капіталу не відповідають вимогам СНР. У бухгалтерському обліку амортизація основних фондів обчислюється, як правило, за первісною вартістю, а не за відновною. Крім того, амортизація в бухгалтерському обліку може бути розрахована на основі методів прискореної амортизації, які є неприйнятними в СНР.

Отже якщо можна було б отримати дані про споживання основного капіталу у відповідності до вимог СНР, то можна було б розрахувати більш

об'єктивний показник результату економічної діяльності — чистий внутрішній продукт. Через викладені вище обставини в економічній практиці найбільш широкого застосування набув показник ВВП.

Для обчислення ВВП використовують три методи: виробничий, метод кінцевого використання (за витратами) і розподільчий метод (за доходами).

Виробничий метод.

Згідно з виробничим методом ВВП обчислюється як сума валової доданої вартості всіх галузей економіки плюс продуктові податки за мінусом субсидії.

Це можна подати у вигляді формули

$$\text{ВВП} = \Sigma(\text{ВВ} - \text{МВ}) + (\text{ПП} - \text{С}), \quad (5.5)$$

де ВВ — валовий випуск окремих галузей;

МВ — матеріальні витрати окремих галузей;

ПП — продуктові податки;

С — субсидії;

(ПП - С) — чисті продуктові податки.

Як бачимо, ринкова вартість ВВП, розрахованого виробничим методом, пов'язана з обчисленням валового випуску (ВВ) і проміжного споживання (МВ) товарів та послуг. Визначення цих елементів ВВП було розглянуто раніше.

Податки на продукти — це податки, які стягуються пропорційно до кількості або вартості товарів і послуг, що виробляються, продаються або імпортуються підприємствами-резидентами. До них відносять такі податки як податок на додану вартість (ПДВ), акцизи, податки на окремі види послуг (на послуги транспорту, зв'язку, страхування рекламу, дозвілля, спортивні заходи та ін.), мито тощо.

Субсидії на продукти — це субсидії, що надаються підприємствам-резидентам з державного бюджету з метою відшкодування постійних збитків, які виникають у зв'язку з тим, що продажна ціна на окремі види продукції складається нижче від середніх витрат виробництва; субсидії на експорт і імпорт та ін.

Метод кінцевого використання

Згідно з методом кінцевого використання (за витратами) ВВП обчислюється як сума окремих елементів сукупних витрат, здійснених всередині країни і пов'язаних зі створенням кінцевого продукту та послуг. Для цього використовують таку формулу

$$\text{ВВП} = \text{СВ} + \text{ВІ} + \text{ДЗ} + \text{ЧЕ}, \quad (5.6)$$

де СВ — споживчі витрати домашніх господарств, тобто населення;

ВІ — валові внутрішні інвестиції приватного сектора економіки;

ДЗ — державні закупки товарів і послуг з метою задоволення загальносуспільних потреб;

ЧЕ — чистий експорт, тобто різниця між експортом і імпортом товарів та послуг ($\text{ЧЕ} = \text{Е} - \text{Ім}$).

Споживчі витрати домашніх господарств і державні закупки товарів та послуг складають кінцеве споживання товарів і послуг у країні. Воно охоплює витрати домогосподарств-резидентів на споживчі товари і послуги а також витрати органів державного управління і некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства на товари і послуги для індивідуального і колективного (загальносуспільного) споживання.

Витрати на кінцеве споживання домашніх господарств (СВ) включають:

- 1) витрати на купівлю споживчих товарів і послуг;
- 2) споживання товарів і послуг, отриманих у натуральній формі як оплату праці, подарунків тощо;
- 3) споживання товарів і послуг, що вироблені домашніми господарствами для особистого кінцевого споживання;
- 4) споживання товарів і послуг, що куплені резидентами даної країни за кордоном під час відряджень, туристичних поїздок тощо, за виключенням аналогічних закупок нерезидентів на території даної країни.

Державні закупки (ДЗ) — це витрати уряду на кінцеве споживання органів державного управління і некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. До них відносяться витрати на заробітну плату

державних працівників і службовців, а також витрати, пов'язані із закупівлею товарів і послуг колективного (суспільного) споживання у приватного сектора економіки.

До державних закупок не входять видатки на трансфертні платежі. Урядові трансфертні платежі — це державні виплати окремим особам, які не надаються в обмін на товари або послуги. Це допомога по безробіттю, пенсії, допомога престарілим і хворим. Вони призначені задовольняти певний вид потреб. Оскільки трансферти не призначені для закупівлі поточних товарів і послуг, вони не враховуються при розрахунку ВВП. До трансфертних платежів відноситься також відсоток по державному боргу, тобто дохід, який виплачується по сумах, що були позичені для здійснення урядових програм розвитку, а не як плата держави за поточні товари і послуги. Нарешті, не слід змішувати державні закупки товарів і послуг, що є компонентом вимірювання ВВП, з видатками державного бюджету, тобто із загальними державними витратами (ДВ). Загальні державні витрати містять як державні закупки товарів і послуг (ДЗ), так і трансфертні платежі (Т):

$$ДВ = ДЗ + Т, \quad (5.7)$$

При цьому не має значення, як уряд фінансує свої видатки, тобто платить за товари й послуги: чи з коштів, що надійшли від оподаткування, чи шляхом грошової емісії, чи з позичок. Звідки б не надійшли кошти, при визначенні ВВП враховуються тільки витрати держави на закупку товарів і послуг.

Валові інвестиції (ВІ) складаються з двох елементів:

$$ВІ = ЧІ + А, \quad (5.8)$$

де ЧІ — чисті інвестиції, тобто такі, які спрямовуються на приріст капіталу та запасів;

А — амортизація, тобто інвестиції, які йдуть на відновлення зношеного капіталу.

Валові інвестиції — це не що інше, як валове нагромадження, яке включає чисте придбання (придбання за відрахуванням вибуття) одиницями-

резидентами інвестиційних товарів і послуг, що вироблені в поточному році, але не спожиті в цьому році, тобто накопичені.

До складу валового нагромадження включають нагромадження основного капіталу, зміну запасів матеріальних оборотних фондів та чисте придбання цінностей.

Валове нагромадження основного капіталу — це вкладання інвестицій (коштів) в об'єкти основного капіталу для створення нового доходу в майбутньому шляхом використання їх у виробництві. Основний капітал — це активи, як результат попереднього виробництва, які протягом довгого часу (більше року) використовуються у процесі виробництва товарів та послуг. Це будівлі та споруди; машини й устаткування; транспортні засоби; худоба племінна, молочна і робоча; сади, виноградники та інші насадження тощо. Категорія валового нагромадження основного капіталу в новій СНР (1993 р.) була суттєво розширена за рахунок включення до нього витрат на геологопошукові роботи, створення та придбання програмно-го забезпечення ЕОМ і витрат на придбання оригіналів літературних і художніх творів (фільмів, звукозаписів, рукописів, які є основою для тиражування). Придбання основних фондів включає купівлю, бартерні операції, отримання капітальних трансфертів у натуральній формі, виробництво для власного використання і капітальний ремонт.

Валове нагромадження основного капіталу включає також виграти на поліпшення невироблених активів і у зв'язку з передачею права власності на них. До невироблених активів відносять ті активи, які не є результатом виробництва (земля, надра та інші природні ресурси, а також патенти, авторські права, торгові знаки, ліцензії тощо). Вони не входять до складу основного капіталу, проте роботи, пов'язані з їх поліпшенням (меліорація і осушення земель, розширення лісових угідь, плантацій, садів та ін.), і послуги, що надаються у зв'язку з передачею їх іншим одиницям, є виробничою діяльністю й тому вартість невироблених активів включається до нагромадження основного капіталу.

Зміна запасів матеріальних оборотних фондів включає зміну вартості виробничих запасів (сировини, матеріалів, запасних частин, палива тощо), незавершеного виробництва, готової продукції і товарів для перепродажу. Зміна вартості запасів матеріальних оборотних фондів повинна визначатись як різниця між надходженням продукції у запаси і вилученням її із запасів за ринковими цінами, що діють відповідно на момент надходження або вилучення.

Чисте придбання цінностей — це нова категорія в СНР. Цінності — це предмети, які придбані не для виробничих або споживчих цілей, а для збереження вартості, тобто це предмети, цінність яких з часом зростає. До них відносяться коштовні метали і каміння, ювелірні вироби, антикваріат, колекції та ін. (крім монетарного золота, а також золота і каміння, призначених для промислового використання). Раніше цінності враховувались у складі кінцевого споживання.

Експорт і імпорт товарів та послуг охоплює експортно-імпортні операції нашої країни з іншими країнами світу. Це насамперед вартість вивезених із країни або завезених у країну (перетинаючих державний кордон) товарів різного призначення, включаючи також товари, що надаються у порядку гуманітарної допомоги і як дари, товари неорганізованої торгівлі, посилки, майно мігрантів та ін.

Експорт і імпорт послуг охоплює всю сукупність матеріальних і нематеріальних послуг. У складі ВВП, як зазначалось раніше, знаходить відображення показник чистого експорту (ЧЕ) як різниця між експортом і імпортом товарів та послуг.

Розподільчий метод

Згідно з розподільчим методом (за доходами) ВВП — це сума первинних доходів, створених резидентами країни за рік. Для обчислення ВВП розподільчим методом використовують таку формулу:

$$\text{ВВП} = \text{ЗП} + \text{ВКП} + \text{ЗД} + (\text{НП} - \text{С}), \quad (5.9)$$

де ЗП — заробітна плата найманих працівників, включаючи відрахування до страхових фондів;

ВКП — валовий корпоративний прибуток; він розподіляється на три частини: податок на корпоративний прибуток (ПКП), дивіденди (Д) та нерозподілений прибуток, як власне джерело інвестування виробництва, включаючи й амортизацію (НрП);

ЗД — змішаний доход, тобто доход некорпоративного (індивідуального) бізнесу;

НП — неприбуткові податки, що включають податки на продукти та інші податки на виробництво і імпорт;

С — субсидії на продукти та інші субсидії, пов'язані з виробництвом і імпортом;

(НП - С) — чисті неприбуткові податки.

Заробітна плата найманих працівників сплачується роботодавцями у грошовій і натуральній формах. Вона включає власне заробітну плату і відрахування на соціальне страхування. Заробітна плата охоплює всі види заробітків, у тому числі премії, доплати, надбавки, що нараховані у грошовій або натуральній формах незалежно від джерела фінансування, тобто за рахунок собівартості і прибутку, а також грошові суми, нараховані працівникам згідно з законодавством за невідроблений час (щорічні відпустки, святкові дні тощо). Заробітна плата враховується до відрахування податків та інших утримань, які здійснюються стосовно найманих працівників. Відрахування на соціальне страхування здійснюються роботодавцями, аби забезпечити найманим працівникам у майбутньому право на отримання соціальної допомоги.

Неприбуткові податки — це обов'язкові платежі, що їх стягує держава з виробничих одиниць у зв'язку з виробництвом і імпортом товарів та послуг або використанням факторів виробництва. Ці податки сплачують підприємства незалежно від наявності прибутку. Вони складаються із податків на продукти та інших податків на виробництво. Щодо податків на продукти, то про це було сказано раніше. Інші податки на виробництво пов'язані з використанням

факторів виробництва (землі, основного капіталу, робочої сили), а також включають платежі за ліцензії і дозвіл на заняття якою-небудь виробничою діяльністю та ін. До цих податків не відноситься податок на прибуток та прибутковий податок з громадян.

Субсидії — це поточні платежі, які держава надає підприємствам у зв'язку з виробництвом, продажем та імпортом товарів і послуг або використанням факторів виробництва для здійснення відповідної економічної і соціальної політики в країні. Субсидії складаються із субсидій на продукти та субсидій на виробництво і імпорт. Субсидії на виробництво та імпорт включають субсидії, які підприємства отримують від держави у зв'язку із використанням праці особливого контингенту (інвалідів, підлітків тощо), для стимулювання використання відповідних видів сировини, енергії тощо, для зменшення шкідливих викидів у атмосферу, обробки і використання відходів виробництва.

Валовий корпоративний прибуток — це частка валової доданої вартості, що залишається у виробників після відшкодування витрат на заробітну плату і чистих неприбуткових податків.

Змішаний дохід — це дохід, що отримують домашні господарства, індивідуальні підприємці від функціонування некорпорованих підприємств. До цих підприємств належать невеликі фермерські та особисті підсобні господарства, майстерні, ресторани, магазини, перукарні, що є власністю окремих сімей або осіб, у яких вони самі й працюють, а також інші види вільної професійної діяльності. Змішаний дохід створюється факторами виробництва безпосередньо в процесі виробництва. Розподілити його на окремі елементи первинних доходів (заробітну плату, прибуток та ін.) та відокремити один від одного практично неможливо. Тому він дістав назву змішаного доходу.

Валовий корпоративний прибуток і змішаний дохід визначаються на валовій основі, тобто до відрахування споживання основного капіталу (амортизації).

Для економіки в цілому валовий корпоративний прибуток і змішаний дохід розраховують як різницю між ВВП і оплатою праці найманих працівників та чистими неприбутковими податками. Це є особливістю розподільчого методу. Звичайно, показники корпоративного прибутку і змішаного доходу можна було б обчислити на основі бухгалтерської звітності. Але це є дуже трудомісткою і складною справою. Тому в економічній практиці розподільчий метод має другорядне значення і обмежене застосування.

3. Методологія визначення національного багатства в СНР

Економічне зростання характеризує макроекономічний розвиток країни в залежності від результатів поточної діяльності суспільного виробництва. Але економічний потенціал будь-якої країни не обмежується лише рівнем економічного зростання. У великій мірі він залежить від результатів діяльності суспільства за всі попередні періоди його існування, тобто від сукупності нагромаджених матеріальних благ, створених працею всіх попередніх поколінь людей, а також кількості та якості природних ресурсів, залучених до економічного обороту.

Отже безперервне розширення масштабів суспільного виробництва та підвищення добробуту людей відбувається у відповідних, певних матеріальних і соціально-економічних умовах на основі накопичених (нагромаджених) матеріальних благ, тобто певного обсягу і складу національного багатства.

Що ж треба розуміти під національним багатством?

Національне багатство — це сукупність нагромаджених (накопичених) матеріальних благ (засобів виробництва та предметів споживання), створених працею попередніх і теперішнього поколінь людей і залучених до економічного обороту природних ресурсів та фінансових коштів.

Зазначимо, що вихідним моментом класичної політекономії стосовно дослідження національного багатства є робота А. Сміта «Дослідження про природу і причину багатства народів», яку було надруковано 230 років тому. З

того часу (1767 р.) категорія національного багатства досліджується багатьма економістами.

Дослідження категорії національного багатства необхідне тому, що багатство нації є важливим показником економічної могутності й потенціалу країни. У динаміці національного багатства втілюється ефективність суспільного відтворення, тобто кінцевий результат економічної діяльності суспільства. Невиробнича частка національного багатства — один із показників рівня життя людей, тому що їх потреби задовольняються не тільки за рахунок поточного виробництва, а й нагромадженням раніше майном невинробничої сфери і домашнього господарства. Крім того, динаміка національного багатства загалом, особливо зростання основних виробничих фондів, характеризує зростання навантаження суспільства на навколишнє середовище.

Національне багатство є різноманітним за своїм складом і змістом, а також за роллю у суспільному відтворенні. Ту частку національного багатства, яка є результатом нагромаджених продуктів суспільної праці, називають національним майном. Природні ресурси, що їх не залучено до процесу відтворення, є потенційним багатством нації.

За своїм складом одна частка національного багатства виступає як засоби виробництва, інша — як предмети невинробничого споживання. Засоби виробництва, включаючи й залучені до економічного обороту природні ресурси, є речовинними (матеріальними) елементами продуктивних сил суспільства.

Національне багатство можна розглядати з погляду його натурально-речовинної і вартісної форми. За натурально-речовинним складом національне багатство — це сукупність багатьох споживних вартостей. Передумовою перетворення їх у елемент багатства є їх здатність нагромаджуватись, складати запас, існувати поза процесом праці, хоча це і не є абсолютним чинником багатства. Наприклад, затрати праці, пов'язані із поліпшенням природних ресурсів, освоєнням цілинних земель, осушенням боліт та ін., не приймаючи уречевленої форми, також відносяться до багатства.

Залежно від економічного призначення і ролі у процесі відтворення, елементи національного багатства поділяються на виробничий і споживчий (невиробничий) фонди.

Виробничий фонд національного багатства — це запаси засобів виробництва (знарядь і предметів праці), призначених для обслуговування сфери виробництва.

До виробничого фонду національного багатства включають:

основні виробничі фонди;

запаси матеріальних оборотних фондів, в тому числі: матеріальні запаси виробничої сфери (запаси сировини, матеріалів, палива, незавершеного виробництва і незавершеного будівництва);

запаси готової продукції (засоби виробництва) на складах підприємств, у системі постачання, на товарних біржах, у дорозі;

державні резерви засобів виробництва (знарядь і предметів праці);

нагромаджені (накопичені) матеріальні та трудові витрати, пов'язані із поліпшенням земель, лісів та інших природних ресурсів.

Зазначимо, що виробничий фонд значною мірою визначає динаміку національного багатства. Зростання національного багатства залежить насамперед від долі виробничого фонду і ефективності його використання.

Найважливіша і найбільш активна частина національного багатства — це основні виробничі фонди, насамперед, засоби праці, тобто виробничі будівлі, споруди, силові та робочі машини, устаткування, різне обладнання, транспортні засоби, шляхи сполучень та ін. Основні виробничі фонди є важливим показником рівня економічного розвитку країни. Основні фонди як сукупність засобів праці є вирішальним фактором процесу виробництва матеріальних благ, а їх натурально-речовинний склад визначає характер матеріально-технічної бази суспільства. Кількісне зростання та якісне удосконалення основних фондів, завдяки чому створюються матеріальні умови розширення виробництва і втілюються досягнення науково-технічного прогресу, забезпечують підвищення технічної озброєності, продуктивності праці робітників, їх

кваліфікації, культурно-технічного рівня. Це зумовлює збільшення випуску продукції при менших витратах суспільної праці, підвищує ефективність економіки.

Важливим елементом виробничого фонду національного багатства є запаси матеріальних оборотних фондів (виробничі запаси сировини, матеріалів, палива, інструментів, запасних частин, готової продукції, незавершеного виробництва та ін.), які створюють речовинну субстанцію різної продукції або сприяють здійсненню процесу її виробництва. Одна частина оборотних фондів знаходиться безпосередньо у самому виробництві, а інша (фонди обігу) — поза його межами (це готова продукція, яка знаходиться на складах підприємств або у каналах обігу, в дорозі).

Оборотні фонди, які знаходяться безпосередньо у процесі виробництва, споживаються протягом кожного виробничого циклу, втрачають свою самостійну форму і повністю переносять у цьому ж циклі свою вартість на продукти праці. Для нагромадження оборотних фондів необхідно менше часу, ніж для нагромадження основних фондів. Разом тим визначення оптимальних розмірів необхідних оборотних фондів має велике значення для підвищення ефективності виробництва.

Розмір запасів матеріальних оборотних фондів при даному обсязі виробництва залежить від часу виробництва і часу обігу: чим більший цей час, тим більшим має бути розмір запасів, і навпаки.

Результатом нагромадження є і предмети праці, що знаходяться у системі державних резервів і страхових запасів. Резервні фонди складаються із двох частин — фондів засобів оборони і фондів державних господарських резервів. Фонди засобів оборони поділяються на частину, що нагромаджується, і частину, що є поточним споживанням. Державні господарські резерви складаються із матеріальних і валютних резервів. Останні являють собою особливу частку резервів, що включає золото, валюту, дорогоцінне каміння тощо.

Споживчий (невиробничий) фонд національного багатства — це сукупність нагромаджених матеріальних благ, які призначені для неvirобничого споживання. Він складається із фонду споживання населення і суспільного споживчого фонду.

До складу споживчого фонду, що безпосередньо задовольняє потреби населення, включають:

- основні неvirобничі фонди закладів охорони здоров'я, освіти, культури, спорту, побутових послуг і житловий фонд;
- готову продукцію (предмети споживання), яка знаходиться на складах підприємств, у торгівлі та громадському харчуванні, домашніх господарствах населення, дорозі;
- особисте майно населення (предмети довгострокового користування) — меблі, господарсько-побутові й культурно-побутові прилади, книги, транспортні засоби та ін.

Суспільний споживчий фонд включає:

основні фонди наукових закладів, органів управління, фінансової системи, громадських організацій;

матеріальні запаси у зазначених вище закладах і організаціях, запаси військового майна та резерви;

суспільні резерви та запаси предметів споживання.

Національне багатство органічно пов'язане із валовим внутрішнім продуктом (ВВП). Причому цей зв'язок має двобічний характер. З одного боку, виробництво ВВП залежить від використання багатства, з іншого — обсяг національного багатства, темпи його зростання залежать від рівня виробництва ВВП. Виробництво постійно поповнює запас матеріальних благ, а останні знову стають передумовою нового процесу виробництва, тобто багатство постійно споживається, поповнюється і нагромаджується. При цьому обсяг і темпи зростання національного багатства залежать від обсягу і темпів зростання ВВП і ВНД.

Просте відтворення національного багатства здійснюється шляхом відновлення спожитої частини основних фондів і запасу оборотних фондів за рахунок відшкодування зносу, а також відшкодування вибуття основних невиробничих фондів (за рахунок частини кінцевого споживання органів державного управління і домашніх господарств). Внаслідок такого оновлення національного багатства змінюється його якісний склад. При простому відтворенні за рахунок ВВП і ВНД відшкодовуються і втрати багатства у зв'язку зі стихійним лихом.

Розширене відтворення національного багатства відбувається за рахунок нагромадження частки ВВП і ВНД (рахунок капіталу), у результаті чого збільшується у складі багатства обсяг виробничих основних і оборотних фондів, приріст державних резервів і страхових запасів. За рахунок кінцевого споживання органів державного управління та населення, а також валового нагромадження збільшується споживчий фонд національного багатства, про що свідчить приріст вартості основних невиробничих фондів, збільшення вартості предметів довгострокового користування та запасів сільськогосподарської продукції у населення та ін.

Визначення обсягу національного багатства до недавнього часу спиралося на розрахунки балансів основних фондів і запасів матеріальних оборотних фондів, балансів окремих видів природних ресурсів, міжгалузевого балансу, окремих матеріальних балансів, а також різних розрахунків і обстежень. Проте перехід до СНР вимагає перегляду методології розрахунку показника національного багатства, розширення його змісту і складу, включення нових елементів, погодження з поточними операціями основних рахунків СНР та ін.

До складу національного багатства слід включити деякі інші елементи, що складають багатство нації. Насамперед це стосується природних ресурсів як потенційних, так і тих, що перебувають у господарському обороті; нематеріального багатства (освітнього і наукового потенціалу; художніх, мистецьких, історичних і культурних цінностей; майна культових установ та

ін.); запасів золота та іноземної валюти, коштовних металів і каміння, військового майна, цінних паперів, майна за кордоном тощо.

Головними проблемами щодо визначення обсягу національного багатства за умови розширення його складу є проблеми, пов'язані з організацією обліку окремих видів майна та елементів нематеріального багатства, які зараз не враховуються; оцінки окремих елементів багатства, зокрема, природних ресурсів. Для оцінки цих елементів розроблено відповідні методи, які відрізняються від традиційних, за принципами і наслідками розрахунків. Тому їх використання на даному етапі є очевидним і необхідним. Природні ресурси, зокрема, можна оцінювати за допомогою розроблених економічних кадастрів шляхом інвентаризації окремих видів ресурсів. Для оцінки запасів мінеральної сировини можна використовувати суму вартості витрат, пов'язаних із відкриттям і облаштуванням окремих видів корисних копалин. Значну частину ресурсів можна оцінити на основі розрахунків сільськогосподарської (диференційної) та гірничої ренти. Лісові ресурси можна оцінювати на рівні вартості лісу, що перебуває в експлуатації, або на рівні витрат за весь час існування якоїсь частини лісового фонду на підтримання лісу в певному стані. Так само можна визначити оцінку водних ресурсів, рибних багатств, ресурсів дичини та ін. Разом з тим для характеристики національного багатства та його складових частин у вартісному вигляді завжди слід виходити з економічної оцінки й прибутковості кожної з них.

При переході до ринкових відносин для визначення обсягу та динаміки національного багатства слід враховувати також деякі методологічні підходи. Вартісна оцінка будь-яких елементів національного багатства не може спиратися тільки на визначення витрат, які зростають здебільшого автономно, а повинна відображати й функціональні результати, в ім'я яких здійснюється процес нагромадження. З цього погляду нагромадження основних виробничих фондів слід оцінювати насамперед відносно динаміки їх потенціалу (сукупної потужності), тобто здатності виробляти продукцію. Тому до окремого елементу національного багатства треба віднести нагромадження військового майна, що

має самостійне функціональне призначення. Динаміку основних фондів оборонної промисловості, накопичення військової техніки необхідно оцінювати на основі критерію розумної оборонної достатності.

Основні невиробничі фонди необхідно визначати, виходячи з потреби у відповідних послугах, тобто здатності забезпечити населення житлом, здійснити право на охорону здоров'я, освітою тощо, а не за кількістю ліжок, учнівських місць, вчителів, лікарів та інших витратних показників.

Природні ресурси треба оцінювати не за витратами на їх видобування, які швидко збільшуються, створюючи ілюзію збільшення національного багатства, а за принципом рентної оцінки та «доходоутворюючого фактора», що відображає убування (зменшення) їх споживчої вартості.

При визначенні обсягу національного багатства необхідно виключити із його складу ту частку майна, яка не використовується у виробництві (фізично та морально застаріле устаткування й обладнання; аварійне устаткування; брак, що приховується у незавершеному виробництві та будівництві; різні неліквіди у товарних запасах тощо). До складу національного багатства слід включати матеріальні запаси й незавершене виробництво та будівництво тільки в тому обсязі, який реально є необхідним для розширеного відтворення в умовах діючого ринкового господарського механізму.

Перехід на міжнародні стандарти макроекономічного рахівництва і запровадження СНР в Україні потребують удосконалення розрахунків і національного багатства. Нова СНР (1993 р.) передбачає для визначення національного багатства та його окремих елементів застосування ряду допоміжних таблиць. Вони призначаються, насамперед, для визначення обсягів накопичених матеріальних і фінансових засобів у попередні періоди відтворювального процесу як реальних ресурсів на початок розрахункового періоду (року). Для цього використовують окремі види балансів та балансових розрахунків (баланс основних фондів, баланси окремих видів природних ресурсів та ін.).

Відповідно до вимог нової СНР до складу НБ слід включати, крім основних фондів, матеріальних оборотних фондів, майна населення тощо, також показники природних ресурсів і навколишнього середовища, фінансові активи та ін. Зазначимо, що категорію валового нагромадження основного капіталу також було суттєво розширено за рахунок включення витрат на бурові та геолого-пошукові роботи, створення та придбання програмного забезпечення ЕОМ, витрат на придбання оригіналів літературних і художніх творів, чистого придбання цінностей (дорогоцінних металів і каміння, ювелірних виробів, антикваріату, колекцій тощо).

У складі національного рахівництва (СНР) показники наявних елементів національного багатства (в СНР їх називають «запасами») повинні бути взаємопов'язані з показниками всіх поточних операцій (в СНР їх називають «потоками») щодо руху матеріальних засобів і фінансових коштів за розрахунковий рік та визначені підсумки економічної діяльності на кінець року як нагромадження передумов для наступного циклу відтворення.

Як відомо, до основних елементів національного багатства, які відображаються в рахунках наявних запасів на початок розрахункового року, відносяться: природні ресурси, залучені до економічного обороту; основні фонди (основний капітал); матеріальні оборотні фонди та запаси різного призначення; домашнє майно населення; золото і валюта; наявні гроші та рахунки у банках; цінні папери, акції, технічні страхові фонди та ін.

По кожному з елементів національного багатства складається рахунок наявності запасів на початок року. Показники цих рахунків пов'язуються із показниками основних рахунків СНР, зокрема з рахунком капіталу, фінансовим рахунком, балансом активів і пасивів на початок і кінець року та ін. Крім цього, по кожному елементу національного багатства складають рахунки поточних операцій за розрахунковий рік. Схема рахунка поточних операцій має такий зміст і склад:

Таблиця 5.1 Рахунок поточних операцій

Використання	Ресурси
4. Споживання	1. Виробництво
5. Експорт	2. Імпорт
6. Втрати	3. Інші надходження
7. Нагромадження	
8. Переоцінка	

Цей рахунок дозволяє визначити, яку частина того чи іншого елемента національного багатства було нагромаджено за поточний рік. У формалізованому вигляді нагромадження (Н) можна визначити так:

$$H = P + I + I_n - C - E - V, \quad (5.10)$$

де P — виробництво; I — імпорт; I_n — інші надходження; C — споживання; E — експорт; V — втрати.

Показники рахунків наявності запасів елементів національного багатства на початок року та їх відтворення за розрахунковий рік дозволяють отримати показники нагромадження національного багатства на кінець року й визначити зміни, що відбулися в обсязі та складі національного багатства. Ці розрахунки мають бути погоджені з показниками рахунків СНР, зокрема рахунків використання доходів, капіталу, фінансового рахунка та балансу активів і пасивів на початок і кінець року.

Використовуючи наявну інформацію, можна здійснити також розрахунки динаміки національного багатства за різні періоди. Для визначення динаміки нагромадження елементів національного багатства використовують спеціальну модель взаємозв'язків показників національного багатства з показниками СНР. Ця модель має такий вигляд:

$$НБ_0К \begin{bmatrix} (B_0 + \Delta_E)I_E = B_i \\ (\Gamma_0 + \Delta_\Gamma)I_\Gamma = \Gamma_i \\ (D_0 + \Delta_D)I_D = D_i \end{bmatrix} К НН_1К НН_1, \quad (5.11)$$

де НБо, НБі, НБт — національне багатство на кінець відповідного періоду; В, Г, Д — основні елементи національного багатства (В — основні фонди; Г — оборотні фонди; Д — золото і валюта); Δв, Δг, Δд — приріст (нагромадження) відповідних елементів національного багатства за період (рік); Ів, Іг, Ід — індекси цін на відповідні елементи національного багатства за період.

Отже розглянута модель представляє систему окремих рівнянь — балансів відтворення елементів національного багатства, пов'язаних із системою показників СНР. Тим самим модель щорічних розрахунків показників відтворення елементів національного багатства безпосередньо пов'язує їх із показниками виробництва і використання ВВП і ВНД.

У СНР підсумкові оцінки елементів національного багатства обчислюються за остаточною вартістю, тобто за відрахуванням зносу, часткового використання та вибуття, і виявляють результати «чистого» нагромадження в країні. В той же час СНР рекомендує робити щорічні переоцінки національного багатства у поточних цінах за допомогою індексів цін, тобто обчислювати елементи національного багатства за відповідною вартістю кожного року. Крім цього, рекомендується також обчислювати національне багатство в постійних цінах того року, що використовується як базовий.

Нарешті, для об'єктивного визначення обсягу національного багатства потрібно враховувати критерій права власності та її територіальне розміщення, тобто виключати із загального обсягу ті елементи багатства, які є власністю інших країн і знаходяться на території нашої країни, але в той же час включати до складу національного багатства майно та інші його елементи, які перебувають в інших країнах і належать уряду, організаціям та окремим особам нашої країни.

ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ СНР В УКРАЇНІ

План

1. Необхідність застосування СНР в Україні
2. Сучасний стан національного рахівництва і проблеми його розвитку

1. Необхідність застосування СНР в Україні

З'явившись п'ятдесят років тому в країнах із ринковою економікою у відповідь на потребу органів державного управління в інформації макроекономічного характеру, необхідної для регулювання ринкової економіки, СНР сьогодні є в усьому світі важливим розділом економічної статистики та загальної системи економічної інформації. У багатьох країнах вона стала важливим елементом загальної системи державного управління.

Завдання щодо застосування СНР в Україні набуло актуальності у зв'язку зі здійсненням ринкових реформ, наслідком яких адміністративно-командна, планова економіка повинна трансформуватись у ринкову. Зрозуміло, що для макроекономічного аналізу та прогнозування ринкової економіки необхідна система показників, яка адекватно моделює економічні процеси. Такою системою макроекономічних показників і є СНР.

На початку 90-х років було розроблено Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики та складання національних рахунків України. У процесі реалізації програми щодо розробки СНР України як комплексу взаємозв'язаних економічних рахунків і допоміжних таблиць, що характеризують економічну діяльність країни, Держкомстат України відпрацював методологію складання консолідованих національних рахунків та обчислення макроекономічних показників, які відповідали б вимогам міжнародних стандартів.

Проте слід пам'ятати, що розробка і впровадження в економічну практику СНР України здійснюється в умовах перехідного періоду від адміністративно-

командної до ринкової економіки, а це зумовлює своєрідність підходу до даної проблеми. Ця своєрідність випливала з потреби збереження на певний період звичних інформаційних характеристик розвитку економіки та відсутності адекватної СНР інформаційної бази. З урахуванням реальних обставин на початку 90-х років обрали шлях інтеграції СНР і балансу народного господарства (БНГ), який використовували до цього як методологічну базу для обчислення основних макроекономічних показників, обґрунтування пропорцій процесу відтворення тощо. Інтеграція СНР і БНГ передбачала формування СНР паралельно із використанням інформаційної бази БНГ і поступову гармонізацію понять, класифікацій і визначень. Це передбачало також визначення та описання подібності та відмінності між СНР і БНГ, уточнення та виміру розбіжностей між потоками та їх елементами, які враховуються по-різному в обох системах макроекономічного рахівництва, усунення або скорочення різних випадкових розбіжностей між ними.

Практичне застосування інтегрованої системи означало систематичне виявлення розбіжностей та їх подолання при обчисленні макроекономічних показників, при складанні рахунків і допоміжних таблиць, між потоками матеріальних продуктів і послуг та нематеріальних послуг, між доходом, створеним у сфері матеріального виробництва і в нематеріальній сфері, та ін. Внаслідок всього цього впровадження СНР в економічну практику почали здійснювати в декілька етапів. Першим етапом цієї роботи була розробка методології та організація регулярних розрахунків ВВП та інших макроекономічних показників за поточними та постійними цінами, а також за галузями й структурою кінцевого використання у поточних цінах. Перші оцінки цього показника були одержані за спрощеною методологією шляхом так званих перехідних ключів на основі національного доходу (чистої продукції галузей матеріального виробництва), розрахованого на основі методології БНГ.

У методологічному відношенні офіційні дані з ВВП у цілому були результатом пріоритетного застосування виробничого методу обчислення ВДВ та «залишкового» розрахунку валового прибутку у його доходному складі

(розподільчий метод). Такий підхід був характерний і для розрахунку національного доходу в системі БНГ, де залишковим методом обчислювали так звані інші елементи чистого доходу (сукупна стаття, до якої входили вартість нематеріальних послуг, деякі податки). Було розроблено методологію обчислення ВВП і за методом кінцевого використання. Проте його застосування у економічній практиці внаслідок відсутності потрібної економічної інформації було обмеженим.

Формування та обчислення ВВП є можливим або з макрорівня, тобто на основі складання зведених, консолідованих рахунків внутрішньої економіки, або з нижчого рівня — рівня галузей і секторів економіки. Враховуючи необхідність застосування загальних принципів СНР в умовах перехідного періоду нашої економіки і недостатню розробленість інформаційної бази, було визнано за потрібне прийняття першого підходу. Тому на другому етапі було розроблено методологію і здійснено складання основних зведених національних рахунків України та рахунків за секторами економіки. Це сталося у 1994 р. Отже включно по 1994 р. складання національних рахунків відбувалося паралельно з розробкою системи БНГ і з використанням його підсумків. Починаючи з 1995 р. Держкомстат України згорнув більшість розділів системи БНГ і перейшов до безпосередніх розрахунків ВВП на власній основі.

На третьому етапі має здійснюватися розробка методології складання рахунків та обчислення показників за галузями економіки.

У новій СНР-93, яку спільно з ООН прийняли впливові світові фінансово-економічні організації, для відображення доходного складу ВВП (за розподільчим методом) передбачено окремий рахунок утворення доходу, який розташований безпосередньо за рахунком виробництва і характеризує розподіл ВВП і ВДВ на первинні доходи, створені економікою.

Ззовні може здатися, що структура переглянутої СНР віддає перевагу виробничому рахунку та однойменному методу обчислення ВВП, оскільки складання рахунка утворення доходу формально можна звести до розподілу

наперед визначеного ВВП і ВДВ. В дійсності така будова, хоча і більш послідовно показує економічний оборот, є до певної міри даниною традиціям країн з перехідною економікою та країн «третього світу», де історично національний облік виробництва було налагоджено краще, ніж облік доходів.

Подібні традиції були характерними і для республік колишнього СРСР. У так званій єдиній системі народногосподарського обліку ці об'єкти обліку (виробництва і доходів) були роз'єднані навіть організаційно: інформаційні потреби виробничого обліку забезпечувалися статистичною звітністю ЦСУ, а обліку доходів — бухгалтерською звітністю Мінфіну. І це при тому, що зведення підсумків бухгалтерської звітності для одержання зведених рахунків підприємницького сектора протягом багатьох років здійснюють статистичні органи.

За умови належної організації первинного обліку виробництва і доходів обчислення ВВП розподільчим методом (за доходами) обіцяє бути точнішим за всі інші, оскільки їх первинна основа — бухгалтерська звітність — перебуває під найдійовішим у сучасних умовах податковим контролем. Існує думка, що за цим методом дані про ВВП можна одержати набагато швидше, ніж, скажімо, підсумки виробничого рахунка.

Отже перехід на принципи СНР та складання національних рахунків здійснювався в умовах недосконалої методологічної та інформаційної бази. Тому розроблені національні рахунки не повністю відповідають вимогам міжнародних стандартів СНР.

2. Сучасний стан національного рахівництва і проблеми його розвитку

Перехід макроекономічної статистики на принципи СНР розпочато з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 727 “Про впровадження системи національних рахунків”. Сьогодні міжнародні стандарти національного рахівництва опановані в Україні у найістотніших елементах. Так, систематично здійснюються розрахунки головного показника

СНР—ВВП виробничим методом і методом кінцевого використання. ВВП країни обчислюється на річній, квартальній і місячній основі, у фактичних і порівнянних цінах. Здійснюються також річні розрахунки валової доданої вартості за регіонами. Це дає змогу визначати роль регіонів в економіці, проводити комплексний аналіз їх економічного розвитку та зіставлення економічного потенціалу як усередині країни, так і за її межами. Відбувся перехід від кумулятивної системи квартального обліку ВВП (наростаючим підсумком з початку року) до дискретних розрахунків. Специфічною і позитивною особливістю організації СНР в Україні є щомісячні оцінки ВВП, які стають доступними для органів управління та громадськості вже на 15-й день після завершення звітного періоду і дають змогу максимально оперативно відстежувати економічну динаміку. З річною періодичністю складаються рахунки виробництва, утворення, розподілу та використання доходу, операцій з капіталом в інституційних секторах (групах економічних суб'єктів) — нефінансових і фінансових корпораціях, органах загального державного управління, домашніх господарствах, некомерційних організаціях, що обслуговують домашні господарства.

З 1994 року за стандартами СНР розробляються таблиці “витрати — випуск” (міжгалузеві баланси). Вони складаються за цінами споживачів і за так званими основними (базисними) цінами, що дає змогу аналізувати вплив на ціноутворення розподілу непрямих податків, торговельної і транспортної націнок як за видами економічної діяльності, де здійснюється виробництво відповідних товарів та послуг, так і за напрямками їх використання.

У 2001 році національне рахівництво, як і інші галузі статистики, одним з перших серед країн СНД перейшло на Класифікацію видів економічної діяльності (КВЕД), яка гармонізована з аналогічною класифікацією Європейського Союзу. Завдяки цьому з'явилась можливість проведення безпосередніх структурних зіставлень макроекономічних показників в Україні та країнах ЄС, що полегшує аналіз інтеграційних процесів. Скорочуються терміни складання національних рахунків. Розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 9 серпня 2001 р. № 341 встановлено, що публікація даних національних рахунків і таблиць “витрати — випуск” повинна закінчуватися не пізніше грудня наступного за звітним року. Водночас процес запровадження в повному обсязі міжнародних стандартів національного рахівництва не можна вважати завершеним. Світовий досвід свідчить, що навіть у розвинутих країнах цей процес є досить тривалим. В Україні ще не розв’язано проблему адаптації методик розрахунку окремих показників СНР, впровадження нових рахунків, створення інтегрованих інформаційних ресурсів національного рахівництва із застосуванням сучасних комп’ютерних технологій.

Існують три проблеми національних рахунків:

- проблема ідентифікації товарів і послуг
- проблема подвійного рахунку
- проблема грошового вираження вартості, що не надходять на ринок продуктів.

Перша проблема полягає в тому, що важко відрізнити виробництво економічних благ від їхнього споживання.

Вузький підхід (марксизм). Його прихильники обмежують національний продукт сукупністю зроблених товарів. "Усе, що можна побачити матеріально, – національний продукт".

Перевага такого підходу в тому, що він визначає нижню границю зробленого в країні національного продукту. Недолік - підхід ігнорує всі послуги практично.

Негативізм вузького підходу стосовно послуг виводить із складу національного продукту торговельні, фінансові, побутові послуги, сферу освіти й охорони здоров'я, науку, суспільні послуги, оборону, правосуддя.

Широкий підхід (неокласизм) протилежний вузькому підходу. Всі що оплачувалося - є національний продукт.

Перевага цього підходу полягає в тім, що він дуже гнучкий, тобто повністю враховуються всі види товарів і послуг, які б форми вони не мали.

Недолік полягає в тому, що будь-яка виплата грошей вважається ознакою здійснення послуг.

Методика ООН - сучасний підхід до підрахунку сум національного продукту, спільно розроблений ООН, МВФ, Світовим Банком, Евростатом. Враховуються транзакційні угоди (угода, з якої користь витягають обидві сторони). У національний продукт не включаються угоди з підтриманим майном, тому що воно є продукцією минулих періодів, угоди із цінними паперами й приростом їхньої вартості.

Друга проблема (проблема подвійного рахунку й не вступників на ринок благ) пов'язана з тим, що на ринку товарів і послуг лише не багато хто є кінцевими продуктами. Більшість являють собою продукти проміжні. Наприклад, залізна руда використовується не як кінцевий продукт, а як сировина для виробництва металу, що, у свою чергу, включається в довгі технологічні ланцюжки. Для фірми, що працює в добувній промисловості, залізна руда - готовий продукт. Вона буде продана на ринку. Металургійна компанія, що купила залізну руду, зробить із її сталевий прокат і продасть його. Для виготовлених з прокатного аркуша деталей автомобільного кузова ціна залізної руди буде включена в національний продукт уже тричі, а при продажі вже готового автомобіля – чотири рази.

Щоб уникнути подвійного рахунку, товари й послуги враховують в національному продукті не за ринковими цінами, а по спеціально обчислювальним доданим вартостям. Для цього з ціни віднімається вартість товарів і послуг, що пішли на проміжне споживання при виробництві даного продукту. Наприклад, вартість металу буде враховуватися за винятком ціни руди й вугілля.

Весь зроблений національний продукт має форму суми приросту вартостей, доданих на кожній стадії виробництва. Його називають національним продуктом, очищеним від подвійного рахунку. Обчислений таким способом національний продукт більш точно відбиває відтворювальні процеси.

Третя проблема - економічні блага, що не надходять на ринок.

Існує три категорії економічних благ:

продукція, вироблена натуральним господарством

проміжні продукти, що перебувають у внутріфірмовому обороті

економічні блага, вироблені при самообслуговуванні.

Неофіційною є тіньова економіка. Тіньова економіка - частина національного господарства, у якій здійснюються ділові операції, що перебувають поза правовим сектором, тому що нелегальність тіньової економіки сприяє повному або частковому прихованню зроблених товарів або послуг від офіційного обліку. У тіньову економіку входять:

незаборонені законом економічні операції, проведені з порушенням правових норм і тому сховані від обліку (сірий ринок)

прямо заборонені законом (кримінальні) види господарської діяльності (чорний ринок).

Тіньова економіка існує в кожній країні. Її розміри перебувають у межах 10- 20% національного продукту.

ГЛОСАРІЙ

Активи — машини, обладнання, меблі, будівлі та інші відтворювані товари тривалого користування, запаси товарів нетривалого користування, земля, пам'ятки культури та інші непоновлювані матеріальні об'єкти, авторські права, оренда, концесії, фінансові вимоги до інших сторін та ін.

Активи матеріальні — основний капітал, що перебуває у власності, земля, родовища корисних копалин, дороги для вивезення лісу та ін.

Активи нематеріальні — фінансові активи, оренда, концесії на розробку корисних копалин, патенти, авторські права та аналогічні активи, що не супроводжуються зобов'язаннями.

Актуальні резерви страхування життя — чиста частка коштів держателів полісів страхування життя в резервах компаній. До них належать резерви, що виділені для покриття ризику страхування протягом звітного періоду, попередні платежі для покриття ризику страхування в майбутньому та інші елементи заощаджень держателів полісів страхування життя.

Баланс активів і пасивів характеризує вартість запасів активів і пасивів, які мають інституційні одиниці та сектори на початок та кінець звітного періоду.

Балансуючі статті — різниця між сумою всіх записів з одного боку рахунка і сумою всіх записів, з другого боку рахунка. Балансуюча стаття не є самостійним показником і не характеризує певну конкретну операцію. Але ці статті містять значний обсяг інформації і є важливою складовою рахунків (наприклад, додана вартість, ВВП, наявний дохід та ін.).

Бартерні операції — операції, що полягають у передаванні однією стороною угоди іншій стороні певного товару, активів (крім готівки), наданні послуг в обмін на інший товар, послуги чи активи (крім готівки).

Валове капіталоутворення — валові вкладення в основний капітал та збільшення запасів матеріальних оборотних коштів.

Валові вкладення в основний капітал — витрати (закупівля і виробництво господарським способом) галузей, що виробляють товари, виробників приватних некомерційних послуг для домашніх господарств на придбання нових продуктів (товарів) тривалого користування (основних коштів) з відрахуванням сум від чистого продажу аналогічних уживаних чи непридатних товарів. До таких витрат відносять придбання для цивільних потреб поновлюваних і непоновлюваних товарів тривалого користування, крім землі, родовищ корисних копалин, доріг для вивезення лісу та ін.; незавершеного будівництва нових доріг для вивезення лісу, розширення плантацій, виноградників, які стають продуктивними у строки, що набагато перевищують один рік; придбання племінних, тяглових та молочних тварин та ін., а також витрат на передачу права власності у зв'язку з купівлею і продажем землі, родовищ корисних копалин, доріг для вивезення лісу тощо. З цього показника виключено витрати державних служб на товари тривалого користування для військових потреб.

Валовий випуск виробників інших продуктів і послуг — валова продукція виробників державних послуг і приватних некомерційних послуг для домашніх господарств, що дорівнює вартості проміжного споживання за цінами покупців, заробітної плати найманих працівників, зносу основного капіталу цих виробників, непрямі податки, які вони виплачують, а також валова продукція послуг, що їх одні домашні господарства надають іншим.

Валовий випуск галузей виробництва товарів — ринкова вартість всіх продуктів і послуг (товарів), вироблених протягом звітного періоду, з урахуванням незавершеного виробництва і продукції, що виробляється для власних потреб. Цей показник оцінюють, як правило, за цінами виробників, тобто за ринковою ціною на підприємстві виробника чи за наближеною основною вартістю (ціна виробника з відрахуванням відповідних чистих

товарних податків). Валовий випуск торгівлі рівнозначний валовим націнкам, тобто різниці між продажними і купівельними цінами товарів у розподільно-торговій мережі плюс комісійний збір зі страхування від нещасних випадків та суму фактичних і розрахованих (умовно нарахованих) комісійних зборів за послуги банків та інших фінансових інститутів.

Валовий внутрішній продукт за цінами покупців чи виробників — вартість валового випуску резидентів-виробників за цінами виробників з урахуванням вартості послуг розподільно-торгової мережі і транспорту та відрахуванням вартості їхнього проміжного споживання за цінами покупців (інакше кажучи, додана вартість резидентів-виробників за цінами виробників) плюс імпортне мито. Він також дорівнює всім валовим витратам на кінцеве використання продуктів і послуг вітчизняного виробництва за цінами покупців за відрахуванням імпорту продуктів і послуг за цінами СІФ, чи сумі заробітної плати найманих працівників, споживання основних фондів, прибутку, чистих побічних податків вітчизняного виробництва та імпортного мита.

Вексель — цінний папір, що дає його держателю беззаперечне право на одержання вказаної в ньому суми у визначений строк. Він випускається в обіг і продається нижче від номінальної вартості, залежно від відсоткової ставки. Векселі бувають довгострокові, коли строки погашення їх настають через один рік і більше, та короткострокові, коли строки погашення їх настають протягом одного року з дня випуску.

Виробники — галузі виробництва товарів, виробники державних і некомерційних послуг домашнім господарствам та виробники послуг, які надають одні домашні господарства іншим (наймання прислуги).

Витрати первинні — сума заробітної плати, включаючи відрахування на соціальне страхування, прибутки і споживання основних фондів.

Витрати проміжні — див. *Проміжне споживання галузей, які виробляють товари; виробників державних послуг; виробників приватних некомерційних послуг для домашніх господарств.*

Витрати, пов'язані з передаванням права власності, — торгові націнки за операціями з уживаними товарами, землею та ін.; витрати на доставку й установлення уживаних товарів; законна винагорода за операції з землею, старими будівлями, орендою; комісійні брокерів за операції з землею, старими будівлями, фінансовими вимогами та іншими нематеріальними активами; аналогічні витрати.

Відрахування доходів за користування патентами, авторськими правами та ін. — платежі за концесії, користування патентованими й авторськими правами та аналогічними правами, які розглядаються як дохід від власності.

Відсоток — фактичні чи умовно розраховані кредиторські чи дебіторські доходи за банківськими та іншими депозитами, векселями, облігаціями, іншими позиками і коштами акціонерів в актуарних резервах страхування життя та пенсійних фондах.

Вітчизняна територія — територія, що лежить у межах політичних кордонів країни, за винятком її заморської території та володінь. Крім того, до неї відносяться кораблі й літаки, які обслуговуються повністю чи в основному резидентами цієї країни на лініях між двома чи кількома країнами; рибальські судна, обладнання для добування нафти і природного газу й плаваючі платформи, що повністю чи в основному обслуговуються резидентами цієї країни у міжнародних водах або використовуються для добування в районах, де країна має виключне право експлуатації згідно з міжнародними угодами чи офіційними заявами; розташовані за кордоном посольства, консульства та військові установи.

Власний капітал — перевищення вартості матеріально-речових та фінансових активів, що належать інституційній одиниці, над її зобов'язаннями, крім зобов'язань перед власниками капіталу цієї інституційної одиниці.

Внески до фондів соціального забезпечення, пенсійних та аналогічних фондів — вносяться найманими робітниками повністю.

Внески роботодавців до приватних пенсійних фондів, до фондів допомоги сім'ям, охорони здоров'я та інші види страхування від нещасних випадків, страхування життя та аналогічні програми — виплачуються та нараховуються (обліково) до приватних фондів, резервів чи інших фондів, які надають пенсії, допомоги сім'ям, допомоги по безробіттю, вихідні допомоги, відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, компенсацію робітникам, а також до фондів охорони здоров'я, страхування від нещасних випадків, страхування життя та ін.

Галузі виробництва товарів — всі резидентні заклади, державні та приватні, які виробляють продукти й послуги для продажу за ціною, розрахованою, як правило, на покриття витрат виробництва; державні одиниці, зайняті продажем населенню продуктів і послуг, що за своїм характером є товарами, але ціни на них з політичних міркувань не відповідають витратам виробництва; некомерційні фірми чи комунальні служби, які виробляють продукти й послуги, використовуючи такі самі процеси та ресурси, як і звичайні галузі виробництва товарів, хоч вони не постачають продукцію на ринок; резиденти-одиниці, які купують на ринку фінансові активи і беруть на себе зобов'язання, а також приватні некомерційні установи, що обслуговують підприємства і повністю чи в основному фінансуються чи контролюються ними.

Державні споживчі витрати — див. *Кінцеві споживчі витрати державних установ.*

Дивіденди — дохід, який сплачується і одержується за корпоративними цінними паперами та іншими формами участі в капіталах корпоративних компаній і кооперативів.

Дійсна вартість основна — валовий випуск товарів, галузей виробництва товарів за цінами виробників з відрахуванням чистих товарних податків, що їх відносять до валового випуску, а також до прямих

і побічних проміжних витрат, чи сума вартості первинних витрат, чистих податків, крім чистих товарних податків, дійсна основна вартість проміжних витрат, що їх відносять до валового випуску. Додана вартість галузей виробництва товарів за дійсною основною вартістю дорівнює валовому випуску їх за такою самою вартістю з відрахуванням проміжних витрат, включаючи торгово-розподільні та транспортні націнки на проміжні витрати.

Додана вартість у факторних цінах — див. *Факторні вартості дійсні та наближені*.

Додана вартість у цінах виробників — див. *Ціна виробника*.

Домашні господарства з урахуванням приватних некорпоративних нефінансових компаній — економічні одиниці, що займаються насамперед нефінансовою діяльністю, належать і (або) контролюються резидентами певної країни й не класифіковані як напівкорпоративні компанії, різні товариства, громадські клуби та аналогічні установи, які використовують менше двох найманих працівників у перерахунку на повний робочий день.

Домашні господарства як споживачі — окремі особи, що виступають як споживачі, а також різні товариства, громадські клуби та аналогічні установи, які використовують менше двох найманих працівників у перерахунку на повний робочий день.

Домашні господарства як статистична одиниця. Розрізняють приватні та інституційні домашні господарства. *Приватні домашні господарства* можуть складатися з окремої особи, яка індивідуально веде своє господарство, чи групи осіб, що проживають разом і об'єднують певну частину своїх доходів з метою забезпечення себе житлом, продуктами харчування та іншими предметами першої необхідності (концепція домашнього господарства). Альтернативною концепції домашнього господарства є концепція сім'ї, тобто групи осіб, об'єднаних родинними зв'язками, шлюбом чи всиновленням, що задовольняє попередні умови.

Інституційні домашні господарства складаються з групи осіб, які разом проживають, харчуються і пов'язані однією громадською чи іншою метою та (або) керовані та контрольовані владою, що не входить до такої групи.

Допомога найманим працівникам із соціального забезпечення, не пов'язана зі створенням спеціальних фондів — допомоги сім'ям, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, оплата відпусток, оплата відпусток у зв'язку з вагітністю і пологами, компенсація за непрацездатність та інші компенсації, відшкодування витрат на лікування і витрат, пов'язаних з нещасними випадками. Надається роботодавцями безпосередньо працівникам без створення спеціальних фондів, резервів чи страхування для цих потреб.

Допомога із соціального страхування — платежі окремим особам за програмами соціального страхування, як правило, зі спеціального фонду.

Допомоги (субсидії) із соціального забезпечення — дотації готівкою, що надаються окремим особам і домашнім господарствам державною владою, приватними некомерційними Інститутами та корпоративними і напівкорпоративними підприємствами, крім допомог із соціального страхування і культурно-побутових допомог, не пов'язаних зі створенням фонду соціального забезпечення.

Дохід від власності — фактичні та розрахункові трансферти доходів від власності на фінансові активи, сільськогосподарські та інші землі, патенти, авторські права, концесії та аналогічні нематеріальні активи.

Доходи вітчизняні факторні — заробітна плата найманих працівників і прибуток вітчизняного виробництва, тобто резидентів-виробників, які включені в додану вартість.

Дохід підприємницький — дохід підприємства від виробництва (операцій) і власності з урахуванням володіння іншими підприємствами та відрахування доходу від власності, який виплачується підприємством, за винятком дивідендів.

Дочірня компанія — корпоративна компанія, більша частина капіталу якої належить іншій компанії. Цим терміном називають також вітчизняні корпоративні компанії, що є дочірніми компаніями іноземних одиниць чи іноземні дочірні компанії вітчизняних одиниць.

Заощадження — різниця між поточними надходженнями і поточними виплатами, балансує стаття рахунка використання доходів.

Заробітна плата — усі платежі, які одержують наймані працівники за свою працю готівкою чи в натуральному вираженні до утримання внесків на соціальне страхування, податків та ін. Сюди включається плата військовослужбовцям, комісійні, чайові, премії, допомоги у зв'язку зі зростанням вартості життя і дорожнечею, винагороди священикам і членам ради директорів, а також вартість продуктів харчування, квартир, звичайного одягу та ін., що їх надають роботодавці безплатно чи за зниженими цінами своїм працівникам.

Заробітна плата, включаючи відрахування на соціальне страхування, — усі виплати резидентами-виробниками заробітної плати найманим працівникам у натуральному вираженні чи готівкою та фактичні або умовно нараховані внески роботодавців до фондів соціального забезпечення, допомоги сім'ям, страхування від нещасних випадків, страхування життя своїх працівників та ін.

Збільшення чи втрата капіталу (прибутки або збитки на рахунку капіталу) — збільшення чи зменшення вартості активів інституційних та інших одиниць в результаті зміни ринкових цін, відкриття нових родовищ корисних копалин чи інших природних ресурсів, природного зростання лісів, виснаження родовищ корисних копалин, непередбаченого морального зносу, крадіжок, великих катастроф та інших подій, крім купівлі і продажу активів, нормального зносу, випадкових збитків і витрат матеріальних активів, списання безнадійних боргів та інших грошових потоків, які реєструються на рахунках операцій.

Зобов'язання — див. *Фінансові активи і пасиви*.

Іноземний філіал — відділення зарубіжної материнської компанії, яке вважається вітчизняною компанією тієї країни, де її розміщено.

Інституційні сектори — класифікація економічних суб'єктів за секторами для складання рахунків доходів і витрат, фінансування капітальних витрат та балансових рахунків активів і пасивів.

Капіталоутворення — див. *Валове капіталоутворення*.

Кінцеве використання товарів і послуг — використання товарів і послуг на кінцеве споживання, валове нагромадження основного капіталу, приріст запасів матеріальних оборотних коштів та експорт.

Кінцеві споживчі витрати державних установ — вартість товарів і послуг, виконаних для власного споживання за поточним рахунком, тобто вартість їхнього валового випуску з відрахуванням суми вартості продажу товарів, інших продуктів і послуг та вартості будівель, що здійснюється господарським способом, якщо воно не виділене в окрему галузь виробництва товарів. Вартість валового випуску їх дорівнює сумі вартості проміжного споживання товарів і послуг, заробітної плати найманих працівників, споживання основних фондів і непрямих податків.

Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств — витрати резидентів домашніх господарств на нові товари тривалого і короткострокового користування та послуги з відрахуванням від чистого продажу уживаних товарів та відходів.

Кінцеві споживчі витрати приватних некомерційних установ, які обслуговують домашні господарства, — вартість товарів і послуг, що виробляються для власних потреб за поточним рахунком, тобто вартість валового випуску їх з відрахуванням суми вартості продажу товарів та інших продуктів і послуг. Вартість валового випуску дорівнює сумі

вартості проміжного споживання товарів і послуг, заробітної плати найманих працівників, споживання основних фондів та непрямих податків.

Корпоративні цінні папери — засоби чи записи, що підтверджують права на остаточні цінності, тобто власний капітал підприємства, і на остаточний дохід корпоративних підприємств після задоволення вимог усіх кредиторів.

Корпорації громадські — корпорації, що повністю або майже повністю належать місцевій владі чи контролюються нею. Усі державні фінансові інститути вважаються такими корпораціями.

Наближена вартість основна — ринкова вартість (на підприємствах виробника) валового випуску товарів за виключенням чистих товарних податків на валовий випуск або сума вартості первинних витрат, чистих непрямих податків, крім чистих товарних податків, а також проміжних витрат за цінами покупців. Додана вартість галузей виробництва товарів дорівнює наближеній основній вартості валового випуску їх з відрахуванням проміжних витрат за цінами покупців.

Нагромадження капіталу — придбання основного капіталу, запасів товарів короткострокового використання, землі, родовищ корисних копалин та інших невідтворюваних матеріальних активів, фінансових активів, патентів, авторських прав та інших нематеріальних активів протягом звітного періоду за виключенням зобов'язань, що виникають в процесі діяльності. Це — валове нагромадження. Чистим нагромадженням є валове нагромадження за звітний період за виключенням споживання основних фондів за той самий період.

Наймані працівники — усі особи, зайняті в процесі діяльності комерційних одиниць, державних установ і приватних некомерційних інститутів, за винятком власників та неоплачуваних членів їхніх сімей у сфері некорпорованих комерційних підприємств. До складу найманих

працівників включають і військовослужбовців, незалежно від тривалості та характеру їхньої служби.

Націнки торгові і транспортні — вартість транспортних і розподільно-торгових послуг, які надаються для доставки товарів з підприємств-виробників кінцевим покупцям. Сума вартості товарів за цінами виробників плюс торгові і транспортні націнки дорівнює вартості товарів за цінами покупців.

Облігація — цінний папір, який дає держателю безумовне право на фіксований грошовий дохід, а також безумовне право (крім безстрокових облігацій) на одержання вказаної фіксованої суми в зазначений день чи дні. Облігації бувають короткострокові, коли початковий строк погашення їх настає менше ніж за рік від дня випуску, та довгострокові, коли цей строк є тривалішим.

Обов'язкові збори — платежі домашніх господарств державним органам за надані останніми послуги. До них відносять збори за видачу паспортів, посвідчень водія, ліцензії на право утримання собак, мито в аеропортах, судові витрати тощо.

Одиниця типу підприємства — у вузькому розумінні для корпоративних підприємств — статистична одиниця, що є юридичною особою, а для напівкорпоративних — найменша одиниця з повними рахунками прибутків і збитків та балансовими рахунками активів і пасивів. У широкому розумінні — група корпоративних і (чи) напівкорпоративних компаній, які відповідно до відносин власності контролюються тими самими особами, керуються тими самими інтересами. Проміжна статистична одиниця між цими двома крайніми випадками — група корпоративних і (чи) напівкорпоративних компаній, які ведуть зведені відомості прибутків та збитків, а також спільні балансові відомості активів і пасивів.

Органи державного управління — усі міністерства, відомства, організації та інші установи, що являють собою агентства чи інструменти центральної, провінційної або місцевої державної влади, незалежно від того, чи вони фінансуються за рахунок бюджетів чи позабюджетних фондів. Сюди включено некомерційні інститути, які не є складовою частиною уряду, але повністю чи в основному фінансуються і контролюються державною владою чи обслуговують переважно державні органи; усі органи соціального страхування великих груп населення, які працюють із програмами, котрі запроваджуються, контролюються чи фінансуються державою; державні компанії, які виробляють товари і послуги в основному для державних органів чи продають незначну кількість товарів і послуг населенню. До них відносять також громадські корпорації.

Органи управління провінційні (штатів) та місцеві — всі департаменти, відомства, установи та інші організації, що є агентствами чи інструментами провінційних, окружних, муніципальних та інших органів влади, крім центральної.

Основний капітал — товари тривалого користування, крім землі, родовища корисних копалин, дороги для вивезення лісу та аналогічні непоновлювані матеріальні активи, що застосовуються в процесі виробництва резидентами (галузями виробництва), виробниками державних послуг для цивільних потреб, виробниками приватних некомерційних послуг для домашніх господарств, з урахуванням житлових приміщень, які займають самі власники, а також постійне житло для військових, племінна, тяглова й молочна худоба.

Перевищення придбання фінансових активів над суму взятих зобов'язань — перевищення чистого придбання фінансових активів агентами над їх чисті зобов'язання.

Підприємства громадські — державні підприємства і громадські корпорації, що повністю належать і (чи) контролюються державною

владою; громадські організації, які об'єднують установи, що за характером своєї діяльності, технології чи методом операцій класифікуються як галузі виробництва товарів.

Підприємства державні — належать державі і контролюються державною владою. Ці підприємства не мають чи не розпоряджаються фінансовими активами та пасивами, крім балансів своїх оборотних коштів і комерційних кредиторських та дебіторських рахунків.

Підприємства допоміжні державні — військові заводи, монетний двір, державні друкарні, державний транспорт тощо. Такі підприємства постачають всю чи майже всю свою продукцію (валовий випуск) іншим державним установам.

Підприємства корпоративні — кооперації, акціонерні компанії, кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю та інші фінансові й нефінансові компанії, які згідно із законом, адміністративними постановами чи реєстрацією визнано діловими одиницями, що не залежать від своїх власників.

Підприємства напівкорпоративні — відносно великі прості товариства, одноосібні види власності та державні підприємства, які здійснюють повні рахунки прибутків і збитків, а також повні балансові рахунки фінансових активів і пасивів, матеріальних активів, що використовуються в ділових операціях. Напівкорпораціями вважаються всі некорпоративні підприємства, що є фінансовими посередниками, та всі некорпоративні компанії, які належать нерезидентам.

Підприємства нефінансові (корпоративні та напівкорпоративні) — це підприємства, зайняті в основному діяльністю, не пов'язаною з наданням послуг у галузі фінансів і страхування.

Підприємства страхові — установи, що здійснюють (в основному) страхування життя від аварій, хвороб, пожеж та інших нещасних випадків, а також фонди різних товариств, банків чи державної влади для забезпечення такого страхування на добровільній основі.

Податки непрямі — податки, якими обкладаються виробники у зв'язку з виробництвом, продажем, купівлею чи використанням виробниками товарів і послуг, які вони відносять до виробничих витрат.

Податки прямі, не зазначені окремо, — збори державної влади, які регулярно стягуються з фінансових активів і всього власного капіталу компаній, приватних некомерційних інститутів та домашніх господарств, а також з товарів, що належать окремим особам і домашнім господарствам або використовуються ними.

Податки прямі прибуткові — регулярні збори державної влади з відрахуванням внесків на соціальне страхування, що стягуються з доходів фізичних та юридичних осіб (заробітна плата, доходи від власності, приросту капіталу чи будь-які інші доходи). Податки з нерухомого майна і землі включаються до цієї категорії, якщо вони мають характер простої адміністративної процедури оцінювання і збирання прибуткового податку.

Податки чисті побічні — побічні податки з відрахуванням субсидій.

Позика — пряма угода між позичальником і кредитором щодо передавання кредитором позичальнику у власність або в оперативне управління на певний строк грошей або матеріальних цінностей. Після закінчення строку позичальник зобов'язується їх повернути з виплатою процентів чи без такої виплати. Позики бувають незабезпечені чи забезпечені, коли позичальник передає кредиторіві в заставу належне йому майно або цінні папери. Невеликі позики, що їх надають домашні господарства одне одному, здебільшого є незабезпеченими і часто навіть не оформленими документарно.

Потоки — економічні операції протягом звітного періоду.

Поточний ремонт і експлуатація — витрати на ремонт основних засобів і підтримання їх у належному робочому стані. До них включають витрати на нове устаткування, тривалість експлуатації якого становить один рік чи більше, але яке має короткий строк служби порівняно з основними фондами чи відносно незначну вартість.

Прибуток — валовий випуск продукції (товарів, послуг) за цінами виробників з відрахуванням суми проміжного споживання, заробітної плати найманих працівників, споживання основного капіталу і побічних податків (мінус субсидії).

Приватні некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства, — організації, що не фінансуються і не контролюються повністю (чи майже повністю) державними органами, і надають (в основному) соціальні та комунальні послуги домашнім господарствам безплатно чи за цінами, які не покривають повністю витрат виробництва, і котрі використовують двох чи більше найманих працівників у перерахунку на повний робочий день.

Приватні споживчі витрати — кінцеві споживчі витрати домашніх господарств і приватних некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства.

Приріст запасів матеріальних оборотних коштів — ринкова вартість фізичного приросту протягом звітного періоду запасів матеріалів, поставок, незавершеного виробництва, крім незавершеного будівництва; запасів готових виробів; поголів'я тварин, призначених для забою; запасів імпортованих товарів, що належать національним галузям, які виробляють товари, а також запасів стратегічних матеріалів і надзвичайних запасів важливої продукції, що належать державним установам. На практиці найбільш можливою апроксимацією може бути встановлення різниці між вартістю цих запасів на початку і в кінці періоду за наближеними ринковими цінами, між вартістю вироблених на підприємстві товарів, оцінених за повними витратами на їх виробництво.

Продукти і послуги інші — продукти і послуги, що, як правило, не продаються на ринку за ціною, розрахованою на покриття витрат виробництва. Сюди входить основна частина валового випуску виробників державних послуг і некомерційних послуг для домашніх господарств,

тобто послуг, які надають одні домашні господарства іншим, а також прями закупівлі домашніх господарств і державних служб за кордоном.

Проміжне споживання виробників державних послуг — придбання (купівля і трансферти) у натуральному вираженні нових продуктів і послуг (в основному товарів) за поточним рахунком з відрахуванням чистої суми продажу аналогічних уживаних товарів, включаючи товари тривалого користування, придбані в основному для військових потреб.

Проміжне споживання виробників приватних некомерційних послуг для домашніх господарств — придбання (купівля і трансферти) в натуральному вираженні нових продуктів короткострокового користування та послуг (товарів) з відрахуванням чистої суми продажу аналогічних уживаних товарів. Виключаються також уживані товари, одержані для розподілення домашнім господарствам без ремонту і змін.

Проміжне споживання галузей, які виробляють товари, — продукти короткострокового користування і послуги (товари), що використані виробництвом, з урахуванням ремонту й технічного обслуговування основних фондів, досліджень, розроблень і прогнозувань, побічних витрат на фінансування капіталоутворення (поточні витрати, пов'язані з купівлею і продажем землі, нематеріальних активів та фінансових вимог).

Прямі закупівлі за кордоном виробників державних послуг — закупівля товарів і послуг в іншій країні за виключенням їх продажу для екстериторіальних установ та задоволення інших прямих потреб уряду даної країни за кордоном. До прямих закупівель відносять також перевищення внесків країни на спільні військові споруди та інші конкретні проекти загального оборонного характеру над витратами цієї країни на товари і послуги для цих потреб на своїй території.

Прямі закупівлі за кордоном резидентів — домашніх господарств — витрати за кордоном громадян будь-якої країни (туристів, суднових

команд, прикордонних та сезонних робітників, дипломатичного та військового персоналу) на товари і послуги, з урахуванням транспортних. До цих витрат не включаються дорожні витрати бізнесменів, урядових чиновників та інших громадян, які відшкодовуються їхнім роботодавцем і вважаються діловими витратами.

Прямі закупівлі екстериторіальних установ на вітчизняному ринку — закупівля продуктів і послуг екстериторіальними цивільними та військовими установами, що їх розміщено в будь-якій країні. Ці закупівлі включаються до складу експорту тієї країни, де вони здійснюються.

Пряма купівля нерезидентів — домашніх господарств на вітчизняному ринку — витрати на товари і послуги на внутрішньому ринку будь-якої країни, що їх здійснюють нерезиденти. До неї не включаються дорожні витрати іноземних бізнесменів, урядових чиновників, інших осіб, які відшкодовуються їхнім роботодавцем і вважаються діловими витратами.

Рахунки виробництва — рахунки виробництва товарів і послуг.

Рахунки доходів — рахунки, які відображають надходження та виплати доходів резидентами — інституційними одиницями.

Рахунки операцій з капіталом — стандартні рахунки операцій країни із зарубіжними державами, що їх відносять до фінансових активів і пасивів та інших джерел фінансування валового нагромадження.

Рахунки поточні — рахунки виробництва, ресурсів і використання товарів та послуг, а також одержання і виплати доходів.

Рахунки товарні — рахунки товарних операцій, що стосуються вітчизняного виробництва та імпорту, а також використання товарів для проміжного і кінцевого споживання.

Рахунки фінансування капітальних витрат — рахунки, що відображають операції з капіталом, тобто нагромадження та фінансування, які здійснюють резиденти — інституційні одиниці.

Рахунок зовнішніх операцій — рахунок поточних і капітальних операцій країни з іншими країнами.

Рахунок наявного доходу — стандартний зведений рахунок доходів.

Рахунок переоцінки — використовується для узгодження записів балансового рахунка активів і пасивів інституційних одиниць у кінці звітного періоду із записами балансового рахунка активів і пасивів на початку його та угод капітального фінансування протягом звітного періоду.

Резиденти-галузі, що виробляють товари, інші виробники й аналогічні одиниці — виробничі одиниці на вітчизняній території країни з урахуванням філіалів іноземних компаній.

Резиденти-державні органи — центральні, провінційні та місцеві державні органи країни на її вітчизняній території, а також посольства, консульства і військові установи країни за кордоном. Міжнародні організації на території країни не є резидентами-державними органами.

Резиденти-домашні господарства та окремі особи — всі особи, які проживають на вітчизняній території країни, крім іноземців, які приїждять у країну на строк менший за один рік з метою відпочинку, проведення відпустки, лікування, ознайомлювальної поїздки, участі в конференціях та спортивних змаганнях, а також команд іноземних суден під час стоянок; комерційних представників і сезонних робітників, що перебувають у країні менше за один рік; офіційних, дипломатичних і консульських представників та військовослужбовців іноземної держави; працівників міжнародних органів, які не є громадянами даної країни і перебувають у відрядженні менше одного року.

Резиденти-некомерційні установи — некомерційні установи на вітчизняній території країни.

Рента — окремий вид відносно постійного доходу від певних видів власності (землі, нерухомості, облігацій). Рента за оренду будівель, машин, обладнання та ін. розглядається як платіж за послуги товарного типу.

Розрахункові комісійні збори зі страхування від нещасних випадків — різниця між одержаними преміями і оплаченими вимогами щодо певного виду страхування від нещасних випадків.

Розрахункові (умовно нараховані) внески на соціальне забезпечення, не пов'язані зі створенням фондів, — включаються до заробітної плати працівників відповідно до зобов'язань роботодавців виплачувати безпосередньо своїм найманим працівникам пенсії, допомоги сім'ям, допомоги через тимчасову непрацездатність, а також інші допомоги (наприклад, на культурно-побутові потреби) у тому разі, коли роботодавці не створюють спеціальних фондів, резервів чи страхування для цих потреб.

Розрахункові (умовно нараховані) комісійні збори зі страхування життя — суми перевищення одержаних премій над суми оплачених вимог і додатків до актуарних резервів, за винятком відсотків за ними, які сплачуються держателям полісів.

Сальдо країни за поточними операціями — перевищення поточних надходжень над поточними виплатами за операціями країни із зарубіжжям.

Споживання основного капіталу — вартість (за поточними цінами) відновлення в результаті нормального фізичного зносу, морального старіння та звичайних пошкоджень поновлюваних елементів основного капіталу (крім доріг, гребель та інших споруд, виробників державних послуг), використаних протягом звітного періоду. Непередбачений моральний знос, виснаження природних ресурсів, значні пошкодження в результаті катастроф та аналогічних подій не враховуються.

Таблиця потоку фондів — відображення операцій з фінансовими вимогами між інституційними одиницями.

Товари — продукти і послуги, які призначаються для продажу на ринку за ціною, яка покриває витрати на їх виробництво. До товарів відносять всі продукти і послуги, що виробляються галузями, імпортовані продукти й послуги, крім тих, які закупаються за кордоном безпосередньо урядом і домашніми господарствами, та частину валового випуску виробників державних послуг і приватних некомерційних послуг для домашніх господарств, яка реалізується на умовах, характерних для продажу товарів.

Товари споживчі короткострокового користування — товари з очікуваним строком експлуатації меншим за один рік (текстильні та паперові вироби, хімікати, продовольство та ін.).

Товари споживчі напівтривалого користування — товари з очікуваним строком експлуатації один рік або більше (одяг, білизна, трикотажні вироби, садово-городній інструмент, виготовлені на замовлення ювелірні вироби, електротостери, кухонні плити тощо). Такі товари продаються за порівняно невисокими цінами.

Товари споживчі тривалого користування — товари з очікуваним строком експлуатації в кілька років і більше (автомобілі, холодильники, пральні машини тощо). Житлові приміщення виключаються з цієї категорії, вони вважаються основним капіталом галузі, що зайнята виробництвом товарів.

Товарні податки — це, головню, побічні податки, пропорційні кількості чи вартості (за виключенням субсидій) товарів, що виробляються або реалізуються.

Торговий кредит і авансування — кредит, який надається для продажу (купівлі), товарів і послуг; авансування поточного чи майбутнього виробництва товарів і послуг.

Трансферти договірні поточні — вид компенсації (договірної), наприклад премії з відрахуванням комісійних зборів і претензій зі страхування від нещасних випадків, а також заздалегідь обумовлені платежі для компенсації пошкоджень майна і збитків, що сталися в результаті порушень контракту.

Трансферти капіталів — недоговірні (односторонні) трансферти, розраховані на фінансування валового капіталоутворення, інших форм нагромадження чи довгострокових витрат одержувача, які надаються з капіталу чи заощаджень донора і не мають визначеної періодичності (є нерегулярними) для жодної з сторін.

Трансферти натурою — передача продовольства, одягу, військового обмундирування та ін. одним урядом іншому; дари натурою вітчизняним та іноземним приватним некомерційним інститутам, які обслуговують домашні господарства; переміщення господарських і особистих речей мігрантів; обмін подарунками натурою між вітчизняними домашніми господарствами.

Трансферти поточні — трансферти доходу між суб'єктами. Здійснюються з поточних доходів платника і додаються до поточного доходу одержувача.

Трансферти поточні недоговірні (односторонні) — трансферти доходів, які не передбачають будь-якої компенсації та не мають договірного характеру, наприклад прямі податки, допомоги із соціального страхування, соціального забезпечення; субсидії, одержувані урядом однієї країни від уряду іншої для фінансування військових та інших урядових витрат чи бюджетного дефіциту, субсидії для фінансування поточних експлуатаційних витрат приватних некомерційних інститутів.

Установа — статистична одиниця, що поєднує діяльність та ресурси, спрямовані власником чи контролюючою одиницею на виробництво однорідного комплексу продуктів і послуг, як правило, в одному місці. Для

такої одиниці можна визначити комплекс потрібних статистичних даних щодо виробництва і всіх проміжних затрат праці та витрат капітальних ресурсів, що застосовуються у виробництві. У національному рахівництві, проте, бажано виходити не з географічної близькості, а саме з однорідності випуску продуктів і послуг, що випускаються (надаються).

Факторні вартості дійсні. Відносно товарів, галузей виробництва товарів та ін. — це ціни виробників з відрахуванням сум чистих побічних податків на товари, галузі тощо та на прямі й побічні витрати у виробництві товарів, галузей чи на нагромадження первинних витрат, тобто на заробітну плату найманих працівників, знос основного капітаду тощо. Додана вартість галузей виробництва товарів у дійсних факторних цінах дорівнює дійсній факторній вартості валового випуску їх з відрахуванням дійсної факторної вартості проміжних витрат.

Факторні вартості наближені. Щодо валового випуску товарів, галузей виробництва товарів та ін. — це ціни виробників з відрахуванням чистих побічних податків на товари, галузі тощо, або сума первинних і проміжних витрат (за цінами покупців). Відносно доданої вартості галузей виробництва товарів — це валовий випуск цих галузей у наближених факторних цінах з відрахуванням проміжних витрат за цінами покупців.

Факторні доходи — заробітна плата найманих працівників, включаючи відрахування на соціальне страхування та податок на прибуток. Чистий вітчизняний продукт часто оцінюють за факторними доходами.

Факторні ціни — див. *Факторні вартості дійсні та наближені*.

Філія — частина підприємства, яка не є самостійною юридичною особою, розміщена деінде, наприклад в іншій країні.

Фінансові активи і пасиви — золото, валюта та інші цінності, що належать суб'єкту господарювання, а також дебіторська заборгованість йому з боку інших осіб. Натомість пасиви — це комплекс його майнових зобов'язань щодо інших осіб.

Фонди соціального страхування — фонди, які створюються, контролюються чи фінансуються державною владою для виплати соціальної допомоги тим членам суспільства, які такої допомоги потребують. Організаційно вони відокремлені від державної влади і мають власні активи та пасиви.

Центральний банк — банк, що належить державі та (чи) контролюється нею і є валютним органом влади країни, тобто здійснює емісію грошей; нерідко зберігає і розпоряджається міжнародними резервами й має пасив у формі безстрокових вкладів інших банків та уряду цієї країни, в Україні — Національний банк.

Центральний уряд — всі міністерства, відомства, установи та інші заклади, що класифікуються як органи державного управління і являють собою агентства чи органи центральної влади країни (за винятком самостійних фондів соціального забезпечення), незалежно від того, фінансуються вони звичайним чи надзвичайним бюджетом або за рахунок позабюджетних коштів.

Ціна виробника — ринкова вартість валового випуску товарів, галузей, що виробляють товари, на підприємстві виробника; сума вартості прямих витрат, проміжних витрат за цінами покупців і непрямих податків за відрахуванням субсидій. Додана вартість галузей за цінами виробників дорівнює валовому випуску галузей за цінами виробників з відрахуванням проміжного споживання за цими самими цінами.

Ціна покупця — дорівнює цінам виробників плюс торгові та транспортні витрати на доставку до обумовленого покупцем місця.

Ціна СІФ — ринкова ціна на митниці країни імпорту товарів, інших продуктів з урахуванням усіх витрат на страхування і перевезення товарів з країни-експортера до країни-імпортера за винятком витрат на відвантаження їх з транспортних засобів, якщо вони не оплачуються транспортною компанією.

Ціна ФОБ — ринкова ціна на митниці країни товарів та інших продуктів, які експортуються, з урахуванням всіх витрат на доставку цих товарів до митниці, оплату експортного мита й витрат на навантаження таких товарів на транспортні засоби, якщо вони не відшкодовуються їхнім власником.

Чисті вклади власників у нагромадження напівкорпоративних компаній — чисті додаткові вкладення власників у фонди та інші ресурси напівкорпоративних компаній з метою нагромадження капіталу цих компаній.

Чисті кошти домашніх господарств у пенсійних фондах — власний капітал пенсійного фонду.

Чисті кошти домашніх господарств у резервах страхування життя — див. *Актуальні резерви страхування життя*.

Чисті премії зі страхування від нещасних випадків — загальний обсяг премій з відрахуванням розрахункових (умовно нарахованих) комісійних зборів за послуги зі страхування від нещасних випадків.

Чисті придбання фінансових активів — вартість придбання фінансових активів за виключенням використання фінансових активів учасниками угод.

Чисте прийняття зобов'язань — прийняття зобов'язань за виключенням погашення цих зобов'язань суб'єктами господарювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна статистика: Навч. посібник. – К.: “Професіонал”, 2004. – 208 с.
2. Концепція розвитку системи національних рахунків, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 року № 413–р.
3. Курс социально-экономической статистики: Учебник для вузов/ Под ред. проф. М.Г.Назарова. – М.:Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 771 с.
4. Моторин Р. М., Моторина Т. М. Система національних рахунків: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 336 с.
5. Национальное счетоводство/МЭСИ: Ученик/Под ред. Г. И.Кулагиной. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 448 с.: ил.
6. Салин В.Н., Медведев В. Г., Кудряшова С.И., Шпаковская Е.П. Макроэкономическая статистика: Уч. пособие. – М.: Дело, 2001. – 336 с.
7. Статистика финансов: Учебник/Под. ред. проф. В.Н. Салина. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 816 с.
8. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посібник. – К.: Знання, 2004. – 444 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Петрова Валентина Федорівна,
Гавриличенко Євгенія Вікторівна

Конспект лекцій з курсу “Система національних рахунків” (для студентів 3 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки 6.030509 (0501) спеціальності «Облік і аудит» факультету післядипломної освіти і заочного навчання)

Редактор: М. З. Аляб'єв

План 2009, поз. 212 Л

Підп. до друку 24.11.2009 Формат 60x84 1/16.
Друк на ризографі . Умовн.-друк.арк. 6,0
Тираж 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №731 від 19.12.2001